

Ingar M. Gundersen

ROMERTIDENS FYRSTEGRAVER

Germansk konstruksjon og romersk refleksjon

Hovedfagsoppgave i Arkeologi, våren 2007
Institutt for Arkeologi, Konservering og Historiske Studier, Det Humanistiske Fakultet,
Universitetet i Oslo

”Finnene er utrolig ville og motbydelig fattige.”
(*Tacitus’ Germania 46*)

Forsideillustrasjon:
Brødrene Flavus og Arminius ved Wesers bredder (Annales 2:9-10)
Tegnet og tolket av Rune Borvik.
Under: Sølvbegrene fra Hoby-graven (dell’ Orto et al. 1996:Pl.VIII)

Forord

Dette arbeidet har nådd sin endelige form etter en lang prosess, og etter at mengder av ulike impulser har gjort seg gjeldende på ulike måter. Ingen av disse kan verken overvurderes eller undervurderes, men har hatt avgjørende betydning på de mange små floker og gordiske knuter som har vært gjenstand for hodebry. I ettertid er det imidlertid lett å se at gordiske knuter også ofte har sine enkle løsninger, og i flere tilfeller kan kuttes rett av. Noen bidrag og råd har spilt store roller, mens andre har fortonet seg som små drypp som til sammen har utgjort tydelige strømlinjer i teksten. Selve arbeidet kan også deles inn i flere faser, og kan sammenlignes med overgangsritualer. Atskillelsesfasen ved arbeidets begynnelse var preget av forvirring og målløs leting, og forsøk på frigjøring fra gammel ballast. I oppgavens liminalfase eksisterte en egen vektløs verden, hvor kun systematisk og statistisk arbeid ga holdepunkter i en situasjon uten mål og mening. De symbolske kodene måtte oppdages, tolkes og forstås, før det var mulig å se noen mening i kaoskreftene. Ved reintegrasjonsfasen måtte jeg forsøke å gli inn i en ny rolle, og faktisk mene noe om materialet. Endelig skulle alt fortolkes og settes i sammenheng, med all den frykt det inngir en kandidat som er vant til pensum, oppslagsverker og ferdigtestede hypoteser. Produktet har slik blitt en merkelig kombinasjon av usikkerhet og selvsikkerhet, og søker vel først og fremst å overbevise kandidaten selv.

Når det er sagt, er det mange personer som fortjener en oppriktig takk for den hjelp de har ytt. Mange drypp har falt fra Reidun M. Aasheim, Per D. Fredriksen, Sven Ahrens, Axel Mjærum, Sussie Petterson, Bjørn-Haakon E. Rygh, Janne W. Rundell, Julie Lund, Grethe Bukkemoen, Ellen Storrusten, Carina Julo og surrogatmødrene Fjordland og Fredrikke. En spesiell takk rettes til Annette Solberg, for hennes imponerende tålmodighet, lange diskusjoner og faglige bidrag. Lars Morten Fuglevik har fungert som motivator, rådgiver og sparringspartner, og arbeidet hadde neppe fått sin nåværende form uten han. Thomas Risan har på nærmest umerkelig vis hatt avgjørende betydning for grunnleggende problemstillinger i oppgaven, skjønt jeg tviler på at han er klar over det selv. Biveileder Rasmus Brandt bidro med råd og hjelp i de innledende fasene, og får ha unnskyld for at jeg senere kjørte meg fast på germansk side av *limes*. Veileder Lotte Hedeager skal ha en stor takk for alle de gangene hun har vaktet over progresjonen min som en hauk, noe hun på mirakuløst vis har klart å kombinere med en årelang tålmodighet. Sist og ikke minst rettes en stor takk til Camilla C. Wenn og Stein I. Gundersen for kritiske blikk i den avsluttende fasen, samt til pauseromsligaen på IAKH.

Jeg står også i gjeld til Rune Borvik, som har bidratt med forsidetegningen av brødrene Flavus og Arminius. Denne begivenheten, som er overlevert i Tacitus' *Annales*, er et godt bilde på tvetydigheten blant germanerne i romertid – eller slik de fremstilles i disse verkene. Samlet sett har de en dobbel identitet, og spiller både rollen som ekstern trussel og lojal alliert. De var på sett og vis født inn i en germansk verden fylt av romerske impulser. I mange tilfeller var de romerske statsborgere, slik Arminius og Flavus var. Når tiden var inne for opprøret mot det romerske herredømmet mellom Rhinen og Elben i år 9 e. Kr., var Arminius familie splittet i en pro-romersk og en anti-romersk fløy. Arminius både regisserte og ledet opprøret, men måtte også kjempe mot den pro-romerske fløyen i egen familie, blant annet hans egen svigerfar. Når Flavus og Arminius møttes i år 16 e. Kr., tjenestegjorde Flavus i den romerske hæren som forsøkte å beseire hans bror. Fra hver sin side av elven Weser anklagde de hverandre for svik – *på latin*. Flavus bedyret sin lojalitet til Roma og deltok i det blodige felttoget som slaktet tusenvis av hans eget folk – cheruskerne. Som det heter seg i *Annales*, så tapte Arminius slagene, men vant krigen. Etter dette ble grensen for godt satt ved Rhinen – Donau, men romerske impulser fortsatte å gjøre seg gjeldende i Germania, og germanerne tjenestegjorde i stadig større grad i romerske hærer. Om romerne mistet sitt territoriale herredømme mellom Rhinen og Elben i årene 9-16 e. Kr., så ble deres sosiale, økonomiske og ideologiske dominans i Germania bare sterkere i årene som fulgte. Det er i dette spenningsfeltet – i germanernes tvetydighet – at dette arbeidet har forsøkt å finne sin plass.

Eventuelle feilaktige opplysninger, feilkilder eller lignende står selvfølgelig kun for undertegnede regning, med mindre det skyldes Microsoft... God fornøyelse!

Oslo, 09.01.2007.

1	INNLEDNING	1
1.1	PROBLEMSTILLING	2
1.2	FREMGANGSMÅTE OG AVGRENSNING.....	3
1.3	OPPGAVENS STRUKTUR	4
2	FYRSTEGRAVER; FAGHISTORIE OG TERMINOLOGI	7
2.1	FYRSTEGRAVENE I EN FAGHISTORISK KONTEKST	7
2.2	EN TILNÆRMING TIL FYRSTEGRAVSBEGREPET.....	12
3	ROMA – GERMANIA I LYS AV DE SKRIFTLIGE KILDENE	15
3.1	DET ROMERSKE KLIENTSTAT-SYSTEMET	15
3.2	KEISERKULTEN.....	18
3.3	EN VURDERING AV DE SKRIFTLIGE KILDENES ETNOGRAFISKE VERDI.....	19
3.3.1	<i>Kildenes innhold og datering</i>	19
3.3.2	<i>Den antikke verdensanskuelsen</i>	20
3.3.3	<i>Vandremotivene</i>	21
3.3.4	<i>Cæsars politiske motiver</i>	22
3.3.5	<i>Speilteorien – Tacitus</i>	23
3.3.6	<i>Oppsummering og diskusjon</i>	24
3.4	DET HISTORISKE MATERIALET	25
3.4.1	<i>De romerske forbundsfeller</i>	26
3.4.2	<i>Arminius og Maroboduus – en antikk såpeopera</i>	28
3.4.3	<i>Romerske statsborgere i Germania</i>	30
3.4.4	<i>Oppsummering og diskusjon</i>	31
3.5	HANDEL OG ROMERSK IMPORT	32
3.5.1	<i>Importvarenes proveniens</i>	33
3.5.2	<i>Handelsveiene</i>	33
3.5.3	<i>Markedshandel og fjernhandel i forhold til historiske og arkeologiske kilder</i>	35
3.5.4	<i>Utvexlingens form og funksjon</i>	36
3.5.5	<i>To former for vareutveksling</i>	39
3.5.6	<i>Singularisering og kommersialisering</i>	41
3.5.7	<i>Singulariserte sølvbegre</i>	43
3.5.8	<i>Oppsummering og diskusjon</i>	45
4	GRAV OG TOLKNING – INDIVID OG SAMFUNN	47
4.1	SOSIALE PROSESSER OG INDIVIDUELL HANDLING	47
4.1.1	<i>Habitus</i>	48
4.1.2	<i>Struktur og sosiale systemer</i>	50
4.1.3	<i>Strukturkollisjon</i>	51
4.1.4	<i>Ideologi</i>	51
4.1.5	<i>Overgangsriter</i>	53
4.1.6	<i>Oppsummering og diskusjon</i>	54
4.2	GRAVSKIKK SOM MEDIUM FOR STRUKTURELLE ENDRINGER.....	56
4.2.1	<i>En innledende diskurs</i>	56
4.2.2	<i>Et marxistisk perspektiv i en postprosessuell verden</i>	58
4.2.3	<i>Oppsummering og diskusjon</i>	59
4.3	DE LEVENDE OG DET HINSIDIGE	60
4.3.1	<i>Gravbegrepet</i>	61
4.3.2	<i>Død og fruktbarhet</i>	62
4.3.3	<i>Kremasjon og inhumasjon</i>	63
4.3.4	<i>Oppsummering og diskusjon</i>	64
5	DANSK ROMERSK JERNALDER: EMPIRI OG TEORI	67
5.1	BOSETNINGSSPOR OG SENTERDANNELSER.....	67
5.1.1	<i>Bosetning og erverv i sen FRJ og ERJ</i>	68
5.1.2	<i>Bosetning og erverv i YRJ</i>	69
5.1.3	<i>Regionale sentre</i>	70
5.1.4	<i>Drivkreftene</i>	72
5.1.5	<i>Oppsummering og diskusjon</i>	74

5.2	GRAVSKIKK I FRJ.....	75
5.3	GRAVSKIKK I ERJ	77
5.3.1	<i>Regional variasjon i det danske gravmaterialet</i>	78
6	MATERIALANALYSEN: DANSKE GRAVER MED ROMERSK IMPORT.....	81
6.1	DATAGRUNNLAGET	81
6.2	KILDEKRITISKE FORHOLD.....	84
6.3	MATERIALGJENNOMGANG	85
6.3.1	<i>Periode B1a</i>	85
6.3.2	<i>Periode B1b</i>	87
6.3.3	<i>Periode B1</i>	88
6.3.4	<i>Overgangen mellom B1b og B2</i>	89
6.3.5	<i>Periode B2</i>	90
6.3.6	<i>Periode B</i>	93
6.4	FYRSTEGRAVSSJIKTET.....	93
6.4.1	<i>De danske fyrstegravene</i>	94
6.4.2	<i>De kontinentale fyrstegravene</i>	101
7	TRÅDENE NØSTES OPP – INDRE DYNAMIKK OG EKSTERN IMPULS	107
8	LITTERATURLISTE	115
	PRIMÆRKILDER:	133
	ILLUSTRASJONER.....	135
	APPENDIKS.....	147
	<i>DANMARK</i>	148
	<i>TYSKLAND</i>	149
	<i>TSJEKKIA/SLOVAKIA</i>	150
	<i>POLEN</i>	151
	<i>ØSTERRIKE</i>	152

1 Innledning

Romerrikets ekspansjon og fremvekst som en militær, kulturell, økonomisk og politisk stormakt i århundrene ned mot Kristi fødsel, og imperiets konsolidering etter dette, har satt dype spor i vår forståelse av førromersk og romersk jernalder i Skandinavia. Vår oppfatning av de nordlige befolkningsgruppene er preget av det bildet som ble konstruert i antikke tekster, i form av dikotomien mellom barbari og sivilisasjon – med de egenskapene som ble tillagt disse begrepene. Fortsatt er ideen om denne tidlige ”supermakten” til stede i vår bevissthet og moderne kultur, og tolkningen av denne former indirekte forståelsen av vår egen tid. Periodebegrepene i seg selv markerer hvor hovedfokuset ofte ligger når endringer i det nordeuropeiske arkeologiske materialet skal fortolkes.

Imperiets interesser stoppet ikke ved dets nordlige grense langs Rhinen og Donau – det såkalte *limes* – men inkorporerte i stor grad tilgrensende og bakenforliggende områder i en omfattende sikkerhetsstrategi (Luttwak 1976). De skriftlige kildene beretter om økonomiske motiver, og en ytre trussel som måtte pasifiseres og manipuleres. Parallelt med at Romas nordlige grense konsolideres i de første tiårene e. Kr., endres det materielle formspråket i såkalte germanske områder. Det begynner med fremveksten av en ny gravskikk – skjelettgravene – og etter hvert endringer i erverv, bosetning, offernedleggelse, handel og håndverk (Becker 1988; Broholm 1960; Brøndsted 1940; Eggers 1950, 1951; Ekholm 1974 [1934]; Fabech 1999; Friis-Johansen 1923; Hachmann 1954/55; Hedeager 1992; Hvass 1988; Jensen 1982; Kunow 1983; Leube 1976; Lund Hansen 1987, 1995; Müller 1911; Steuer 1982; Wielowiejski 1976). Dette har ført til en rekke teorier om endringer i den sosiale strukturen og samfunnets overordnede organisering. I mange tilfeller søkes forbildene og impulsene i det romerske samfunnet.

Sentralt i forståelsen av de sosiale prosessene i eldre romersk jernalder (ERJ) står de såkalte *fyrstegraver av Lübsow-typen*, som med sitt materielle og rituelle formspråk representerer et nytt fenomen i de germanske områdene. Gravene utmerker seg på grunn av en sterk akkumulasjon av romerske importvarer, herunder et nærmest komplett drikkeutstyr, og ved at de ofte er skjelettgraver – og dermed bryter med en århundrelang kremasjonsskikk (Eggers 1950; Gebühr 1974; Hachmann 1954/55; Hedeager og Kristiansen 1981; Steuer 1982). Fyrstegravene er våpenløse, og ofte kvinnegraver, og skiller seg derfor fra våpengravene som er i sterk fremvekst i tiden rundt Kristi fødsel. Gravenes ”kjønnsløse” karakter står dermed i

kontrast til de vestgermanske områdene langs Elben og Moldau. I disse områdene forekommer et mer kjønns spesifikt gravmateriale, og en rekke kjønnsdelte gravplasser er påvist fra og med førromersk jernalder (Steuer 1982:186, 190). Fyrstegravene knyttes imidlertid til et østgermansk formspråk (Hachmann 1954/55:17; Hedeager og Kristiansen 1981:129-131; Jensen 2003:319). De er med andre ord et særegent fenomen, uten klare forbilder i det eldre arkeologiske materialet, samtidig som de oppstår relativt samtidig i et område som strekker seg fra Böhmen til Ålborg. Mange forskere har problematisert fyrstegravene, og hvilken rolle personene i gravene kan ha spilt i det sosiale og økonomiske liv i sin samtid (for eksempel Eggers 1950, 1951; Friis-Johansen 1923; Gebühr 1974; Hachmann 1954/55; Hedeager og Kristiansen 1981; Leube 1976; Lund Hansen 1987; Müller 1911), men årsaken til gravenes opprinnelse – og deres materielle og rituelle formspråk – har i liten grad vært underlagt en selvstendig problematisering.

1.1 Problemstilling

Dette arbeidet analyserer fyrstegravene i spenningsfeltet mellom romersk innflytelse og indre drivkrefter i det germanske samfunnet. Jeg vil forsøke å forklare gravenes formspråk og fremvekst i lys av de sosiale prosesser som kontakten med den romerske verden igangsatte, og hvordan gravene kan forstås som ledd i sosiale strategier for å håndtere denne situasjonen. Den romerske innflytelsen på det germanske samfunnet må forstås som todelt, i form av både direkte og indirekte påvirkning. Den direkte innflytelsen gjorde seg gjeldende i form av krigføring, handel og aktivt diplomati. Den indirekte påvirkningen har virket gjennom germanerne selv, gjennom de erfaringer de har gjort seg i romersk tjeneste og de prosesser kontakten med den romerske verden må ha igangsatt innad i det germanske samfunnet. En helhetlig forståelse av fyrstegravene må derfor inkorporere begge aspekter, slik at både elitens forhold til den romerske verden og behovet for legitimitet i eget samfunn står sentralt.

Av grunnleggende interesse er hvorvidt fyrstegravene representerer en ide, i form av et nytt idékonsept, som gjør seg gjeldende for samfunnsutviklingen i ERJ, og i hvilken grad dette kan utledes fra gravmaterialet. Jeg vil videre søke å forklare overgangen fra et sett med ritualer til et annet, fra kremasjon til inhumasjon, og hva dette må ha signalisert i sin samtid. Hovedfokus vil med andre ord være å forklare fyrstegravenes opprinnelse og årsak.

1.2 Fremgangsmåte og avgrensning

Fyrstegraver av Lübsow-typen er et fenomen som omfatter store deler av Germania nord for *limes* (pl. I). I dette arbeidet vil hovedfokuset imidlertid ligge på danske områder, som vil bli belyst ut i fra endringer i gravskikk, erverv og bosetning. Hensikten er å sette fyrstegravene inn i en regional studie, som inkorporerer flere aspekter enn gravskikk alene. Ettersom dette arbeidet søker å forklare hvorfor fyrstegravene oppstår som fenomen, vil diskusjonen også innbefatte bosetning og gravskikk i førromersk jernalder (FRJ) og til en viss grad yngre romersk jernalder (YRJ). Diskusjonen rundt FRJ og romersk jernalder i Danmark vil danne grunnlaget for en forståelse av de danske fyrstegravene, og deretter settes i sammenheng med de øvrige germanske fyrstegravene. Formålet er med andre ord å både sette fyrstegravene inn i en regional dansk og en overregional nordeuropeisk kontekst. En regional studie av Danmark vil også tydeliggjøre i hvilken grad fyrstegravene skiller seg fra andre rike graver i samme område, og hvordan deres rituelle formspråk er eksklusiv for denne gruppen graver.

Med Germania forstås de kontinentaleuropeiske områdene nord for Rhinen og Donau, avgrenset i øst av Polens og Slovakias moderne østlige grense og i nord av den danske kysten (jf. Lund Hansen 1987:15). Utgangspunktet for materialanalysene er danske graver med romersk import fra ERJ, som er delt opp i fasene B1 og B2. Jeg forholder meg til Ulla Lund Hansens (1987:30) periodeinndelinger. B1a oppgis her som 0-40 e. Kr., B1b som 40-70 e. Kr. og B2 som 70-150/160 e. Kr. YRJ er angitt som 150/160-400 e. Kr. De danske gravene vil benyttes som utgangspunkt for statistiske analyser og en problematisering av begrepet *fyrstegrav*. Norske og svenske graver med romersk import er likeledes inkorporert i materialgjennomgangen, av hensyn til helhetsbildet. Jeg velger her kun å benytte begrepene *Germania* og *germaner* som operasjonelle termer, og ikke som etniske eller kulturelle benevelser, ettersom disse begrepene er forbundet med en del kildekritiske aspekter.

I forhold til materialgjennomgangen vil Danmarks eldre amts-oppdeling frem til 1970 benyttes (pl. II og III), ettersom Lund Hansen (1987:291) forholder seg til denne.

For å forklare fyrstegravens oppkomst er det nødvendig å belyse mange aspekter ved dem, noe som krever ulike innfallsvinkler. Det teoretiske rammeverket er konstruert av marxistisk influert sosiologi, med vekt på Pierre Bourdieu og Anthony Giddens, og nyere religionsarkeologi. Det anses som fruktbart i denne sammenhengen å kombinere analyser av

gravskikk, sett i lys av sosiale strategier og prosesser, med utledninger av kosmologiske forestillinger om individet og døden fra gravmaterialet. Med utgangspunkt i Bourdieus *habitus*-begrep (1995, 1996, 2000) og Giddens strukturasjonsteori (1984, 1993, 1995) oppfattes materiell kultur som meningsbærende (jf. Hodder 1986). Dette innebærer at materiell kultur er gjenstand for ideologisk manipulasjon, men at dens spesifikke form er betinget av de symbolske verdiene som ble tillagt gjenstandene i sin samtid. Materiell kultur vil slik inneha elementer som reflekterer samfunnets forestillingsverden og menneskets oppfatning av seg selv, men også være produkter av sosiale strategier.

Formålet med det teoretiske rammeverket er å påvise endrete idékonsepter blant den germanske eliten, og sette dette i sammenheng med de strukturelle endringene i samfunnet som helhet. Fyrstegravenes formspråk, distribusjon og utvikling benyttes for å vise hvordan gravmaterialet er tilpasset en germansk virkelighet, men hvor kontakten med Roma både representerer et potensial og en trussel mot den etablerte samfunnsstrukturen.

Romernes innflytelse på det germanske samfunnet vil også belyses ut i fra antikke skriftlige kilder. Jeg ønsker å diskutere i hvilken grad disse kan benyttes til å fortolke forhold i Germania i ERJ, og hva de kan fortelle om graden av integrasjon mellom medlemmer av den germanske eliten og det romerske samfunnet. Det vil også trekkes fram i hvilken grad kildene beretter om germanske klientstater, handel og romersk diplomati nord for *limes*. Forståelsen av handelen settes i sammenheng med distribusjonen av romersk import, og hvordan dette presenteres i toneangivende arkeologiske publikasjoner på området. De skriftlige kildene vil også utgjøre et grunnlag for å diskutere hvordan romerske interesser muliggjorde endringer i det germanske samfunnets struktur og ideologiske univers. Det er i dette skjæringspunktet, mellom indre dynamikk og ytre impulser, at gravene søkes belyst.

1.3 Oppgavens struktur

For å sette studiet inn i en faghistorisk sammenheng vil jeg begynne med en gjennomgang av tidligere forskning på fyrstegravene i kapittel 2. Fyrstegravenes særtrekk og spredning vil bli belyst nærmere. Med utgangspunkt i faghistorien, vil en rekke kriterier skisseres opp for å definere begrepet *fyrstegrav*, og disse vil siden etterprøves på materialet i kapittel 6. Formålet med en slik fremgangsmåte er å vurdere hvorvidt fyrstegravsdefinisjonen er hensiktsmessig som en operativ term i ERJ. Analysen i kapittel 6 vil kunne vise i hvilken grad materielt rike

graver inkorporerer et felles symbolspråk, eller om elitens gravskikk er mer fragmentert enn hva tidligere forskning gir uttrykk for (Eggers 1950; Hachmann 1954/55).

Kapittel 3 tar for seg Germania i lys av de skriftlige kildene. Kapitlet er delt i fire og tar for seg henholdsvis det romerske klientsystemet, keiserkulten, kildenes historiske og etnografiske verdi, samt hvordan det historiske og arkeologiske materialet kan benyttes i forståelsen av handelsnettverkene.

I kapittel 4 vil det teoretiske grunnlaget bli presentert, som et utgangspunkt for de senere tolkningene av materialet. Kapitlet vil redegjøre for sentrale elementer innen moderne sosiologi, og hvordan sosiale strukturer, systemer, aktører, ideologi og ritualer fungerer som beslektede komponenter innenfor samme helhet. Sentrale elementer innenfor nyere religionsarkeologi vil også bli presentert, og hvordan disse kan benyttes i fortolkningen av gravritualene. Et spesielt fokus vil bli lagt på ideer rundt fruktbarhet og død, samt kremasjon og inhumasjon.

Kapittel 5 tar for seg det arkeologiske kildematerialet i ERJ, med vekt på danske forhold. Denne delen er strukturert rundt to underkapitler, som tar for seg bosetning og erverv, og gravskikk. Kapitlet søker å presentere sentrale føringer på romersk jernalder i Danmark, og bruke dette som en ramme for den påfølgende materialanalysen i kapittel 6.

Kapittel 6 er en gjennomgang av danske graver med romersk import, og analyserer dette i forhold til regional variasjon, endringer over tid og fyrstegravskriteriene som vil bli redegjort for i kapittel 2.

Konklusjonene fra de enkelte kapitlene samles opp i kapittel 7, slik at fyrstegravene settes inn i en større og mer helhetlig kontekst. Diskusjonen vil ta for seg gravenes opprinnelse, distribusjon og sosiale funksjon i lys av kontakten med Roma, handelsnettverkene og deres sosiale og rituelle kontekst i det germanske samfunnet.

Oppgaven har en egen database med 238 graver, som er vedlagt på CD. Denne består i all hovedsak av skandinaviske graver med romersk import fra ERJ, men også polske, tyske, slovakiske, tsjekkiske og østerrikske graver som i faglitteraturen benevnes som kontinentale fyrstegraver. Enkelte velstående danske graver uten import fra ERJ, som hyppig omtales i

faglitteraturen, er også inkorporert i databasen. Ved omtale av de ulike gravene i teksten, henviser referansen G med påfølgende nummer til gravens nummer i databasen. Graver som velges ut for nærmere diskusjoner i kapittel 6.4, er samlet i en egen katalog i et appendiks.

2 Fyrstegraver; faghistorie og terminologi

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for fyrstegravsbegrepet, slik det er presentert og brukt i faghistorien. Gravene knyttes i faglitteraturen til en rekke aspekter, som benyttes for å skille dem fra andre graver og tidligere begravelsesformer i Nord-Europa, men også til elementer som er felles over store geografiske områder blant velstående graver.

Fyrstegrav brukes om materielt rike graver, som med sitt formspråk uttrykker en eksklusiv sosial status. Som vi skal se i den videre gjennomgangen, knyttes det også til et konkret symbolspråk, innbefattet gjenstander som indikerer overregionale kontaktnettverk. Det henviser med andre ord til sosiale funksjoner, som gjennomgående knyttes til samfunnets lederskap (Eggers 1950; Gebühr 1974; Hachmann 1954/55; Hedeager og Kristiansen 1981; Lund Hansen 1987; Steuer 1982). Begrepet *fyrste* er likevel misvisende i denne sammenhengen, ettersom det hentyder til spesifikke historiske og sosiale kontekster, som ikke nødvendigvis er dekkende for Germania i ERJ. En rekke av de såkalte *fyrstegravene* er dessuten kvinnegraver, noe som bryter med begrepets kjønnsmessige karakter. *Fyrste* har derfor i denne sammenhengen en vid definisjon, og ingen eksplisitt funksjonell, kjønnsmessig eller adelig betydning. Når begrepet benyttes som en operativ term i dette arbeidet, så skyldes det utelukkende dets dype forankring i forskningslitteraturen. *Fyrstegrav* vil bli benyttet om graver som inkorporerer konkrete symbolske, økonomiske og rituelle aspekter, i tråd med de faghistoriske vurderingene som vil bli gjennomgått nedenfor.

2.1 *Fyrstegravene i en faghistorisk kontekst*

Benevnelsen *fyrstegrav* ble for første gang benyttet om rike germanske graver i ERJ av Hans Jürgen Eggers i 1950, men allerede Sophus Müller (1911:33) sammenstilte en rekke graver med romersk import fra store deler av Germania og påviste innbyrdes likhetstrekk mellom disse. Hans fokus lå på de yngre gravene i ERJ, og han trakk frem blant annet bronsekjeler, bronseøser, bronsesiler, gullberlokker og drikkehornbeslag som signifikante for en egen gruppe av rike graver fra 2. århundre e. Kr. For de eldre gravene angir han bekken/bronsefat, bronsekanner og kasseroller med svanehodeform på skaftet som signifikante (Müller 1911:36). Denne inndelingen mellom 1. og 2. århundre e. Kr. har fortsatt en viss gyldighet. Blant Müllers graver finner vi blant annet Eggers' senere benevnte fyrstegraver Hagenow, Zliw, Ronsen, Juellinge 1 og 4, Espe og Nørre-Broby (Eggers 1950:108-111; Müller 1911:38-39).

I forbindelse med sitt arbeid med Hoby-graven bygget Knud Friis Johansen (1923) videre på Müllers observasjoner, og trakk både Hoby, Lübsow og Wichulla med i betraktningen, også disse er blant Eggers senere benevnte fyrstegraver. Friis Johansen (1923:156) vektla de komplette drikkesettene i disse tre gravene, og hevdet de måtte være tilført fra "... romersk Omraade som sluttete Helheder.". Han utledet derimot ikke denne hypotesen ytterligere.

Med oppdagelsen av flere rike graver i Lübsow i 1925, med ytterligere undersøkelser i 1937-39, begynte imidlertid et mer helhetlig studie å ta form. På grunn av 2. verdenskrig ble arbeidet forsinket, og først i 1950 publiserte Eggers en artikkel hvor han sammenstilte en rekke rike graver over hele Germania under benevnelsen *Fürstengräber der Lübsow-Gruppe*. Eggers anga inhumasjon, gravkammer av tre med dybde på 2 meter, steinpakning av kampesteiner og haug med steinkrans som kriterier for de monumentale aspektene ved fyrstegravene. Videre burde gravene mangle våpen og inneholde flere av de følgende aspektene: bronsekjele, bekken, kanne, bronseøse, bronsesil, bronsespeil, kasserolle, sølvbeger, glassbeger/glasskål, fibulaer, rike smykkefunn, gullfingerring, spenner, remendebeslag, spillebrikker og terninger, drikkehorn og leirgods (Eggers 1950:104, 1951:50). Sølvbeger, drikkehorn og/eller glassbeger/glasskål burde også forekomme parvis. Han trakk videre frem gullsmykker og sporer som viktige indikatorer på henholdsvis kvinne- og mansgraver, men erkjente samtidig at kjønnsbestemmelsen for mange av gravene ofte forblir et åpent spørsmål, ettersom gravgavene i stor grad er kjønnsnøytrale. Gravene skulle med andre ord kunne fremvise et bredt spekter av både romerske luksusprodukter og germanske prestisjevarer, samtidig som dødebehandlingen og den monumentale utformingen av gravene ville markere avstand til den rådende branngravskikken i Germania.

Tross disse karakteristika har begrepet likevel ingen allment anerkjent betydning, men benyttes litt usystematisk om graver fra romersk jernalder tilhørende det øverste sosiale sjikt (Gebühr 1998:185; Steuer 1982:218). Rolf Hachmann beskjeftiget seg med fyrstegravene i 1954/55, men omformulerte kriteriene i forhold til Eggers' detaljerte liste. Hachmann anga avstand til ordinære begravningsplasser som et viktig kriterium – ved å påpeke at flere av fyrstegravene lå utenfor de større gravplassene. For å kunne skille mellom rike graver fremkommet på gravplassene og *fyrstegravene* trakk han frem tre særtrekk: spesielt rike kvinnegraver, inhumasjon og mangel på våpen i mansgravene (Hachmann 1954/55:17-18). Achim Leube (1976) satte videre fremveksten av adelsgravene og krigergravene i

sammenheng med en økt militarisering i Germania, og en akkumulering av makt i stadig færre hender. Denne prosessen ble ifølge Leube forsterket av romersk innflytelse under Augustus, noe som gjenspeiles i fyrstegravenes kulturelle uttrykk. Han mente det romerske drikkeserviset reflekterte levestilen til de romerske *principes* (Leube 1976:189).

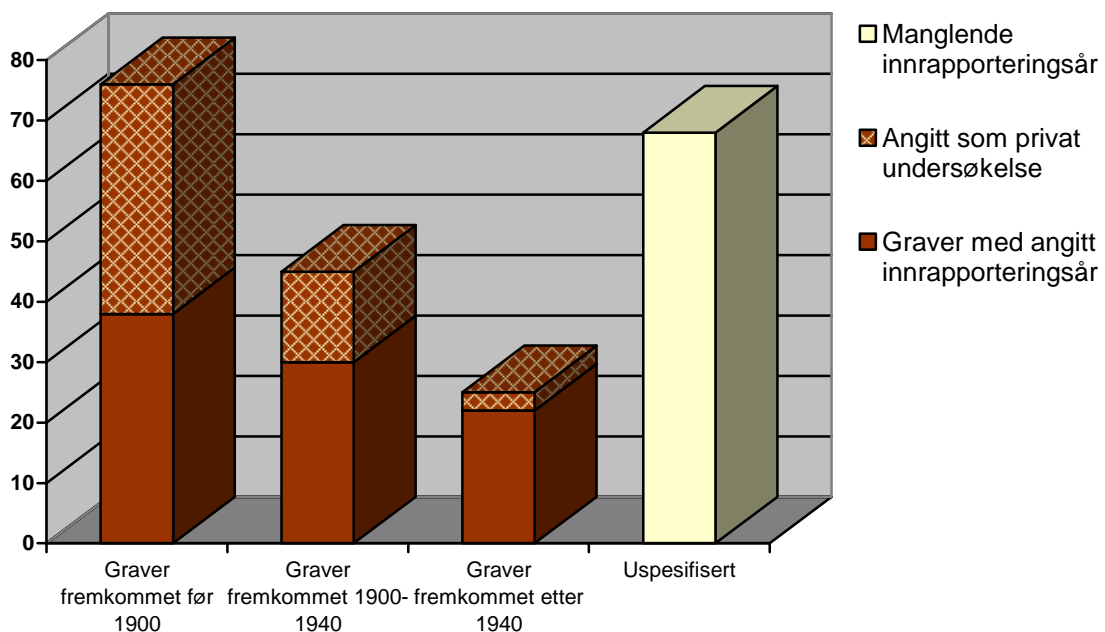
Allerede i 1950 poengterte Eggers (1950:107) at konklusjonene måtte etterprøves og at en bredere undersøkelse måtte til. Ifølge Michael Gebühr ble dette aldri gjort i tilstrekkelig grad, før han selv etterprøvde Eggers materiale i 1974. Med basis i Eggers' og Hachmanns arbeider listet Gebühr (1974:86-87) opp følgende kriterier som ramme for undersøkelsen:

- a) romersk import blant gravgavene
- b) generelt rikt gravutstyr
- c) mangel på våpen
- d) inhumasjon
- e) utførlig gravminne
- f) plassering av graven utenfor de store gravplassene

Gebührs undersøkelse tydeliggjorde de subjektive aspektene som lå til grunn for Eggers' og Hachmanns kriterier og utvelgelse, ettersom ingen av fyrstegravene etter hans oppfatning oppfylte alle disse kriteriene. Mange graver oppfylte likevel enkelte eller flere av kriteriene, men at disse ikke entydig kunne knyttes til de rikeste gravene. Konklusjonen måtte bli, ifølge Gebühr (1974:128), at man enten måtte definere en tallrik germansk elite med mindre territorial kontroll, eller enkelte fyrsteslekter med et omfattende overregionalt maktgrunnlag. Han hevdet videre at symbolspråket snarere henviste til regionale tradisjoner, enn en felles overregional ide (Gebühr 1974:114). Til tross for at hans undersøkelser bidro til å bryte ned forestillingen om fyrstegravene som en homogen gruppe, påviste både hans arbeid og senere Lotte Hedeagers (1978b, 1980) undersøkelser en tydelig akkumulering av materiell rikdom i et fåtall graver. Til tross for at fyrstegravsbegrepet tilsynelatende trengte en revurdering, kunne likevel fremveksten av en mektig og fåtallig elite påvises.

Gebührs undersøkelser hviler imidlertid på den premissen at funnomstendighetene er godt dokumenterte, ettersom et utførlig gravminne og avstand til de store begravningsplassene er blant de sentrale kriteriene. I mange tilfeller er derimot funnomstendighetene uklare, og funnene blitt undersøkt ved private gravninger eller blitt skadet ved næringsvirksomhet. Dette har blant annet blitt eksemplifisert i Trond Løkens (2005) diskusjon rundt problemer knyttet

til tidlig arkeologisk feltmetodikk på Østlandet. Hans undersøkelser viste mangelfull dokumentasjon av så vel gravenes ytre utforming, som gjenstandenes funnkontekst. Forholdet mellom primær- og sekundærgraver var uklart, og nærliggende flatmarksgraver var ikke oppdaget. Flere mindre funn var heller ikke samlet inn. Det er å forvente at de samme metodiske problemene også gjelder i Danmark (jf. Pl. IV). I dette arbeidets database er 121 av 214 graver med romersk import utgravd før 1940, mens 68 mangler nærmere spesifisering og 25 er funnet etter 1940 (fig. 1). Sistnevnte kategori er i all hovedsak dokumentert gjennom arkeologiske utgravninger. Av de 121 gravene er 53 opplyst undersøkt ved privat gravning. Av 68 graver som kan ha blitt dokumentert gjennom vitenskapelige undersøkelser før 1940, er 38 innrapportert før 1900. Det er dermed en viss fare for at disse gravene mangler grundig dokumentasjon, eller at dette er forsvunnet i ettertid. Man står da igjen med 30 graver som sannsynligvis har blitt undersøkt med tilfredsstillende dokumentasjon før 1940, noe som gir oss et samlet antall på 55 graver med god kontekst.

Figur 1: Antall graver med romersk import i databasen fremkommet før 1900 og før og etter 1940, med andel fremkommet ved private foretak. Antallet private foretak før 1900 kan være høyere, ettersom funnmønstrene ofte ikke omtales i katalogene.

Det blir dermed klart at en statistisk analyse av fyrstegravene ikke kan baseres på absolutte kriterier knyttet til gravenes ytre utforming og funnkontekst. De danske fyrstegravene Juellinge 1 og 4 kan likevel sies å oppfylle Gebührs kriterier, ettersom disse er dokumentert begravd under massive steinpakninger og ligger isolert fra kjente gravplasser (Müller 1911). I likhet med en rekke benevnte fyrstegraver oppfyller de også de øvrige kriteriene som ble angitt av Gebühr, noe som ytterligere svekker hans konklusjoner.

Hedeager og Kristian Kristiansen definerte i 1981 kvinnegravene på Bendstrup Mark og Byrsted Mark i Danmark som fyrstegraver, men uten at de gikk nærmere inn på en definisjon og hvilke kriterier som skulle gjelde for begrepet. De betraktet rike graver som uttrykk for lokale fyrster i politiske enheter av beskjedne størrelse, men knyttet sammen i innbyrdes regionale allianser (Hedeager og Kristiansen 1981:133). I likhet med Gebühr mente de å kunne identifisere lokale og regionale særtrekk i velstående graver på Øst-Jylland, men også aspekter som knyttet dem til det internasjonale fyrstegravsmiljøet (Hedeager og Kristiansen 1981:132-133). En rekke elementer innenfor det øverste sjiktet knyttet den rituelle praksis blant eliten sammen over store geografiske områder, og ble tolket som uttrykk for midlertidige maktkonstellasjoner mellom disse.

Heiko Steuer (1982:209-220) berørte også fyrstegravstemaet, men hevdet derimot på bakgrunn av Gebührs (1974) undersøkelser at det kun er romersk import som kan tjene som et kriterium for fyrstegravene. Han påpekte også at det forekommer germanske branngraver som overgår mindre rike fyrstegraver, hva angår romersk import og øvrige gravgaver (Steuer 1982:213). Lund Hansen (1987:196-198, Note 1) knyttet begrepet på lignende vis opp mot graver med romersk servise av bronse, sølv og glass, men anga kontinentale graver med fire eller flere importvarer som fyrstegraver. Dette kriteriet kan derimot anses å være noe statisk, blant annet fordi det ikke tar hensyn til de øvrige aspektene som knyttes til fyrstegravssjiktet, eller til fluktuasjoner i tilgangen på importvarer. En slik tilnærming vil kun baseres på materiell rikdom, og tar ikke gravenes øvrige symbolspråk med i betraktningen.

Som Eggers (1950) i sin tid hevdet, representerer ikke fyrstegravene kun en materiell akkumulasjon på få hender, men også en konkret rituell praksis og livsstil, som i sitt formspråk forente enkeltpersoner over store geografiske avstander. Det er i like stor grad den eksklusive rituelle praksisen som fremhever denne spesielle gruppen av graver, som den materielle rikdom de representerer. Kvantitative analyser av rike graver er dermed ikke en tilfredsstillende metode for å analysere de idékonseptene som ligger bak samfunnsendringene i ERJ. Snarere er det de rituelle aspektene som må tillegges grunnleggende betydning, ettersom dette kan synliggjøre ulike idékonsepter mellom ulike regionale eliter, eller mellom fraksjoner innenfor eliten i et konkret område. Fremfor å benytte begrepet kun i generelle termer om rike graver, bør det derfor knyttes til et eksplisitt formspråk. Begrepet bør med andre ord benyttes som et verktøy for å anskueliggjøre forskjeller i gravmaterialet, fremfor å

brukes som en anonymisert og homogen benevnelse for velstående graver – med varierende uttrykksformer og ulikt meningsinnhold.

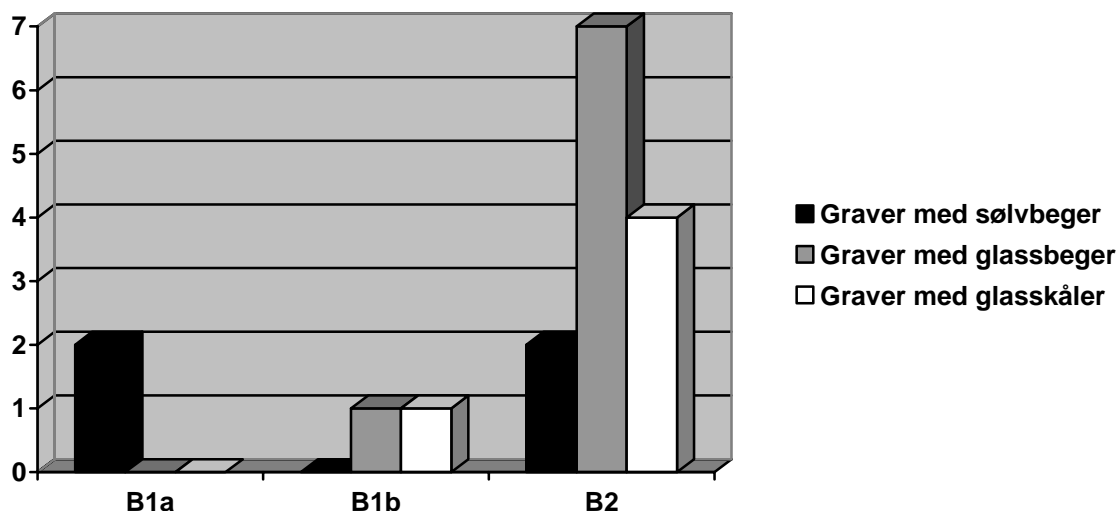
2.2 En tilnærming til fyrstegravsbegrepet

Hovedproblemet med å definere fyrstegravene eksplisitt er, som Müller (1911:33) poengterte, selve funnomstendighetene. En stor andel av de skandinaviske gravene med romersk import er fremkommet før 2. verdenskrig ved privat gravning (jf. fig. 1), og for tyske og polske fyrstegraver har deler av dokumentasjonen og gjenstandsmaterialet forsvunnet i forbindelse med krigen (Eggers 1950:58). I mange tilfeller omtales heller ikke de monumentale aspektene ved gravene i Eggers' (1951), Jürgen Kunows (1983) og Lund Hansens (1987) kataloger. Opplysningene om gjenstandenes kontekst, likbehandlingen, gravenes utforming og plassering i forhold til eventuelle nærliggende graver er derfor mangelfulle, og mulighetene til å etterprøve disse er begrenset.

Ut i fra det publiserte materialet vil hovedfokus i det følgende ligge på gravmaterialet og likbehandlingen, og følgende kriterier vil bli gjeldende for definisjonen *fyrstegrav*:

- 1) Inhumasjon
- 2) Fravær av våpen
- 3) Romersk import og germanske prestisjevarer, spesielt:
 - a. Germansk og romersk drikkeutstyr
 - b. Parvis forekommende drikkebegre/skåler/horn.
 - c. Høyere antall importvarer enn i samtidige graver
- 4) Et bredt spekter av gravgaver, spesielt:
 - a. Smykker av edelmetall og/eller gullfingerringe

Kriteriene er satt opp i henhold til de forhold som i faglitteraturen knyttes opp mot begrepet *fyrstegraver av Lübsow-typen*. Dette innebærer et overregionalt kontaktnett som var rettet mot både romerske embetsmenn og germanske konger/høvdinger, og en rituell praksis og en overskuddsproduksjon som dannet grunnlaget for aristokratiets makt – og dermed evne til å knytte slike kontakter (jf. Eggers 1950; Gebühr 1974; Hachmann 1954/55:17-18; Hedeager og Kristiansen 1981). Likbehandlingen vil i det følgende bli vurdert i tillegg til det rike gravmaterialet, ettersom inhumasjon representerer et nytt fenomen ved overgangen til ERJ, og markerer slik avstand og eksklusivitet i forhold til den rådende kremasjonsskikken.

Figur 2: Antall skandinaviske graver med datering innenfor B1a, B1b eller B2, med sølvbeger, glassbeger eller glasskåler.

Parvis forekommende drikkebeger av sølv vil likeledes benyttes som et kriterium, ettersom disse i romerske verksteder ble fremstilt parvis og ifølge skriftlige kilder benyttet som gaver til fremmede konger og tyranner (kap. 3.4.1). Begrenes høye verdi understrekes også av at de i romerske kontekster var høyt verdsatt og gjenstand for samlermani (Broholm 1960:206). De var med andre ord ingen ordinær handelsvare, men et høyt skattet statussymbol. Forekomsten av sølvbeger utenfor Romerrikets grenser kan dermed knyttes til samfunnets øverste sjikt i disse områdene. Den romerske sølvsmedkunsten nådde derimot et høydepunkt allerede under keiser Augustus (27 f. Kr.-14 e. Kr.). De økonomiske forholdene under keiser Nero (54-68 e. Kr.) førte til at denne virksomheten gikk nedover utover i det 1. århundre e. Kr. (Broholm 1960:217; Hedeager og Tvarnø 2001:91).

Parallelt med at produksjonen av sølvbeger gikk ned i Romerriket, forsvant de også midlertidig i skandinaviske kontekster (fig. 2). Dette er likevel ikke et dekkende bilde, ettersom sølvbeger forekommer i tre polske/tsjekkiske graver også i B1b. Forekomsten av glassbeger og glasskåler øker imidlertid utover det 1. århundre e. Kr. i hele Germania. Disse var luksusvarer også i romerske kontekster, og under Augustus var materialet i seg selv fortsatt en sjeldenhet (Isings 1957:163). Utover det 1. århundre e. Kr. økte imidlertid produksjonen og glass ble vanlig i husholdningene. Begrene og skålene ble vidtrekkende og ettertraktete handelsvarer, og har til og med blitt funnet i Begram i Afghanistan og ed-Dur i de Forente Arabiske Emirater (Broholm 1960:230; Potts 1990:274-288). I sistnevnte tilfelle er det også funnet bronsekjele, sil og vinøse sammen med et drikkebeger i en grav (Potts

1990:283). At glasskåler og glassbegre dukker opp i skandinaviske kontekster samtidig som sølvbegerproduksjonen går ned i Romerriket, indikerer at glassproduktene kan ha vært benyttet som diplomatiske gaver til germanske stormenn, som en erstatning for sølvbegrene. Ingen danske graver med sølvbegre inneholder glassbegre/skåler. De forekommer i tillegg i samme gjenstandskombinasjoner som sølvbegrene, med romerske bronser, drikkeutstyr og germanske drikkehorn. De vil derfor bli vurdert på linje med sølvbegrene.

Det er med andre ord medlemmer av samfunnets toppsjikt som skal identifiseres, gjennom de rituelle og økonomiske aspektene som gjenspeiles i det danske gravmaterialet, og analyseres i forhold til overregionale kontaktnett og eksterne impulser.

3 Roma – Germania i lys av de skriftlige kildene

Antikke greske og romerske skriftlige kilder har hatt stor innflytelse på vår oppfatning og fortolkning av samfunnsforhold i Germania i ERJ, og er blitt benyttet på ulike måter i flere toneangivende arkeologiske publikasjoner på området (Hedeager 1978b:217; Norr 1998:12-13; Näsman 1988:126). To gode eksempler på dette er forståelsen av den militære organisasjonen, herunder følgesvesenet (hirden), og en egalitær samfunnsstruktur tuftet på et tingsystem med folkevalgte konger (jf. Hedeager 1992:137, 185; Jensen 1982:241, 2003:303, 525). Forestillingen om begge disse institusjonene kan føres tilbake til Gaius Julius Cæsars *De Bello Gallico* og Cornelius Tacitus' *Germania*. En grundig problematisering av disse kildene er imidlertid ofte fraværende i arkeologiske publikasjoner, til tross for at de har vidtfavnende implikasjoner for vår forståelse av det germanske samfunnets organisering. Dette kapitlet vil derfor ta for seg de mest relevante tekstene og analysere disse som etnografiske og historiske kilder til Germanias eldste historie.

Innledningsvis vil det bli redegjort for viktige aspekter ved Romas sikkerhetsstrategi, og hvordan disse fortoner seg i forhold til Germania, og for den romerske keiserkulten. Gjennomgangen av den romerske sikkerhetsstrategien fungerer som et bakteppe for kapittel 3.3, som er en problematisering av de relevante gresk-romerske skriftlige kildene. En kritisk analyse av tekstene vil tydeliggjøre i hvilken grad de kan benyttes som kilder til en forståelse av de germanske samfunnene i ERJ. Dette danner grunnlaget for en forståelse av graden og formen av integrasjon mellom det romerske og germanske samfunnet, og dermed også en ramme for fyrstegravenes historiske kontekst.

3.1 Det romerske klientstat-systemet

”...the Roman army had a multitude of competent soldiers and some great generals, but its strength derived from method, not from fortuitous talent.” (Luttwak 1976:2).

Romas suksess som stormakt opp gjennom flere hundre år, er ikke kun å forstå som et produkt av militær og teknologisk overlegenhet. Den var ifølge Edward N. Luttwak (1976:1-5, 24) fremfor alt å forstå som et produkt av en overordnet strategisk plan, som i høyeste grad inkorporerte imperiets naboer. Selv om Luttwaks teorier har mottatt kritikk for å legge for stor vekt på Romas defensive aspekter, og inkorporere dette i en altomfattende strategisk idé, så er det likevel ingen tvil om at imperiet fulgte et visst strategisk mønster i sin politikk

(Santosuosso 2004:123). Romas utstrakte bruk av klientstater hadde sitt forbilde i det sivile patron- og klientforholdet, der klienten mottok gaver (*beneficia*) fra patronen og gjengjeldte disse med tjenester (*officia*). Klientstatene var en del av Romas sikkerhetsapparat, uten å være en del av imperiet. Den overordnede logikken i keisertidens tidlige fase, fra keiser Augustus til keiser Nero, var ikke en territoriell, men en hegemonistisk kontroll over provinsene og naboene (Luttwak 1976:30; Santosuosso 2004:124). Legionene var utstasjonert i provinser med høy risiko for opprør eller uroligheter, mens rolige grenseprovinser, som Noricum og Raetia, ikke hadde stasjonerte legioner (Luttwak 1976:17-18).

De ytre truslene mot imperiet ble håndtert ved hjelp av klientstater – et system som i det fulle ble utviklet under republikkens ekspansive faser ned mot Kristi fødsel. Ved hjelp av trusler, bestikkelser og eksempelets makt, ble grensenære stater og stammer tvunget inn i et avhengighetsforhold til Roma (Luttwak 1976:32-33, 36). Gjennom å bidra med støttetropper (*auxilia*) til den romerske hær, og ved sin beliggenhet å forhindre angrep på romerske provinser, utgjorde de en form for grenseforsvar for Romerriket ved å absorbere konflikter utenfor Romas territorium. Til gjengjeld mottok klientene økonomisk og politisk støtte, og noen ganger militær hjelp (Hedeager og Tvarnø 2001:82, 98). Kostnadene ved å opprettholde grensegarnisoner ble med andre ord redusert til et minimum, samtidig som de militære og materielle tapene ble begrenset ved eventuelle konflikter (Luttwak 1976:19-24, 26-27).

Modellen fordret derimot konstant diplomatisk og militær oppmerksomhet mot klientstatene for å sikre vennligsinnede dynastier, som handlet i tråd med romerske interesser. I en rekke tilfeller ble klientstatenes konger direkte utnevnt av Roma, og i mange tilfeller avsatt og erstattet av nye vasaller (Hedeager og Tvarnø 2001:98-102; Luttwak 1976:31; Santosuosso 2004:124). I de østlige delene av riket førte dette over tid ofte til at klientstatene ble absorbert og annektert av Romerriket. Mot de germanske stammene var derimot strategien annerledes, og rettet mot passivisering gjennom permanente klientforhold (Luttwak 1976:32, 36-37; Santosuosso 2004:127). Årsakene til dette kan søkes i en kombinasjon av liten økonomisk vinning ved okkupasjon, en desentralisert germansk sosial struktur og et terreng som vanskeliggjorde forsyninger og effektiv bruk av legionene (Santosuosso 2004:126, 143-144). Nederlaget i Teutoburgerskogen i år 9 e. Kr. medførte en endring av strategien, fra videre ekspansjon til konsolidering av de eksisterende provinsene. De germanske klientene skulle være sterke nok til å forhindre fremstøt mot *limes*, men ikke sterke nok til selv å utgjøre en trussel mot Roma. Gjennom aktivt diplomati ble en rekke av klientforhold opprettet langs

Rhinen til midtre Donau i det 1. århundre e. Kr. Intern rivalisering og konflikter mellom klientstatene var kjærkomment fra Romas synspunkt, ettersom dette svekket deres motstandskraft og evne til selv å true rikets grenser (Luttwak 1976:25, 36). Frem til og med keiser Vespasian (69-79 e. Kr.) ble i tillegg områdene langs Rhinens østre bredde holdt frie for nye germanske bosetninger (Santosuosso 2004:127).

Kjernen i denne modellen var forholdsvis enkel; man skulle forhindre konflikter på romersk territorium. En slik strategi var derfor i hovedsak rettet mot grensenære stater eller stammer, hvis beliggenhet var av primær betydning fra romersk side (Luttwak 1976:26). Disse territoriene var ikke å regne som nøytral grunn, men inngikk som et aktivt verktøy i Romas sikkerhetsapparat. Selve benevnelsen *venn av Roma* var likeledes en tittel som henspeilte på kontinuerlige tjenester mot Roma, men uten hentydning til underdanighet. Samtidig ble lite rom for autoritet avsatt til klienten (Luttwak 1976:21; Santosuosso 2004:124).

Dette bildet endres som en følge av urolighetene under borgerkrigen etter keiser Neros død (68 e. Kr.), og den påfølgende ustabiliteten som oppsto ved manglende legioner i provinsene (Luttwak 1976:51-55, 111-117). Endret politikk og strategi under flavierne og antoninerne (69-192 e. Kr.), skiftet fokus fra hegemonistisk dominans til territoriell kontroll, hvorpå klientstat-modellen gradvis forsvant og tydeligere grenser ble utformet og befestet (Luttwak 1976:117). Erfaringene fra borgerkrigssituasjonen hadde vist systemets svakheter, ettersom klientstat-modellen kunne utnyttes av ulike fraksjoner for å oppnå keisermakten. Dette medførte et økt fokus på såkalte bufferstater, som ble betalt for å forholde seg nøytrale og unngå konflikter i lengste løp (Luttwak 1976:116).

Dette førte imidlertid til at forbundsfellene ble mindre effektive verktøy og vanskeligere å disiplinere. Dette medførte også et behov for lettere styrkeenheter til grensekontroll, hvorpå antallet *auxilia*-tropper økte. *Auxillia*-troppene besto av kontingenter av soldater fra klientstatene og provinsene, herunder galliske og germanske krigere, som mottok romersk statsborgerskap ved endt tjeneste. Tjeneste i *legionene* var derimot forbeholdt romerske statsborgere. I kombinasjon med *auxilia* ble også såkalte *numeri* opprettet, som var mindre enheter med sterkere etnisk preg enn *auxilia* (Luttwak 1976:121-122; Rausing 1987:130). *Numeri* var langt rimeligere enn *auxilia*, og mottok heller ikke romersk statsborgerskap ved endt tjeneste. Denne spesialiseringen av den romerske hæren førte til et langt større innslag av fremmede tropper til grensebevoktningen.

3.2 Keiserkulten

Den romerske lederkulten ble utviklet allerede under republikken under østlig innflytelse, og tok under og etter Cæsar (49-44 f. Kr.) en stadig sterkere form i retning av personlig guddomliggjøring (Fishwick 1987:46-48, 56-75). Når keiserkulten ble etablert under Augustus, forsvant imidlertid de personlige kultene for generaler og embetsmenn. Både diktatoren Cæsar og de senere keiserne innehadde tittelen *pontifex maximus* på livstid, og de fungerte slik som medium mellom Romas guder og innbyggere. Det juliske hus gjorde også krav på guddommelig avstamning fra gudinnen Venus, gjennom slektskap med Aeneas av Troja. Til tross for at sakralisering var forbeholdt avdøde ledere, var det allerede under Cæsar tydelige trekk av religiøs dyrkelse av hans person. Kulten viet Roma og Senatet ble under Augustus ofte kombinert med dyrkelse av keiseren, slik at keiseren kunne dyrkes som en hellenistisk konge uten å skape for stor avstand til den romerske republikken (Fishwick 1987:48-51). Under Augustus' regjering pågikk en gradvis utvikling som førte til endelig guddomliggjøring av Cæsar, *Divus Julius*. For Augustus ble det også et viktig politisk virkemiddel å kunne vise til en guddommelig adoptivfar, noe som bygde opp under hans egen sakralisering av keisermakten. Hans etterfølger keiser Tiberius (14-37 e. Kr.) skiftet fokus til guddomliggjøring av Augustus, *Divus Augustus*, som igjen var Tiberius' adoptivfar (Fishwick 1987:76, 149).

I år 15 e. Kr. ble et tempel innviet til den avdøde keiser Augustus, i kolonien Tarracona i Spania, "...og dermed var det gitt et forbilde for alle provinser." (*Annales* 1:78). Det kjennes til at *Ara Ubiorum*, ubiernes alter, i det senere Köln også var viet keiserkulten (Fishwick 1987:56, 137-139). Kulten for den sittende keiser og Senatet/Roma ble videreutviklet under Tiberius, og inkluderte i et tilfelle også keiserens mor (*Annales* 4:15, 37). Den økende keiserkultusen ble forsterket under Caligula (37-41 e. Kr.) og Claudius (41-54 e. Kr), ved forsøk på guddomliggjøring eller tildeling av andre hedersbenevnelser (Fishwick 1987:195-218; *Annales* 11:25, 12:54, 69, 14:31). De germanske leiesoldatene i romersk tjeneste har etter all sannsynlighet kjent til keiserkulten, og i et tilfelle er det kjent at en germaner var prest ved ubiernes alter (*Annales* 2:57). Det var heller ikke uvanlig at klientstatene hedret sin *patron* ved å innføre keiserkulten i sine egne områder (Fishwick 1987:146-149).

3.3 En vurdering av de skriftlige kildenes etnografiske verdi

De mest sentrale etnografiske og historiske kildene for tolkning av ERJ er (med den benyttede oversettelsen i parentes): Cæsars *De Bello Gallico* (*Gallerkrigen*), Strabons *Geographica* (*Geography*), Tacitus' *Annales* (*Årbøkene*) og *Germania* (*Agricola og Germania*), samt Dio Cassius' *Roman History* (oppgis aldri med originaltittel). Plinius den eldre *Naturalis Historia* (*Natural History*) har også blitt referert til i forhold til romersk handel på germanske områder. *Geographica* og *Roman History* er forfattet på gresk, mens de øvrige verkene er på latin. Kildene er av ulik litterær karakter, og er skrevet ned over et tidsrom på opptil tre hundre år. Som de følgende avsnittene vil vise, var verkene stilistiske og tematiske utforming bundet opp av en antikk tradisjon innenfor historieskrivningen, med sterke røtter tilbake til blant annet Herodot (5. århundre f. Kr.). Kildenes utsagnskraft vil bli vurdert ut ifra deres etnografiske og historiske verdi, og det vil bli belyst i hvilken grad disse kildene kan brukes i forhold til en forståelse av fyrstegravenes sosiale og politiske kontekst.

3.3.1 Kildenes innhold og datering

Cæsars *De Bello Gallico* er den eldste av kildene og ble skrevet ned i forbindelse med romernes militære operasjoner i Gallia mellom 58-49 f. Kr. *De Bello Gallico* inneholder, i tillegg til skildringer av Cæsars militære operasjoner, også etnografiske skildringer av kelterne og germanerne: av deres vesen, religion og samfunnsstruktur. Begrepet *germaner* er eldre enn Cæsar, og er først kjent benyttet av grekeren Poseidonios (135-51 f. Kr.). Det er likevel først med Cæsar at det får en klart definert form (Grane 2003:130). Grekeren Strabon hørte til de augusteiske forfatterne rundt Kristi fødsel, og hans geografiske beretning inkluderer også en rekke karakteriseringer av de folk som bebodde verden på hans tid. Plinius (ca. 23-79 e. Kr.) skrev en mer naturfaglig og geografisk beretning og har liten etnografisk betydning. Teksten formidler romernes interesse for ravforekomstene ved Østersjøen og har slik implikasjoner for forståelsen av handelsnettverkene. Tacitus' (ca. 55-120 e. Kr.) *Germania* er den eneste enkeltstående etnografiske beretningen vi kjenner om germanerne. *Annales* rommer også en rekke beskrivelser av forhold innad i Germania, og om forholdet mellom romere og germanere. Dio Cassius' (sent 2.- tidlig 3. århundre e. Kr.) historiske beretning er en viktig kilde til de begivenheter som fant sted i tiden rundt romernes ekspansjonsforsøk mot Elben, men avstanden i tid må ha gjort ham avhengig av et eldre (og nå tapt) kildemateriale.

3.3.2 Den antikke verdensanskuelsen

Den antikke verdensanskuelsen var strukturert rundt en idé om det siviliserte og høykulturelle sentrum, som var omsluttet av en barbarverden (Lund 1978:11, 1993:16-26, 36; Müller 1980:78-79). Graden av barbari var avhengig av distansen fra høykulturen og den påvirkningskraften som sivilisasjonen hadde på områdene rundt. I den antikke historieskrivningen var det en utbredt oppfatning at et landskaps topografiske og klimatiske forhold var relatert til det folk som bebodde det (Grane 2003:136; Lund 1978:9; Müller 1980:117-118). Et folks mentale og fysiske særtrekk kunne slik søkes i naturforholdene, og jo mer folket var upåvirket av andre kulturer, jo mer genuine var deres særtrekk. Folk som bodde under lignende naturforhold kunne likevel ha forskjellig livsførsel, ettersom historiske faktorer, tilpasning og læring kunne skape innovasjon og endring (Müller 1980: 84, 117-118; Norden 1922:47).

Folkets karaktertrekk som helhet kunne gjenfinnes i stor grad hos enkeltindividene, noe som medførte bestemte oppfatninger av individenes iboende karaktertrekk (Lund 1978:9, 1993:47). Likevel var det folkenes mentale egenskaper som ble oppfattet som mest mottagelige for fremmede impulser, slik at økt kontakt med den mediterrane verden medførte en gradvis sivilisering av deres levevis, religion og samfunnsstruktur (Lund 1978:9, 1985:182-183, 187). Befolkningsgrupper som hadde vært i liten kontakt med den gresk-romerske verden ble derfor oppfattet som mer primitive, barbariske, ville og krigerske (Lund 1978:11, 1985:187, 195; Müller 1980:78-79). Følgelig ble germanerne, som hadde vært i liten kontakt med den gresk-romerske verdenen, tradisjonelt omtalt som kvegbrukere fremfor jordbrukere, og fremstilt som uvitende om privat eiendomsrett. De levde angivelig i en form for "urkommunisme" hvor både sivile og militære beslutningene ble tatt i felleskap, lederne var avhengig av tilslutning blant folket, man delte på alt og hadde en ambulerende ordening i forhold til dyrkningsjorden (Lund 1978:12-13, 1985:180, 1993:58).

Et annet viktig element ved den antikke verdensforståelsen, var forfatterens måte å parallellisere og konfrontere trekk ved andre folk med sine egne forståelser av sitt eget samfunn. Følgene av dette er ikke kun at gresk-romerske begreper på samfunnsinstitusjoner og guder ble overført på de fenomenene som ble beskrevet, men at dette også farget forståelsen av fenomenene – også kalt *interpretatio Romana* (Bringmann 1989:73-77; Flach 1989:36-41; Lund 1978:17-18, 1985:183-192, 1993:46-62). Av spesiell betydning blir da

Tacitus' skildring av det militære følgesvesenet (*comitatus*), som av Hedeager (Hedeager og Tvarnø 2001:104) trekkes frem som et særegent germansk fenomen, men som har klare paralleller i det romersk patron- og klientsystemet (Flach 1989:41). Tacitus' begrep *comitatus* oversettes gjerne med *hird* i skandinaviske oversettelser (se Nordberg 2003:85 og Width 1997:71-72), til tross for at dette begrepet har en meget vid definisjon. I Tacitus' *Annales* (1:41, 3:10) benyttes begrepet for eksempel om en hustrus eskorte og om sivile ledsagere, og kan også forstås som *hoff* (Johanssen *et al.* 1965:108), men det må bemerkes at begrepet i disse tilfellene ikke brukes om en germansk kontekst. Derimot benyttes ved et enkelt tilfelle *clientium* (klienter/vasaller) om kretsen rundt en germansk leder (*Annales* 1:57). Andre institusjoner som kan samsvare med en hird nevnes overhode ikke i forbindelse med de ulike germanske kongene.

3.3.3 Vandremotivene

I likhet med det arkeologiske kildematerialet har også de litterære kildene en typologi, og de antikke kildene var i så måte en del av en litterær tradisjon som la føringer på skriftenes utforming og tematikk (Mørland 1988:15; Norden 1922:56; Width 1997:11). Dette gir seg spesielt uttrykk i begrepet *topoi*, som kan defineres som et sett med problemstillinger og emner som den antikke etnograf skulle følge i fremstillingen av andre folkeslag (Bringmann 1989:59-60; Lund 1978:11, 1985:180, 1993:47). Skildringene var underlagt alminnelige antikke fordommer mot barbarene, noe som reduserte disse folkegruppene til idealiserte skikkelser. Ifølge Eduard Norden (1922:42-59) kan dette også betraktes som et sett med stilistiske vandremotiver, som kopieres fra den ene teksten til den andre. Årsaken til dette forholdet ligger i de antikke forfatternes tradisjon for å søke sine svar i eldre kilder, fremfor å foreta egne observasjoner av folkene de studerte (Lund 1978:11). Den gresk-romerske verdensanskuelsen la dermed grunnlaget for en rekke identiske fremstillinger av barbarene (Lund 1985:180). Et godt eksempel er Tacitus' skildring av germanerne, som i mange generelle tilfeller sammenfaller med Herodots fremstilling av skyterne flere hundre år tidligere (Flach 1989:48-49; Norden 1922:49-54). Ifølge både Cæsar, Strabon og Tacitus hadde germanerne et lite utviklet jordbrukssystem, og tilla dem trekk som gjorde dem delvis nomadiske i sin livsstil – og uten særlig behov eller sans for materielle verdier (*De Bello Gallico* 6:21-23; *Geographica* 7.1.3; *Germania* 4-28). Dette trekket hos de tre forfatterne plasserte med andre ord germanerne innenfor en skytisk kulturkrets (Müller 1980:74, 85, 119-121). Den samme fremstillingen av nomadisme kan spores i Herodots skildring av skyterne. På samme måte har Tacitus' skildring av germanernes fysikk og kvegdrift sine

sterke paralleller hos tidligere greske forfattere (Norden 1922:49-54). Tacitus' og Cæsars beskrivelser av germanernes gudeverden er likeledes basert på et klassisk vandremotiv med sterke idealiseringstendenser av naturfolkernes religiøsitet (*De Bello Gallico* 6:21; *Germania* 9-10; Bringmann 1989:73; Lund 1978:17-18, 1985:179-181; Müller 1980:87).

3.3.4 Cæsars politiske motiver

I tillegg til at Cæsars skildringer av barbarene var bundet opp av den tradisjonen han befant seg innenfor, hadde han også konkrete motiver i forhold til hva han valgte å fremheve og unnlate. Hans etnografiske skildringer av de ulike befolkningsgruppens samfunnsstruktur var viktige for en forståelse av folkene, og dermed også for den politikk som burde føres overfor dem (Müller 1980:69-71). Et eksempel på dette var Cæsars redegjørelse om de galliske druidene, der han i stor grad forklarte deres sosiale og rettslige funksjon, i motsetning til hans meget korte omtale av deres rituelle plikter (*De Bello Gallico* 6:13).

Cæsar var selv klar over at såkalte germanske stammer var bosatt vest for Rhinen, og at det fantes tilsvarende keltiske stammer øst for denne, men trakk likevel opp et skille mellom keltere og germanere langs Rhinen – av åpenbare politiske årsaker (Lund 1978:22, 1985:178-179). Han konstruerte et etnografisk og kulturelt skille, slik at *germanere* ble et samlebegrep for de befolkningsgruppene som levde øst for Rhinen. Disse folkegruppene, hevdet han, var spesielt krigerske av seg, ettersom de i liten grad hadde hatt kontakt med den siviliserte verden og derfor var mer genuint barbariske (*De Bello Gallico* 6:24). Denne oppfattelsen bunnet i hans antikke forståelseshorisont, men hans fremhevelse av germanernes villskap og krigsdyktighet hadde også til hensikt å spille på senatets frykt for den ytre trusselen (Müller 1980:76-77). Hans idealiserende fremstilling av germanerne konstruerte et bilde av dem som en reell trussel, som måtte tas på alvor. Begrunnelsen for gallerkrigene var, i følge ham selv, ikke en frykt for gallerne, men germanernes stadige krigstokt inn i Gallia (*De Bello Gallico* 1:33). Kimbrernes og teutonernes krigstog inn på den italienske halvøy mellom 113-101 f. Kr. sto også sterkt i romernes minne (*De Bello Gallico* 1:33; *Germania* 37). I denne sammenhengen var Cæsars egne erfaringer med germanerne vel så viktige. I tillegg til å ha beseiret dem flere ganger i Gallia, hadde han også gjennomført en atten dager lang *germanerkrig* øst for Rhinen (*De Bello Gallico* 4:16-19). Implisitt i hans beretning ligger med andre ord en fremstilling av ham selv som garantisten for Romas sikkerhet, og et subtilt krav om takknemlighet fra Romas side for den innsatsen han hadde nedlagt for dem. Hans

skriverier må i denne sammenheng ses i forbindelse med hans politiske ambisjoner, noe som i betydelig grad svekker hans troverdighet som etnograf (Müller 1980:76-77).

3.3.5 Speilteorien – Tacitus

Antikke etnografiske og historiske kilder var ikke rene deskriptive beretninger om folk og begivenheter. Forfatteren hadde gjerne en agenda som fremstillingen enten implisitt eller eksplisitt skulle tjene. Historikernes funksjon innebar å kommentere naturens vesen, og fremtvinge refleksjoner over dette, eller moralisere for leserne (Duff 2003:12). I Herodots tilfelle gjorde dette seg blant annet utslag i fremstillingen av fremmede kulturer. Grekerne skulle fremheves gjennom å skape kontraster til dem selv og deres egne og andres egenskaper (Duff 2003:20). Tacitus trakk veksler på den samme etnografiske tradisjonen som Herodot hadde vært en del av, og benyttet seg av de samme litterære teknikkene for å fremheve et konkret budskap (Duff 2003:93-94; Müller 1980:82). Tacitus' etnografiske beskrivelser hadde til hensikt å konstruere et uforfalsket ideal, som kunne fungere som et politisk medium for den moralismen som han rettet mot det romerske samfunnet (Müller 1980:106; Mørland 1988:12; Width 1997:12). Tacitus' holdning ga seg utslag i hans utvelgelse og omtale av konkrete fenomener, som en form for bevisst kvalitativ "objektivitet". Dette er spesielt tydelig i forhold til skildringene av germanernes samliv, ekteskap og barneoppdragelse, som var en kontrast til det han anså som fordervet moral i det høykulturelle Roma (*Germania* 18, 20; Müller 1980:89-90). Likeledes er beskrivelsen av germanernes lovverk og styresett preget av hans eget idealiserte syn på republikken, hvorpå skildringen blir en implisitt kritikk av keisertidens Roma (*Germania* 11-13; Flach 1989:36-40). Skildringen av germanernes folkeforsamling (*consilium*), og den demokratiske utvelgelsen av krigslederne, henspiller snarere på tidligere republikanske trekk i det romerske statssystemet enn reelle germanske samfunnsinstitusjoner. Tacitus' beskrivelse av høvdingenes hundre hjelpere, som skulle rådføre og styrke hans autoritet (*Germania* 12), har for eksempel sin klare parallell i den romerske historiker Titus Livius' (59 f. Kr.-17 e. Kr.) beskrivelse av det eldste romerske senatet, som også besto av hundre senatorer/*patres* (*Ab Urbe Condita* 1:8).

Dette er nødvendigvis ikke å oppfatte som en forfalskning av de fenomener han beskrev, men mer som en dikterisk formidling av dem. Det skaper likevel uklarhet i forhold til sannhetsgehalten i fremstillingene, og svekker både den etnografiske og historiske verdien av tekstene. For eksempel hevdet han i *Annales* (2:44, 88) at både Arminius og Maroboduus mistet makten over sine respektive folk, som en følge av at de søkte eller utøvet kongemakt.

Denne forståelsen av begivenhetenes gang er farget av Tacitus' egen dype mistro til det autoritære romerske keiserdømmet. Hans personlige tolkning av begivenhetene og aktørens motiver er med andre ord dikteriske gjengivelser, som implisitt understreket hans egen agenda (jf. Tacitus' portrett av keiser Tiberius: Duff 2003:98-101; Mørland 1988:15). Sannsynligvis har årsaksforholdet vært langt mer komplisert enn den historiske gjengivelsen gir uttrykk for, og aktørens handlinger vært knyttet til et vidt spekter av problemstillinger. Tacitus' skildring av germanernes frihetstrang, med den tilknyttede aversjonen mot kongeverdigheten, bunner i hans egen moralisme og den antikke forståelsen av de primitive folkenes karaktertrekk. Av dette kan man slutte at Arminius og Maroboduus sannsynligvis mistet sine posisjoner, men med utgangspunkt i de historiske kildene kan vi ikke tillegge aktørene noen politiske, sosiale eller kulturelle motiver.

3.3.6 Oppsummering og diskusjon

Som denne gjennomgangen viser, er en rekke problemer knyttet til det å benytte antikke skriftlige kilder ukritisk i forhold til en fortolkning av det arkeologiske materialet. I tillegg er det også fare for sirkelslutning når arkeologiske funn benyttes som "bevis" for kildenes troverdighet, slik Trygve Width (1997:12) gjør. Ifølge Width bekrefter funn av moselik i Danmark og Nord-Tyskland Tacitus' skildring av tilsvarende fenomener (*Germania* 12). Etersom arkeologene i mange tilfeller benytter skriftlige kilder i sine tolkningsforsøk, og disse tolkningene benyttes for å understøtte kildenes troverdighet, blir dette en selvforsterkende prosess hvor både arkeologenes tolkninger og kildenes utsagnskraft styrker hverandre (Näsman 1988:126). Å benytte de skriftlige kildene som illustrasjoner på områder hvor disse sammenfaller med arkeologiske funn er likeledes problematisk. Selv om antikkens forfattere kan ha skildret reelle kulturelle fenomener blant "barbarene", er det likevel tvilsomt om forfatterne forsto begivenhetenes betydning, årsak og fulle omfang. Skildringene ville ha blitt farget av deres gresk-romerske bakgrunn, og avstanden i tid og rom til folkene og begivenhetene som ble omtalt.

Det blir derfor misvisende når Jensen (2003:237-242) redegjør for de kildekritiske problemene ved bruk av skriftlige kilder, men likevel velger å benytte disse i sin fortolkning av samfunnsstrukturen i romersk jernalder. Når han i tillegg adopterer Tacitus' beskrivelse av den germanske samfunnsoppbygningen (Jensen 1982:241; 2003:303, 525), har han heller ikke tatt konsekvensene av sin egen kritikk av disse kildene, men benytter dem *de facto* like ukritisk som om kritikken ikke hadde funnet sted.

Med andre ord er kildenes etnografiske relevans for Germania i ERJ svært liten, ettersom de opplysninger de inneholder om germanernes styresett, samfunnsform, religion og levevis i liten grad dreier seg om germanerne – men om de antikke forfatternes forståelse av sin egen kultur. Spesielt Tacitus' skildring av det germanske samfunnet, militære struktur og folkeforsamling rammes av denne kritikken. Dette betyr derimot ikke at kildene er uten verdi, men at deres bruksområder er begrenset. De forklaringsmodellene og skildringene som kildene inkorporerer kan ikke uten videre benyttes i arkeologisk fortolkning. De kan imidlertid leses symptomatisk for forfatternes kjennskap til kulturelle fenomener innad i Germania, såfremt denne samsvarer i tilstrekkelig grad med arkeologiske funn i de samme områdene som omtales. På dette grunnlaget kan vi gå ut ifra at Tacitus hadde kjennskap til for eksempel menneskeofringer i myr i Danmark og Nord-Tyskland. Hans fortolkning bør likevel ikke appliseres på arkeologiske data, og dermed utgjøre en forklaringsmodell *per se*. Slike eksempler kan heller ikke tjene til å styrke kildens troverdighet på andre områder, ettersom visse formuleringer er preget av åpenbare kulturelle misforståelser og fordommer.

3.4 Det historiske materialet

De antikke tekstene har derimot en viss relevans for vår forståelse av utviklingen i Germania hva angår beskrivelsene av historiske begivenheter, som gir opplysninger om romernes innblanding i germanske forhold og forholdet mellom den germanske eliten og romerske embetsmenn. Denne informasjonen er likevel ikke uproblematisk. Det er nødvendig å skille mellom de motiver som forfatterne tiller sine historiske skikkelser, og de situasjonene og handlingene som de ble beskrevet i sammenheng med.

Følgende problemstillinger vil bli ansett som relevante i forhold til antikke gresk-romerske tekster, som behandler begivenheter og forhold fra det 1. århundre f. Kr. til 2. århundre e. Kr.:

- I hvor stor grad var de ulike stammene i et avhengighetsforhold/allianseforhold til Roma, og i hvilken grad beretter kildene om romersk diplomati og alliansepolitikk?
- I hvilken grad var medlemmer av den germanske eliten i romersk tjeneste, eller inkludert i romersk samfunnsliv?
- I hvilken grad var romere til stede i germanske områder utenom de regelrette militære kampanjene?

3.4.1 De romerske forbundsfeller

Kildene inneholder spredte bilder av hvilket forhold de ulike germanske stammene hadde til Romerriket, men allerede i Cæsars *De Bello Gallico* (4:16) fremstår ubierne ved Rhinens østre bredde som en alliansepartner for Roma. Ubierne fremheves i Cæsars beretning i forbindelse med germanernes stadige tokt på galliske territorier, hvilket han hevdet var årsaken til beslutningen om å krysse Rhinen for "...at lade dem mærke, at de ikke var sikre i deres eget land" (*De Bello Gallico* 4:16). I denne sammenhengen skrev Cæsar at ubierne hadde sendt ham gisler og sluttet vennskap med Roma. Cæsar hevdet likeledes at de hadde bedt ham om militær assistanse mot sveberne, mot at de lovt å støtte hans hær materielt. Med dette som utgangspunkt krysset Cæsar Rhinen og gjennomførte som nevnt en 18-dagers *germanerkrig* mot sveberne. Ubierne må i denne sammenheng forstås som en romersk forbundsfelle, som Cæsar, ifølge ham selv, følte seg forpliktet til å gi assistanse.

En lignende beretning finnes i Strabons *Geographica*, hvor kimbrerne er viet spesiell oppmerksomhet. Strabon plasserte kimbrerne ved Jyllands fot (*Geographica* 7.2.4), og nevnte at de skal ha skjenket keiser Augustus en hellig kjele i gave med ønske om vennskap og tilgivelse for deres tidligere gjerninger (*Geographica* 7.2.1, 7.2.3).

Disse to beretningene er likevel noe vage, og sier lite eksplisitt om graden av forpliktelser mellom partene. Symptomatisk er det likevel at ubierne i år 38 f. Kr. flyttet over til Rhinens vestre bredde og mottok benevnelsen *Ara Ubiorum*, tilhørende keiserkulten (*Annales* 1:39; Fishwick 1987:56, 137-139). Under keiser Claudius ble dette området grunnlagt som romersk koloni i det som i dag er Köln (*Annales* 12:27). Betegnelsen *colonia* innebar at den fikk status som romersk by, og at alle innbyggerne ble gitt uinnskrenkede romerske borgerrettigheter. Kimbrerne defineres likeledes ikke som noen stor trussel i Tacitus' *Germania* (37), og var tilsynelatende i et fredelig forhold til Roma. I *Annales* (11:16) fremstilles også cheruskerne som romerske forbundsfeller på Claudius' tid.

I forhold til aktivt diplomati fra romersk side, er Tacitus av større interesse. I *Annales* (2:26) tilla han keiser Tiberius en forsiktig holdning til germanerne, ved at han var "... blitt sendt ni ganger til Germania og hadde da oppnådd mer ved kløkt enn ved makt. Slik var sugambrerne blitt brakt til å underkaste seg, slik var sveberne og kong Maroboduus tvunget til evig fred". Beretningen bør ses i lys av Augustus' instruksjer til sin etterfølger om ikke å overskride

imperiets daværende grenser (*Annales* 1:11). I denne sammenhengen er også *Germania* av en viss interesse, hvor det står at ”En kan se sølvkar hos dem, som deres sendemenn eller høvdinger har fått som gaver...” (*Germania* 5). Denne påstanden hører inn under Tacitus’ generelle omtale av germanerne, og er slik å forstå som gjeldende for germanerne som helhet og ikke kun i grenseområdene (som Cæsar og Strabon omtaler). Skildringen er av en etnografisk karakter, og er av Tacitus trukket frem for å eksemplifisere germanernes manglende interesse for materielle verdier, ettersom de ikke akter dem ”...høyere enn kar av leire” (*Germania* 5). At han valgte å trekke frem akkurat sølvbegrene er likevel av interesse, ettersom romerske sølvbegre er dokumentert i store deler av de germanske områdene gjennom hele ERJ (jf. Eggers 1951:Karte 48, og materialgjennomgangen kap. 6.3). Beretningen er å forstå som en implisitt skildring av *romersk* sedvane; overrekkelsen av kostbare sølvbegre til utenlandske høvdinger og konger, og er derfor av historisk verdi.

En slik virksomhet er også omtalt i et anonymt skrift på gresk, *Periplous tes Erythras thalasses* (*Der Periplus des Erythräischen Meeres*), om handelen i Midtøsten i det 1. århundre e. Kr. Verket ble sannsynligvis skrevet av en egyptisk kjøpmann, og har blitt publisert i form av en tysk oversettelse fra 1883. Denne ble først referert til av Friis-Johansen i 1923 og den er den viktigste enkeltkilden på dette området. I ettertid har kilden imidlertid ikke blitt benyttet, og de fleste forskere refererer kun til Friis-Johansen (1923:158), Tacitus’ *Germania*, eller behandler emnet som en underforstått sannhet (jf. Andersson og Herschend 1997:13, 66; Broholm 1960:205; Brøndsted 1940:163; Hedeager og Tvarnø 2001:90; Jensen 2003:317; Storgaard 2003:112). Teksten er ikke bundet opp av litterære tradisjoner, ettersom den verken er et etnografisk eller historiefaglig verk. Den er imidlertid utformet som en fortegnelse over de viktigste handelsplassene og handelsvarene i regionen. Det fortelles også her at konger og deres vasaller blant annet skjenkes forseggjorte gull- og sølvkar med relieffremstillinger, samt kobberserviser (*Periplous tes Erythras thalasses* 24, 28, 49). Kobberservisene er av særskilt interesse, ettersom dette indikerer at sølvbegre kan ha blitt gitt i kombinasjon med øvrig drikkeutstyr av kobber eller bronse (for eksempler, se pl. V-VIII).

Det er dermed ikke Tacitus’ tolkning av germanernes verdiperspektiv som er viktig i denne sammenhengen, men hans implisitte omtale av en praksis som var vanlig i middelhavsregionen og landene rundt. Ut ifra Tacitus’ bemerkning kan man slutte at denne praksisen også inkluderte områdene nord for *limes*. Om markomannerne og kvaderne hevdet

Tacitus videre at kongenes makt berodde på romersk innflytelse. De skal kun sjeldent ha mottatt romersk militær hjelp, men ofte penger og bestikkelser (*Germania* 42).

3.4.2 Arminius og Maroboduus – en antikk såpeopera

Cheruskerhøvdingen Arminius og markomannerkongen Maroboduus ble gitt mye oppmerksomhet hos både Strabon, Tacitus og Dio Cassius. De representerer på ulike måter de tette forbindelsene mellom det germanske aristokratiet og den romerske verdenen.

Arminius er en sentral skikkelse i den germanske motstanden mot romernes ekspansjonsforsøk mot Elben i tiårene rundt Kristi fødsel, med bekjempelsen av tre legioner i Teutoburgerskogen i år 9 e. Kr. som den viktigste enkeltstående hendelsen (*Geographica* 7.1.4; *Annales* 1:55; *Roman History* 56:18-22). Strabon og Tacitus fremhevet også Arminius' svigerfar Segestes, som en venn av Roma og i opposisjon til Arminius (*Geographica* 7.1.4; *Annales* 1:55-59). Segestes' sønn skal også ha vært valgt til prest ved ubiernes alter, og var dermed tilknyttet keiserkulten (*Annales* 2:57). Ifølge *Annales* ble Arminius' gravide kone i år 15 e. Kr. tatt til fange av den romerske hærføreren Germanicus, og tatt med til Roma. Arminius' sønn Thumelicus vokste opp i Ravenna (*Annales* 1:57-58). Strabon hevder også at Segestes var til stede ved Germanicus' triumftog i Roma som æresgjest, og dermed overvar det triumftøget hvor hans egen datter og barnebarn ble ført frem som romerske krigsfanger (*Geographica* 7.1.4). Tacitus' beretning inkluderer også en kort notis om at Arminius tidligere hadde tjenestegjort i den romerske hær som leder for germanske støttetropper, og derfor behersket latin (*Annales* 2:10). Denne opplysningen suppleres av Dio Cassius. I forbindelse med Teutoburgerslaget ble det trukket frem at den romerske guvernøren Varus oppfattet Arminius og hans bror Segimerus som forbundsfeller, og at de ofte delte hans måltider (*Roman History* 56:19). De skal også ha utgjort hans selskap før han rykket inn i Teutoburgerskogen, men forlot ham når tiden var inne for opprøret. Forvirringen blir heller ikke mindre av at Arminius andre bror, Flavus, tjente i den samme romerske hæren som forsøkte å beseire Arminius i år 16 e. Kr. (*Annales* 2:9-10). I år 47 e. Kr. skal imidlertid cheruskerne ha bedt keiser Claudius om å få en konge fra Roma, hvorpå Claudius sendte Flavus' sønn Italicus (*Annales* 11:16-17). Ifølge Tacitus var hele den lokale adelen gått tapt grunnet indre stridigheter. Denne korte beretningen er av en spesiell karakter, ettersom Tacitus fremhevet at Italicus var den første som var "...født i Roma, [og] dro, ikke som gissel, men som romersk borger for å styre et fremmed rike." (*Annales* 11:16). Italicus skal ha blitt utstyrt med egen livvakt og rikelig med penger av keiseren før han reiste til Germania. I

Annales fremstilles derimot Italicus som for sterkt knyttet til Roma, og ble senere fordrevet, men gjeninnsatt med langobardisk hjelp.

Maroboduus historie er noe annerledes, men likevel knyttet opp til de samme forhold som utgjorde Arminius' livsløp. I *Geographica* (7.1.3) fremstår Maroboduus som en skikkelse med god kjennskap til det romerske samfunnet, ettersom han som ung mann oppholdt seg i Roma under keiser Augustus' beskyttelse. Han skal senere ha forlatt Roma for å overta makten i Markomannerriket, og underla seg gradvis flere andre stammer. Forholdet til Roma skal etter hvert ha utviklet seg til regelrett krig, hvorpå den senere keiser Tiberius innledet et felttog mot Markomannerriket (*Annales* 2:26, 46). Felttoget skal ha endt med en fredsslutning, og Maroboduus ble videre regnet som en romersk forbundsfelle. Maroboduus lå også i krig med Arminius, og ble senere fordrevet, men også hans etterfølgere Katualda og Vannius ble regnet som romerske allierte (*Germania* 42; *Annales* 2:26, 44-46, 62-63, 88, 12:29-30). Vannius ble ifølge Tacitus også utnevnt av Roma som konge over sveberne. Maroboduus' fall skal ifølge Tacitus ha vært iscenesatt fra romersk hold. Maroboduus endte likevel i eksil i Ravenna, i overkommelig avstand til Germania, mens Katualda senere havnet i eksil i provinsen Gallia Narbonensis. I *Annales* (2:63) er dette fremstilt som bevisst politikk fra keiser Tiberius' side, for å presse de svebiske stammene til lydighet. Vannius ble i år 51 e. Kr. fordrevet av hermundurenes konge Vibilius, lik Katualda, og bosatte seg i den romerske provinsen Pannonia (*Annales* 12:29-30). Vibilius og Vannius' etterfølgere ble imidlertid regnet som lojale mot Roma, og stridighetene er å forstå som konflikter mellom romerske forbundsfeller, uten å være i konflikt med romerske interesser (Luttwak 1976:21-24, 30-37). Resultatet ble et belte av klientstater langsmed Rhinen og midtre Donau, som til stadighet ble svekket av konflikter seg imellom. Disse statene var sterke nok til å forhindre uroligheter ved Romas grenser, men ikke sterke nok selv til å utgjøre noen trussel mot Romas sikkerhet, og uttrykker strategien for Romas sikkerhetspolitikk (Luttwak 1976:25, 36).

Det er ikke gitt av seg selv at personer som Arminius og Maroboduus egentlig har eksistert. Disse skikkelsene, som vi kun kjenner fra historiske kilder, kan være litterære konstruksjoner, som i tråd med en litterær tilnærming til et tema er oppdiktet for å illustrere et poeng eller en problemstilling. At disse personene dukker opp i ulike kilder som supplerer hverandre uten motsigende opplysninger, styrker likevel teorien om at de har vært faktiske germanske ledere i det 1. århundre e. Kr. Påstandene om at alle disse personene skal ha oppholdt seg i romerske byer eller i den romerske hær, også under keiserens beskyttelse, taler likeledes imot at de var

fiktive skikkelser. Viktigst i denne sammenhengen er likevel *ideen* om germanske ledere i romersk tjeneste, at dette var et fenomen som var gjenkjennelig for leseren. De representerer slik, både som eventuelle virkelige eller litterære skikkelser, et faktisk forhold: at germanere pleiet omgang med romerske embetsmenn på høyeste plan, og at romerne benyttet seg av slike kontakter for å sikre seg innflytelse over germanske dynastier.

3.4.3 Romerske statsborgere i Germania

Cæsar omtaler få historiske begivenheter i forhold til germanerne, men nevnte at germanerne tillot tilreisende handelsmenn på sine territorier. Han hevdet også i denne sammenhengen at germanerne, i motsetning til gallerne, ikke innførte romersk vin, ettersom de oppfattet den som svekkende (*De Bello Gallico* 4:2). Denne påstanden må likevel ses i lys av de egenskaper som ble tillagt barbarene, og hans omtale av kelternes svekkede forsvarsevne. Symptomatisk er også hans påstand om at ubierne, den gang ved Rhinens østside, var noe mer siviliserte enn sine naboer, ettersom de hadde kontakt med handelsmenn (*De Bello Gallico* 4:3). Dersom man legger Cæsars fortolkninger til side, står man likevel igjen med en mulighet for at romerske handelsmenn opererte i tilgrensende germanske områder øst for Rhinen allerede ved midten av det 1. århundre f. Kr. Tacitus skrev også om romerske handelsmenn i Markomannriket mot slutten av Maroboduus' regjeringstid, men at de i sin iver etter profitt hadde glemt sitt fedreland og slått seg ned på fremmed jord (*Annales* 2:62).

Dio Cassius berettet likeledes i enkelte korte sekvenser at romere hadde oppholdt seg i germanske områder. Før germanerne krysset Rhinen i år 16 f. Kr., skal de ha korsfestet romere på sitt eget område (*Roman History* 54:20). Disse begivenhetene gjelder stammer som skal ha eksistert på grenseområdene øst for Rhinen. Han nevnte videre at rhaetierne skal ha forulempet romere som reiste *gjennom* deres områder i år 15 f. Kr. (*Roman History* 54:22). Dette skal ha vært årsaken til keiser Augustus' beslutning om å underlegge seg Rhaetia og flytte grensene nordover mot Donau (pl. XVIII).

Plinius' *Naturalis Historia* (37:42) viser romernes kjennskap til ravforekomstene ved Østersjøen, og i denne sammenhengen har han nevnt en ekspedisjon som ble iverksatt under keiser Nero for å skaffe tilveie stor nok tilførsel av materialet til Roma. Plinius poengterte at ekspedisjonen både fulgte handelsrutene, uten at disse blir spesifisert, og kyststrekningene (*Naturalis Historia* 37:46). Implisitt i fortellingen ligger en viss kjennskap til Germanias geografi, og at det har eksistert etablerte handelsruter i disse områdene. Kjennskap til de

østeuropeiske elvesystemene er også dokumentert på *Porticus Vipsaniae* i Roma fra år 12 e. Kr. (Urbanczyk 2001:510). I denne sammenhengen bør også keiser Augustus testamentariske *Monumentum ancyranum* (også kjent som *Index rerum gestarum* og *Res gestae*), trekkes frem. Her hevdes det at hans "...flåde sejlede over Oceanet i østlig retning fra Rhinens munding helt til kimbrenes landområde, hvor ingen romer før den tid nogensinde hadde vært..." (Lund 1993:216), en reise som også Plinius nevner. Beskrivelsen er derimot så generell at den ikke lar seg benytte i en nærmere geografisk angivelse av reiseruten, og påstander om at denne ekspedisjon skal ha nådd helt frem til Lolland, slik Birger Storgaard (2003:111) betrakter som plausibelt, blir rent hypotetiske. Hertil kommer også Strabons bemerkning om at områdene hinsidiges Elben var fullstendig ukjente for romerne på keiser Augustus' tid (*Geographica* 7.2.4). Dette bildet endres riktignok mot midten av det 2. århundre med Klaudios Ptolemaios' geografiverk *Geographiké Hyphéghesis*, som angir både Jylland og muligens Sjælland (Grane 2003:143). Verket er basert på beretninger fra sjøfolk og handelsreisende, og kan slik betraktes som et produkt av økt handelsvirksomhet i Germania utover ERJ.

3.4.4 Oppsummering og diskusjon

På grunnlag av denne gjennomgangen kan to aspekter trekkes frem: det ene er spredt informasjon om anonyme romere og handelsmenn i grenseområdene nord og øst for *limes*, og at minst én romersk handelsekspedisjon nådde helt frem til Østersjøen. Det andre er et bilde som viser en veldig tett forbindelse mellom medlemmer av den germanske eliten og det romerske samfunnet, og at disse har hatt et blandet lojalitetsforhold både til hverandre og til Romerriket. Fremtredende skikkelser som Arminius, Italicus, Segestes og Maroboduus pleiet personlig omgang med romerske embetsmenn, og tjente i lengre perioder romerske interesser. Allerede under keiser Augustus og Tiberius var germanske aristokrater knyttet til keiserens person, og hadde opphold i Roma eller Ravenna under hans beskyttelse. Det er også dokumentert at Cæsar tok imot germanske gisler, som en del av avtalene når gjensidige forpliktelser ble inngått. Gjennom dette har de fått innsikt i det romerske samfunnet, og i *Annales* (2:45) hevdes det at Arminius og Maroboduus også lærte seg romersk militærstrategi. Det fremgår av beretningen om Italicus at han hadde kjennskap til både germansk og romersk krigskunst (*Annales* 11:16).

Kildene kan tolkes som beskrivelser av direkte innblanding fra romersk side, både av militær og diplomatisk art, men at den i all hovedsak rettet seg mot grensenære områder mellom

Rhinen og Elben, og i Markomannerriket. Allerede under Cæsars krigføring i Gallia kan en slik politisk virksomhet spores. Dette har tilsynelatende vært benyttet som et virkemiddel for å svekke de grensenære stammene, ved å bygge allianser med enkelte av disse. Forholdet mellom Roma og alliansepartnerne inkluderte både militær og finansiell assistanse. Det er likevel indikasjoner i Tacitus' *Germania* (5) og Strabons *Geographica* (7.2.1) på at romersk diplomati også kan ha strukket seg bak grenseområdene. På grunnlag av de skriftlige kildene må konklusjonen være at det mellom germanske høvdinger og romerske embetsmenn har vært et tett politisk samspill. Dette må også ha medført god kjennskap til det romerske samfunnets språk, kultur, religion, levevis og organisasjon.

3.5 Handel og romersk import

Stor oppmerksomhet har vært viet til hvordan den romersk-germanske vareutvekslingen har foregått. Særlig den romerske importens vei mot de germanske områdene har vært gjenstand for tolkning. Forklaringsmodellene har ofte fokusert på handel som den primære faktoren, og blitt konstruert på grunnlag av moderne markedsøkonomisk tenkning (Hedeager 1978a:192-199). Spesielt Cæsars *De Bello Gallico* og Tacitus' *Germania* og *Annales* har vært benyttet som utgangspunkt for diskusjonen rundt handelens form, uten at disse kildene har vært nevneverdig problematisert. Omfattende arbeid har derimot vært nedlagt i kartleggingen og typologiseringen av den romerske importen, herunder har spesielt Eggers' (1951), Kunows (1983) og Lund Hansens (1987) arbeider fungert som utgangspunkt for videre forskning på samfunnsutviklingen i ERJ.

Importgjenstandene dreier seg i all hovedsak om romerske bronse- og glassarbeider, og sølvbegre (pl. V-VIII). Det er viktige forskjeller mellom britiske og galliske områder før okkupasjonen, og *Germania* (Fulford 1985:100). Gjenstandsfunnene i Britannia og Gallia er av en noe annen karakter og består i stor grad av fibulaer og keramikk. I *Germania* forekommer slike gjenstander i all hovedsak langsmed *limes*, og til en viss grad i markomanniske og kvadiske områder i østre deler av *Germania*. I øvrige deler av *Germania* utgjør imidlertid prestisjegjenstander av sølv, bronse og glass de største funnkategoriene av romersk import, og er som regel funnet i graver (Eggers 1951:67-68, 76; Hedeager 1978a). Romerske prestisjegjenstander er imidlertid dokumentert i galliske og britiske graver, men i langt mindre omfang enn i *Germania*.

3.5.1 Importvarenes proveniens

Det er bred enighet om at importvarene ved begynnelsen av det 1. århundre e. Kr. for det meste er produsert i Capua, men at de i økende grad kom fra romerske provinsverksteder i Gallia og Rhinprovinsene utover århundret, herunder spesielt Köln (Eggers 1951:72-77; Ekholm 1974:61; Fulford 1985:100; Hedeager 1980:62; Isings 1957:164; Kunow 1983:67, Abb. 12; Lund Hansen 1987:255; Müller 1911:34; Wielowiejski 1976:81). Provensverkstedene bedrev en større grad av masseproduksjon enn de capuanske. Som en følge av dette er importvarene i B1 i stor grad preget av unika, men allerede i B1b gjør masseproduserte varer seg gjeldende og dominerer fullstendig fra B2 (Kunow 1983:67; Lund Hansen 1987:255). Utover YRJ endres bildet ytterligere, og handelen inkluderer ikke lenger kun luksusvarer, men et vidt spekter av produkter (Lund Hansen 2001:113).

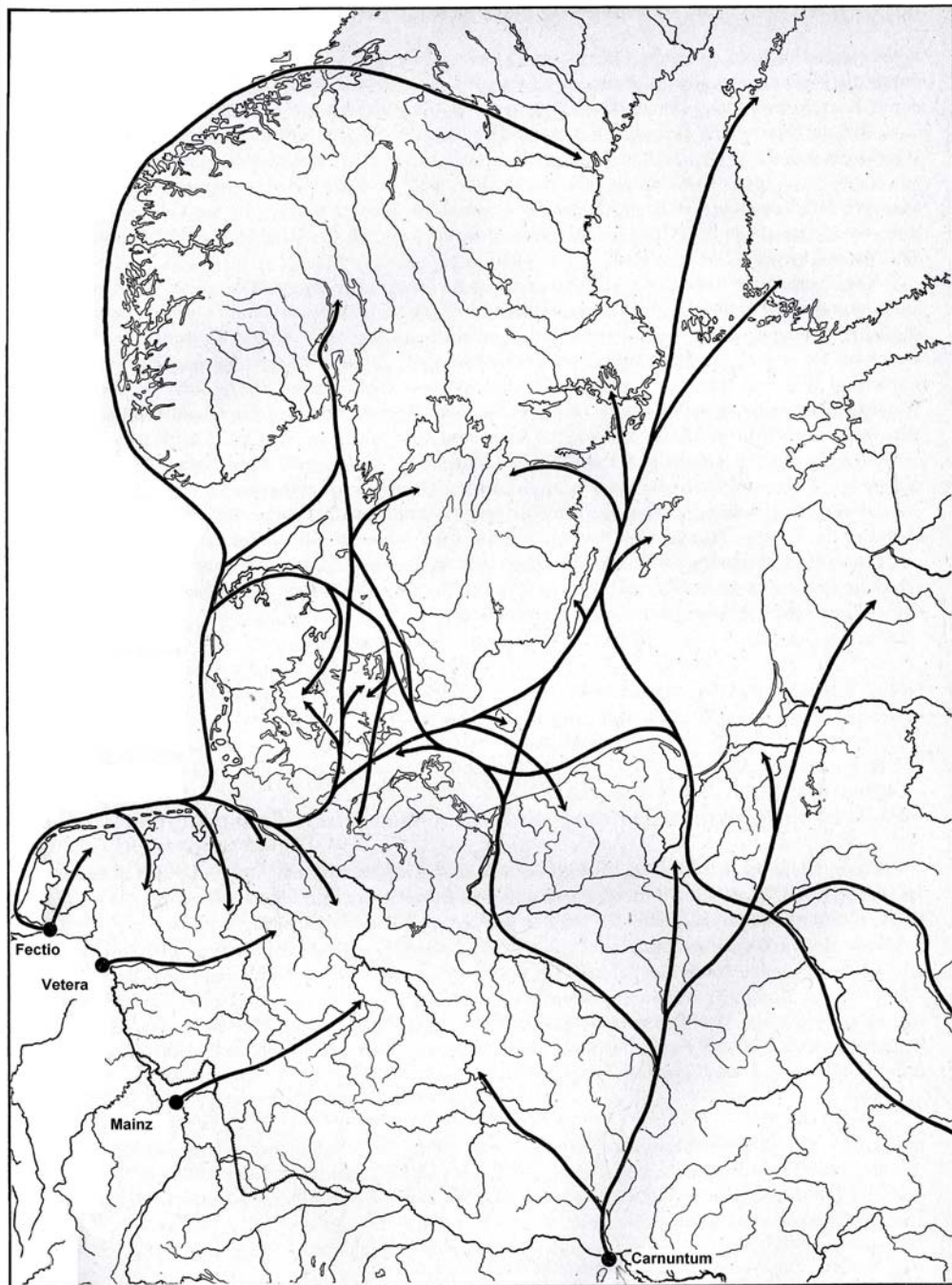
3.5.2 Handelsveiene

Ifølge Gunnar Ekholm (1974 [1934]:61) fulgte handelsvarene en rute fra Capua gjennom Brennerpasset, videre over Donau til Böhmen, og langs Elben innover i Nord-Europa. Ruten skal ha vært i bruk allerede i Hallstatt-perioden. Provinsen Pannonia (pl. XVIII) var under de første århundrene e. Kr. den viktigste utfartsveien for handelsvarene, og Carnuntum kan nærmest betraktes som en handelsforpost for Aquileja (Albrectsen 1956:226; Ekholm 1974:64; Lund Hansen 1987:166). Betydningen av denne ruten lå i de østeuropeiske elveleiene og rav-veien, som via elvesystemet passerte gjennom de germanske områdene nord for Pannonia (Eggers 1951:74, 76; Lund Hansen 1987:166-168; Urbanczyk 2001:510-514; Wielowiejski 1976:70). Den sterke forekomsten av romersk import i Tsjekkia og Slovakia i B1, kan likeledes tilskrives områdenes plassering i forhold til den etablerte handelsruten – en posisjon som blir svekket ettersom nye produksjonssentre ble anlagt i de vestlige provinsene utover det 1. århundre e. Kr.

I likhet med Ekholm baserte Eggers (1951:72-77) sine teorier om handelsveier på funnspredningskart over romersk import i germanske områder, og skisserte opp en rekke handelsruter for fjernhandelen. De følgende rutene ble betraktet som spesielt betydningsfulle og fulgte i stor grad de største elvene og Nordsjøkysten (fig. 3):

- Fectio ved munningen av Rhinen er forstått som utgangspunkt for handelen langs Nordsjøkysten og langs Elben. Denne ruten knyttes også til forekomsten av import i norske, svenske og danske områder.

- Vetera ved munningen av elven Lippe sto i forbindelse med områdene rundt Weser, mens Mainz settes i sammenheng med funn i sentrale Tyskland.
- Carnuntum i Pannonia er forstått som den viktigste handelsutposten mot de østlige deler av Germania, herunder kvadiske og markomanniske områder, og er satt i forbindelse med handel på rav-veien fra Østersjøen.

Figur 3: Potensielle handelsveier i Germania. Etter Eggers 1951:76.

Importvarene er i B1 hovedsakelig knyttet til et fåtall sentre og spesielt rike graver (Lund Hansen 1987:255-256). For B1a gjelder dette spesielt Böhmen, mens i B1b dreies

tyngdepunktet mot Slovakias sydvestre deler. Forekomsten av romersk import er i B1b også generelt større i Øst-Europa, og inkluderer i større grad Polen, Schlesien, Mähren og Mecklenburg enn i B1a. Dette bildet endres i B2, med en langt større spredning og flere sentre, og et svakere skille mellom de rikeste gravene og andre rike graver. Det har også blitt påvist at tyngdepunktet av romerske produkter ligger i de østlige områdene i ERJ, i motsetning til YRJ hvor antallet øker i vest (Hedeager 1978a:204).

3.5.3 Markedshandel og fjernhandel i forhold til historiske og arkeologiske kilder

Eggers (1951:67-68, 76) skilte mellom grensehandel og fjernhandel, og påpekte at keramikk og fibulaer stort sett forekommer i grensesonen. Prestisjevarer av glass, sølv og bronse forekommer derimot i en såpass stor avstand fra provinsene at de ble betraktet som uttrykk for fjernhandel. Denne observasjonen er blant annet fulgt opp av Hedeager og Lund Hansen (Hedeager 1978a, 1988; Hedeager og Kristiansen 1981:129; Lund Hansen 1987). Hedeager har betraktet et belte på 100-200 km fra *limes* som en buffersone under sterk romersk innflytelse, og med delvis innlemmelse i romersk markedshandel. Områdets integrering i markedshandelen kan også ses i lys av fremveksten av industri i Rhinprovinsene, hvorpå buffersonen ville utgjort en ny periferi som industrien hentet sine råvarer fra (Haselgrove 1987). Funnmaterialet indikerer med andre ord en administrativ handel (profitthandel) nær *limes*, med tilgang på romerske mynter og hverdagsvarer (Hedeager 1978a, 1988:117; Andersson og Herschend 1997:59). Hedeager (1978a:213, 1988:117) tolket derimot ikke *fjernhandelen* i markedsøkonomiske termer, men som en mellomregional og lokal utveksling, hvor sekundære produkter fulgte med prestisjevarerne i en langdistansehandel rettet mot konger og høvdinger. Sekundære produkter forekommer innen områder hvor transporten foregår. Den lokale utvekslingen foregår videre som en distribusjon fra kongen til sine undersåtter, og gjennom en gjensidig utveksling av dagligdagse artikler.

Romerske fibulaer forekommer imidlertid i de østlige delene også med lang avstand til den romerske grensen, noe som av flere har blitt satt i sammenheng med de relativt stabile politiske forholdene romerne hadde med markomannerne og kvaderne i det 1. århundre e. Kr. (Hedeager 1978a:207; Lund Hansen 1987:166-168; Wielowiejski 1976:70-71). Utgangspunktet for tolkningene er ofte Tacitus' *Annales* og *Germania*, og særlig de begivenhetene som er nevnt i forbindelse med kongene Maroboduus, Katualda og Vannius (*Germania* 42; *Annales* 2:26, 44-46, 62-63). Forskyvningen av romersk import fra Böhmen

mot Slovakia utover i det 1. århundre er i noen tilfeller tilskrevet nettopp maktkampen disse imellom (Lund Hansen 1987:166-168). Ifølge Tacitus (*Germania*: 42, *Annales* 2:45) var markomannerne og kvaderne to av de mektigste grupperingene innenfor det svebiske stammeforbund – et stammeforbund allerede Cæsar (*De Bello Gallico* 4:1-3) hevdet å ha kjennskap til. I denne sammenhengen, og i forbindelse med grenseområdene ved Rhinen, nevnte Cæsar *mercatores* i germanske områder. Denne beretningen har av og til blitt tatt som et belegg for romerske handelsmenn i germanske områder (Fulford 1985:94), men Cæsar spesifiserte ikke hvor handelsmennene kom fra, kun at de ikke var germanere. Det var også i sammenheng med Maroboduus' fall at Tacitus (*Annales* 2:62) nevnte romerske handelsmenn (*negotiatores*) i Markomannerriket. Ifølge Kunow (1983:42) fylte de romerske *mercatores* og *negotiatores* to forskjellige funksjoner. En *negotiator* var en spesialist som kun handlet med enkelte utvalgte varetyper, mens en *mercator* var den mer tradisjonelle handelsmann. De romerske interessene i de markomanniske og kvadiske områdene gjenspeilte ikke kun behovet for bufferstater og den diplomatiske politikken under keiser Tiberius og senere keisere. Betydelige økonomisk interesser lå som nevnt også i rav-veien fra Østersjøen, som passerte gjennom kvadernes og markomannernes territorier (Eggers 1951:74, 76; Hedeager 1988:120; Lund Hansen 1987:166-168). I *Annales* (12:29) nevnes det at kvadernes kong Vannius samlet store rikdommer gjennom beskatning, men det nevnes ikke hvem dette angikk. Kunow (1983:47) mente at dette kunne indikere skattlegging av romerske handelsmenn på vei nordover gjennom kvadernes områder, men har erkjent at teksten kan tolkes på ulike måter. I motsetning til Britannia og Gallia i førromersk tid, finnes ingen spor etter vinimport i germanske områder eller i grenseprovinser Noricum før den romerske okkupasjonen (Eggers 1951; Fulford 1985:98; Lund Hansen 1987). Dette sammenfaller med Cæsars observasjoner (*De Bello Gallico* 4:2).

En grensehandel under innflytelse av romersk markedshandel kan med andre ord belegges både ut i fra det arkeologiske og skriftlige kildematerialet, og kan sies å være gjeldende for romernes forbundsfeller markomannerne og kvaderne. Som jeg nå skal vise, er dette bildet langt mer diffust i forhold til fjernhandelen.

3.5.4 Utvekslingens form og funksjon

Ekholm (1974) behandlet i liten grad mekanismene som lå bak forekomstene av romersk import i Germania, eller hvordan selve utvekslingen var organisert. Eggers (1951:72-77) diskuterte derimot utførlig det arkeologiske og skriftlige materialet i forhold til disse

aspektene, og skilte mellom ekte handel, krigsbytte, tributt og rene gaver. På grunnlag av Tacitus (*Germania* 5) betraktet han mynter og sølvgjensstander som uttrykk for romerske gaver, en tilnærming som har blitt delt av flere forskere (se kap. 3.4.1). De øvrige utvekslingsformene er derimot vanskeligere å applisere på empirien.

De skriftlige overleveringene er mangelfulle, og eventuelle germanske gjenytelser ved handel er lite kjent fra det skriftlige og arkeologiske materialet. Strabon (*Geographica* 4:5:2) nevner at britene eksporterte korn, kveg, gull, sølv, jern, skinn, slaver og hunder mot slutten av det 1. århundre f. Kr. Michael G. Fulford (1985:93) tok denne beretningen som uttrykk for at kelterne og germanerne byttet forbruksvarer og råvarer mot romerske luksusprodukter av mer bestandig karakter. Fulford benyttet seg imidlertid av skildringer av det britiske samfunnet for å beskrive det germanske, og overså at Strabon ikke nevnte liknende eksportvarer fra germansk hold. Strabon kan likevel leses symptomatisk for at det romerske markedet var mottagelig for slike varer fra områder utenfor imperiets grenser.

Tributt og gaver fra germanerne til romerne er riktignok kjent fra tiden rundt Kristi fødsel fra Tacitus (*Annales* 4:72) og Strabon (*Geographica* 7:2:1), i form av dyrehuder og en hellig kjele, mens Plinius beskrev rav som en ettertraktet vare for romerne (*Naturalis Historia* 37:42-46). Plinius' beretning indikerer imidlertid at handel med rav ikke kan ha vært en omfattende handelsvare ved midten av det 1. århundre e. Kr., ettersom en særskilt ekspedisjon ble sendt av gårde for å sikre et stort nok kvanta av råvaren. Dio Cassius (*Roman History* 71:11, 72:2) omtalte tributt og gaver ved inngåelsene av fredsavtalene mot slutten av markomannerkrigene (166-180 e. Kr.). Han beskrev at kvaderne ga den romerske keiser Marcus Aurelius hester og kveg, og at Aurelius' etterfølger Commodus tvang markomannerne til å gi en årlig tributt av korn, et krav han senere frafalt mot at markomannerne og kvaderne stilte tropper til hans disposisjon.

Gjennom å kombinere skriftlige og lingvistiske kilder har Hedeager (1978a:210, 1988:118) foreslått at tekstiler, vogner, gress, såpe, blondt kvinnehår, rav og skinn kan ha vært gjenytelser fra germansk side. Teorien har sin parallell i Strabons beretning om britene. Plinius (*Naturalis Historia* 37:43) forteller også at germanerne selv brakte rav til Pannonia. Det er derimot lite som tyder på at germanerne hadde profesjonelle handelsfolk, på linje med de romerske *mercatores* og *negotiatores*, og organiseringen av handel fra germansk side er uklar (Eggers 1951:75). Interessant er Dio Cassius' (*Roman History* 71:11) bemerkning om at

Marcus Aurelius nektet kvaderne adgang til romerske markeder, av frykt for at markomannerne skulle dra nytte av det. Følgene av dette er at kommersiell handel ofte har blitt oppfattet som en aktiv handling fra romersk hold, med ulike former for videre utveksling germanerne imellom (Eggers 1951:72-77; Hedeager 1978a, 1988; Hedeager og Tvarnø 2001:86-92; Kunow 1983:41-46; Lund Hansen 1987:257; Wielowiejski 1976).

Jerzy Wielowiejski (1976:79) tok likevel utgangspunkt i den rene handelen som en viktig drivkraft, og hevdet at forekomsten av romerske mynter i østlige deler av Germania avhang av avstanden til Donau, handelsveienes forløp og den sosialøkonomiske utviklingen i området. Forekomsten av romerske luksusvarer langt fra den romerske grense ble forklart ut i fra handelsmennes profittbehov, slik at varene økte i verdi jo lenger de ble transportert. Enkle nyttevarer og hverdagslige produkter ble derfor omsatt i grenseområdene, mens det var lite profitt å hente på slike produkter ved langdistansehandel i forhold til mer eksklusive varer. Dette utgangspunktet tar imidlertid kun i betraktning romernes økonomiske behov, og ikke de politiske, ideologiske og symbolske aspektene disse varene utgjorde i germanske kontekster. Følgene blir at man reduserer germanerne til konsumenter, uten aktiv innvirkning på vareutvekslingen. Ytterligere kritikk av denne tilnærmingen, har ført til at romersk alliansepolitikk og maktforholdene innad i Germania har blitt gjenstand for økt fokus (Andersson og Herschend 1999:50-52, 64-67; Hedeager 1978a, 1988; Hedeager og Kristiansen 1981:130-138; Lund Hansen 1987). Kvaliteten på mange av de romerske produktene i germanske graver er dessuten av en slik verdi at det neppe er snakk om ordinære handelsvarer, men produkter som er skaffet til veie gjennom et personlig kontaktnettverk (Lund Hansen 1987:168, 257, 262). Spesielt mangelen på importvarer av enklere typer i Skandinavia, som udekorert glass, bygger opp under dette synet.

Forekomsten av romerske mynter i Germania bør trolig ses i sammenheng med germanernes behov for standardverdier i møtet med den romerske markedsøkonomien (Hedeager og Tvarnø 2001:91-92). Fra og med keiser Neros regjeringstid devalueres de romerske denarene kraftig. Den høye forekomsten av eldre romerske sølvmynter i Germania, selv i kontekster fra YRJ, indikerer også at det var myntenens metallverdi som var det essensielle for germanerne, fremfor den nominelle verdien disse hadde i romerske kontekster (Andersson og Herschend 1997:59; Hedeager 1988:121; Hedeager og Tvarnø 2001:91-92). Denne tilnærmingen støttes ofte opp med Tacitus' bemerkning om germanernes forhold til pengeøkonomi: "Av mynt foretrekker de de gamle og lenge kjente typene..." (*Germania* 5).

Kunow (1983:41) har stilt seg i en mellomposisjon, og hevdet at enkelte varer i sen FRJ og ERJ ikke kan være fremkommet ved handel, men at dette likevel må gjelde de store massene av romersk import. I likhet med Wielowiejski så han for seg ekte handel, på grunnlag av den vide og jevne distribusjonen av utvalgte produkter. Kunow så for seg en handel utført av *negotiatores*, som sto i et felles kontaktnett med produksjonssentrene. I Germania ble varene videreformidlet av lokale germanske handelsmenn til ”forbruker” (Kunow 1987:45-49). Ved en nærmere gjennomgang av funnspredningen gikk Lund Hansen (1987:257) imot en slik forståelse for periode B. Hun så heller ikke for seg vareutveksling som en holdbar teori, men foreslo at importen må ha vært målrettet formidlet gjennom få ledd til et eller flere sentre (Lund Hansen 1987:257). Det slående fraværet av enkle produkter i Skandinavia, som udekorert glass, udekorert *terra sigillata* og romerske smykker, indikerer snarere at handelen i ERJ var utveksling av gaver. Det selektive utvalget av bestemte produkter og drikkesett indikerer heller ikke at de er fremkommet som krigsbytte, ettersom man da ville kunne forvente et mer tilfeldig og oppstykket utvalg av romerske gjenstander (Hedeager 1988:118). Snarere indikerer det arkeologiske materialet at produktene var etterspurte av rangpersonene, og at de ble tillagt konkrete symbolske betydninger (Hedeager 1988:119). Varene hadde med andre ord ikke en nominell verdi, men var et uttrykk for innehaverens rikdom og autoritet i kraft av land, treller, slekt og kveg (Lund Hansen 1987:168, 262).

3.5.5 To former for vareutveksling

Sosialantropologen Karl Polanyi (1968:136) skilte mellom gavehandel, administrert handel og markedshandel, en modell som Jensen (1982:261) og Hedeager (1978a, 1988:117) også har overført på fortolkningen av handelsvirksomheten i ERJ. Ren markedshandel er imidlertid et forholdsvis moderne fenomen, med tilbud og etterspørsel som de drivende prinsippene (Polanyi 1968:138). Fokus vil derfor her ligge på teorier rundt gavehandel og administrert handel, og hvordan dette er fortolket i antropologisk litteratur.

Gavebytte har karakter av resiprositet, med andre ord gjensidig utveksling mellom mer eller mindre likeverdige parter, og er vanligvis organisert i seremonielle former mellom samfunnets ledere eller ambassadører (Polanyi 1968:128, 137). Seremonienes tilsynelatende frivillighet er i sitt grunnvesen allikevel en nødvendighet, med risiko for fiendskap om de ikke følges (Parry og Bloch 2001:464; Weiner 1992:41). Prinsippet gjennomsyrrer hele samfunnet og omfatter både seremonier, tjenester og kontrakter, hvor den økonomiske

transaksjonen bare er et av flere momenter. Gaveutvekslingen skaper sosiale relasjoner og forpliktelser. Marcel Mauss (2004:15) definerte dette som *systemet av totale ytelser*. Å ta imot gaver innebærer også en forpliktelse til å gjengjelde dem, selv om det ikke er påkrevd at dette skjer umiddelbart (Mauss 2004:12, 29; Weiner 1992:63-64). Gavene består av prestisjegjenstander og sirkulerer blant eliten (Polanyi 1968:137). Følgene av dette er at varene blir symboler på mottagerens status, og bærer med seg en eksklusivitet som i kraft av seg selv underbygger innehaverens posisjon i eget samfunn. Det er i kraft av sin posisjon som samfunnets leder at vedkommende mottar gjenstandene, hvorpå gjenstandene blir materielle uttrykk for lederens verdighet. Resiprositet kan slik være et redskap for økt hierarkisering (Weiner 1992:42).

Den symbolske verdien forsterkes av at de er importvarer, noe Mary Helms (1993) og Andrzej Pydyn (1998:98) hevdet i seg selv skaper religiøs verdi for en gjenstand, idet de var skaffet til veie fra et sted utenfor ens eget kosmologiske univers. Redefinert i en ny økonomisk og sosial kontekst, fikk gjenstandene høyere symbolsk verdi og prestisje. Arnold van Gennep (1999:29) har også påpekt det magisk-religiøse aspektet ved det å krysse landegrenser. Å befinne seg mellom to territorier innebærer at vedkommende i en kortere eller lengre periode befinner seg mellom to verdener, noe som krever sine forholdsregler og seremonier. Helms (1993:116) hevdet høvdingens evne til å skaffe til veie importvarer er knyttet til hans rituelle og kulturelle potens. Det er ikke av avgjørende betydning hvorvidt han selv fysisk skaffer dem til veie, men at han evner å organisere dette gjennom mellommenn eller mottar dem i kraft av sin autoritet. Selve handlingen blir dermed en religiøs handling, men behovet for importgjenstander kan dermed ikke reverseres. Prestisjegjenstander har verdi gjennom offentlig bruk. Bruken definerer gjenstandene som verdifulle, og verdien skapes ved bruk i de rette kontekstene (Pydyn 1998:100). Når gjenstandene først har blitt en del av den kulturelle uttrykksformen i samfunnet, vil tilstedeværelsen av disse symbolene være forventet (Weiner 1992:39-40). En leder som tilsynelatende ikke innehar den nødvendige evnen til å skaffe dem til veie, vil heller ikke inneha de kulturelle og rituelle egenskapene som kreves av en leder. Dette kan undergrave lederens legitimitet i eget samfunn. Man kan med andre ord forstå den reelle betydningen og verdien av import som evnen til å knytte de nødvendige overregionale kontaktene, og slik bevise lederens verdighet.

Administrert handel knyttes derimot til mer eller mindre formelle handelsavtaler (Polanyi 1968:137). Handelen forutsetter standardverdier for utvekslingen, samt permanente handelspartnere, som ”regjeringer” eller handelskompanier med rettigheter fra disse. Når handelen først er etablert, kan den praktiseres uten innledende avtaler. Systemet fordrer også administrative forhold som legger til rette for standardiserte handelsutvekslinger, herunder ofte en handelsplass. En handelsplass er imidlertid ikke en nødvendighet, selv om den forekommer i mange tilfeller (Polanyi 1968:133). Dette innebærer en sentralisering av samfunnsstrukturen, med en redistributiv økonomi innad i samfunnet. Dette er en situasjon blant annet Hedeager (1978b, 1980) og Jensen (1982:262) mener å kunne lese ut av det østsjællandske grav- og bosetningsmaterialet ved overgangen til YRJ. Øst-Sjælland utgjorde ifølge dem et sentrum med sterk akkumulasjon av romersk import, som ble distribuert til vasallene. Denne situasjonen vedvarte ut gjennom romersk jernalder, og var bygget opp rundt spesialiserte funksjoner i maktapparatet.

3.5.6 Singularisering og kommersialisering

Slik Polanyi (1968:127) poengterte, har økonomi et sosialt aspekt. Sosiale forhold er avgjørende for individenes motivasjon. Man kan imidlertid også hevde at gjenstander i seg selv innehar et livsløp og er knyttet til sosiale strukturer og verdier (Kopytoff 1986:64-68; Pydyn 1998:97). Dette innebærer at gjenstandene ikke kun har verdi etter funksjonelle aspekter, men at deres verdi også ligger i hvordan de skaper og bevarer sosiale relasjoner. De har med andre ord en form for biografi, en historie knyttet til seg, som gir dem visse abstrakte egenskaper. (Kopytoff 1986:64-68; Mauss 2004:29; Pfaffenberger 1988:242, 244; Pydyn 1998:97; Weiner 1992:36, 42, 60-63).

Gjenstandenes symbolske kraft virker tilbake på eierens sosiale identitet (Weiner 1992:36). Følgelig knyttes gjenstandens symbolske verdi i stor grad til hvordan den ble skaffet til veie, hvem man mottok den fra, hvem som har hatt den i sin besittelse tidligere, og hvordan den ble benyttet (Malinowski 1922:85-86; Weiner 1992:37, 63). Pydyn (1998:98) har imidlertid hevdet at den sosiale verdien av en importgjenstand ikke er knyttet til opprinnelsesstedet, men konstrueres innenfor det samfunnet som adopterer gjenstanden. Det er samfunnet som avgjør hvilke gjenstander som tillegges spesiell betydning, men krysskulturelle kontakter har betydning for de lokale verdisystemene. Annette Weiner (1992:42) poengterte at samme gjenstand kan skifte mening i kontekster og samfunn av vidt forskjellig karakter, men likevel beholde sin unike status. Det essensielle er gjenstandens nedarvede autentisitet og autoritet.

Prestisjegjenstander endrer verdi fra økonomisk og kunstnerisk til sosial når de reiser (Kopytoff 1986:78; Pydyn 1998:99). Den symbolske verdien de innehar får dermed også betydning for etableringen, opprettholdelsen og endringer av den sosiale, politiske og økonomiske makten. Ettersom gjenstandene er begrenset til eliten, og kunnskapene om gjenstandenes opprinnelige kontekst er liten, blir de esoteriske og symbolsk ladet. De blir unike, og deres verdi henger sammen med deres symbolske kraft i sosiale sammenhenger. Man kan med andre ord betrakte romersk import i Germania som uttrykk for to aspekter: Det ene er lederens rituelle og maktøkonomiske potens, uttrykket gjennom evnen til å skaffe gjenstandene til veie, og det andre er kjennskap til en fremmed og eksklusiv romersk sedvane – forbeholdt de med sterk kulturell kapital.

Igor Kopytoff (1986) satte et tydelig skille mellom varer og unika. Transaksjoner forutsetter et felles univers av sammenlignbare verdier, men å være salgbar er også det samme som å være alminnelig (Kopytoff 1986:69). Unike varer er imidlertid ikke egnet til utveksling, ettersom de ikke kan gjenyttes eller erstattes. Dette er likevel idealiserte bipolare motsetninger, og de reelle økonomiske systemene forekommer et sted mellom disse (Kopytoff 1986:69). I mellomrommet forekommer en rekke kategoriseringer, som hverdagsprodukter, prestisjegjenstander og mennesker (tjenere, koner etc.). I alle samfunn er det imidlertid enkelte ting som holdes utenfor kommersialisering. Disse gjenstandene kan være kulturelt betinget og holdes kollektivt i hevd, såkalt singularisering (Kopytoff 1986:73-74; Weiner 1992:37). Dette er spesielt tydelig i forbindelse med kongeverdighetens monopolisering av enkelte produkter. Singulariseringen utvider den materielle rekkevidden av hellig makt, ved å overføre denne på hellige gjenstander (Kopytoff 1986:73). Gjenstandenes absolutte sosiale verdi er ikke alene knyttet til *typen* produkt, men også enkeltgjenstandens historie. Gjenstander som er knyttet til spesielle begivenheter gis en absolutt sosial verdi og autensitet som skiller dem fra tilsvarende produkter, de blir såkalte *inalienable possessions* (Weiner 1992:37, 42). Produkter av samme type kan i noen tilfeller sirkulere fritt gjennom vanlig utveksling i samfunnet. Tap av slike symboler kan underminere slekters eller herskeres legitimitet, mens aktiv bruk av dem kan skape politisk autoritet (Weiner 1992:39, 63). Symboler som er knyttet til lederverdigheten kan imidlertid ikke utveksles, ettersom lederens autoritet er knyttet til disse. I slike tilfeller gis retten til å utøve makt gjennom regaliene, og innehaveren gis særskilte abstrakte egenskaper ved å inneha disse. Weiner (1992:61) har berettet om tilfeller hvor det å gi fra seg slike symboler har

avsluttet krigshandlinger, men hvor det samtidig har innebåret at den tapende høvdingen og hans stamme mistet anseelse.

Å singularisere gjenstander, og slik gjøre dem unike, kan dermed innebære en sakralisering. Måten gjenstandene er fremkommet på, har også betydning for den verdien som tillegges dem. Kommersialisering kan for eksempel redusere gjenstandens legitimitet og vanne ut den status som følger med den (Kopytoff 1986:77-79). Kommersialisering i mindre samfunn ble i mange tilfeller begrenset av utilstrekkeligheten i transaksjonsteknologien, som for eksempel fraværet av et godt monetært system (Kopytoff 1986:87). Tilstedeværelse av et slikt system i større samfunn åpner hele økonomien for større kommersialisering, hvorpå kommersialiseringen utvides til stadig flere sfærer. Det unike blir på denne måten salgbart.

3.5.7 Singulariserte sølvbegre

15 graver med romerske sølvbegre er kjent i germanske områder i ERJ, og i 11 av tilfellene forekommer de i par (kap. 6.4). Gravene er distribuert fra Byrsted Mark i Ålborg til Zohor i Slovakia, med et tyngdepunkt i Polen og Danmark. Syv graver er fra B1, mens åtte er fra B2. Ingen sølvbegre forekommer langsmed Rhinen, og kun to graver, fra henholdsvis B1b og B2 er kjent i markomanniske og kvadiske områder. Hvis man aksepterer det premisset at sølvbegrene er et uttrykk for romersk diplomati og alliansepolitikk, må man konkludere med at dette i all hovedsak har rettet seg mot områder bak buffersonen og Markomannerriket i det 1. århundre e. Kr. Sølvbegrene forekommer i rikt utstyrte graver langs de viktigste elveleiene, eller, som i Lollands tilfelle, langs kystruten til ravforekomstene i Østersjøen.

Sølvbegrene som kategori hører også inn under såkalte unika (se kap. 2.2). Det er dermed ikke å forvente at de var gjenstand for handelsvirksomhet mellom germanere og romere, ettersom de allerede i romerske kontekster var mer eller mindre singulariserte produkter. I middelhavsregionen var sølvbegre noe av det ypperste man kunne gi til fremmede fyrster, gjerne i kombinasjon med romerske bronser (se kap. 3.4.1). At begrene utelukkende er funnet i graver, indikerer også at de var knyttet til avdødes person. Spesielt sølvbegrene i Hoby-graven (pl. V-VI) trekkes frem i denne sammenhengen, og betraktes som det beste indisiet på direkte kontakt mellom romerske embetsmenn og germanske ledere (Andersson og Herschend 1997:13, 66; Broholm 1960:218; Brøndsted 1940:163; Friis Johansen 1923:158; Hedeager og Kristiansen 1981:134-138; Jensen 2003:317; Storgaard 2003:112). Under begge sølvbegrene er navnet *Silius* innrisset, noe som kan vise til den romerske legat Gaius Silius,

som omtales av Tacitus (*Annales* 1:32, 72). Silius var i år 14-21 e. Kr. øverstkommanderende for den militære og sivile myndighet i provinsen Øvre Germania, med sete i Mainz. Drikkebegrene forekommer sammen med et nærmest komplett romersk drikkesett, med romerske bronser og sølvarbeider. Friis Johansen (1923:158) hevdet at drikkesettets nærmest komplette karakter og ubeskadigede tilstand måtte bety at det var tilført stormannen som ett sett, ikke ved handel eller som krigsbytte, men som en fyrstelig gave. Hvorvidt Silius var den tidligere eier av drikkesettet eller ikke, er som Friis Johansen påpekte ikke mulig å bevise. Noen nærmere opplysninger om en slik kontakt finnes heller ikke (Broholm 1960:218). Inskripsjonen har i de senere år likevel vært opphavet til en rekke mer eller mindre sannsynlige teorier om hvordan kontakten mellom Silius og mannen i Hoby-graven kan ha foregått (jf. Andersson og Herschend 1997:13, 66; Jensen 2003:311, 317; Rausing 1996:22; Storgaard 2003:112).

Det er likevel sannsynlig at begrene har kommet til Germania gjennom romersk diplomati, ved en vennskapsinngåelse mellom likeverdige parter. I germansk kontekst har de trolig symbolisert flere aspekter. På den ene siden har de representert anerkjennelse fra romersk hold, hvorpå den germanske høvdingen eller kongen har blitt behandlet som en likeverdig til den romerske keiser. På den andre siden blir gjenstandene symbolsk ladet og materielle uttrykk for lederens verdighet. Gjennom offentlig bruk vil de bli synlige symboler på lederens autoritet og knyttes til den funksjon han utøver. Sølvbegrene er dermed også knyttet til lederens person og blir singulariserte, trukket ut av sirkulasjon. Å avstå dem ville innebære det samme som å avstå autoritet (Weiner 1992:62). Det er derfor ikke sannsynlig at begrene var gjenstand for utveksling germanerne imellom og at de har nådd sin destinasjon på denne måten. Det er imidlertid en mulighet for at begrene har skiftet eiere som følge av konflikter. I *Annales* (2:62) berettes det for eksempel Katualda brøt seg inn i Maroboduus' borg og bemektiget seg "... svebernes bytte fra gammel tid av...".

Av avgjørende betydning er også det forhold at begrene er romerske, og at få germanske etterligninger forekommer. Det er dermed tydelig at gjenstandenes autoritet lå i kraft av transformasjonen fra et samfunn til et annet, og at den implisitte romerske anerkjennelsen var avgjørende for begrenes symbolske kraft. Germanske ledere i romersk tjeneste har sannsynligvis også kjent til den status begrene hadde i romerske kontekster, og oppfattet disse som symboler på omfattende sosial og militær makt.

3.5.8 Oppsummering og diskusjon

Sølvbegrenes distribusjonsmønster indikerer en sammenheng med handelsvirksomhet, selv om dette ikke er belagt på noe vis i skriftlige kilder. Romerne manglende kjennskap til områdene bortenfor Elben rundt Kristi fødsel, indikerer imidlertid at romerne i utgangspunktet ikke selv skaffet til veie rav ved Østersjøkysten, slik Plinius hevder, men i begynnelsen forholdt seg til germanske mellommenn. Neros handelsekspedisjon kunne tilsynelatende reise uhindret gjennom germanske områder, noe som indikerer at disse sto i et ordnet forhold til Roma (*Naturalis Historia* 37:42-46). Ved midten av det 1. århundre e. Kr. sto de grensenære stammene i et avhengighetsforhold til keiseren (Luttwak 1976:20-24), men de militære utfordringene dette hadde medført kan ha endret den romerske strategien til også å inkorporere de bakenforliggende områdene. Dette kan også ha hatt økonomiske motiver, hvorpå tilgang til ressurser som rav kan ha vært drivende. Det er også kjent at langobardene og andre stammer blandet seg også inn i konflikter i grenseområdene, uten at dette ble oppfattet som truende mot romerske interesser (*Annales* 2:45, 62, 11:17, 12:29-30). De omstendighetene som beskrives kan tvert imot oppfattes som fordelaktige fra romersk side.

Romas endrete strategi overfor klientstatene mot slutten av det 1. århundre e. Kr., fordret bestiktelser for å pasifisere de germanske stammene (Luttwak 1976:116). Den økte importen utover B2 kan til en viss grad tilskrives dette forholdet, men germanernes behov for prestisjevarer kan også ha skapt et marked for romerske handelsmenn. Dette kan over tid dreie vareutvekslingen i retning av større kommersialisering. Skiftet i typen importvarer fra B1 til B2, fra unika til masseproduserte varer, kan også oppfattes som et skifte i utvekslingens form og funksjon. Opprettelsen av romerske verksteder i Rhin-provinsene vil også ha innebåret at produksjonen ble flyttet nærmere et germansk ”marked”, som dermed kunne utnyttes bedre.

Handelen kan eventuelt forstås som et gjensidig biprodukt av formelle vennskapsinngåelser, der romersk diplomatisk virksomhet åpnet opp for handelstransaksjoner av mer kommersiell art, en form for administrert handel. Ut ifra den smale bredden i materialet er dette ikke å forstå som en handel drevet etter rene kommersielle prinsipper, men målrettet utveksling av etterspurte varer for å få tilgang til råvarer som rav, skinn eller lignende. Handelen forutsetter permanente handelspartnere og standardverdier. Man må da også forvente at romerske handelsmenn i stadig større grad har operert lenger inn i Germania på selvstendig basis. Den

økende forekomsten av romerske mynter langs Oder, Weichsel og Østersjøkysten utover romertid kan tilskrives dette forholdet og settes i sammenheng med ravhandelen (Wielowiejski 1976:74). Fra offisielt romersk hold kan slik virksomhet ha vært oppfattet som fordelaktig, ettersom handelsavtaler kunne benyttes politisk for å skape lojalitet blant germanske ledere.

I germansk kontekst vil romerske luksusprodukter, som sølvbegrene, ha vært knyttet til elitens livsførsel og symbolspråk. De er uttrykk for esoterisk kunnskap, men også for vidtrekkende kontaktnettverk som understreker deres verdighet som samfunnets ledere (Helms 1993:116; Pydyn 1998:99). Gjenstandene kan videre benyttes av lederne for å knytte til seg vasaller, eller skape allianser med andre ledere gjennom gjensidig utveksling (Mauss 2004:15, 18). En gave som ikke kan gjengjeldes vil skape et avhengighetsforhold, sentrere makt og innflytelse både regionalt og lokalt. Enkelte gjenstander, som sølvbegrene, har derimot sannsynligvis blitt monopolisert og trukket utenfor transaksjonene, ettersom de i kraft av sin eksklusivitet og medbrakte status er kraftfulle symboler på lederens verdighet og autoritet. Symbolene blir dermed over tid også en nødvendighet. Slektet som tilstreber seg makt er avhengig av å skaffe til veie tilsvarende insignia, og etablerte slekter er avhengig av tilstedeværelsen av de samme symbolene. Romerske luksusprodukter ble dermed en nødvendighet for den sosiale etableringen og reproduksjonen av maktforholdene i samfunnet, og dermed etterstrebet fra germansk hold.

4 Grav og tolkning – individ og samfunn

Fyrstegravenes ulike aspekter, som dødebehandling, gravmaterialets sammensetning og symbolikk, er ikke utslag for øyeblikkets tilfeldighet. Elementene representerer en ide som spiller på de sosiale, religiøse og kulturelle strømningene i sin tid. Dette kapitlet vil gå nærmere inn på hvordan gravskikk kan settes i sammenheng med sosiale strategier og ideologisk manipulasjon, men også hvordan gravskikk kan reflektere kosmologiske forestillinger rundt liv og død. Hensikten med dette fokuset er på den ene siden å sette fyrstegravene inn i en sosial kontekst, hvor gravritualene kan betraktes som uttrykk for et behov for ideologisk legitimering. På den andre siden er gravenes konkrete utforming betinget av samtidens verdensforståelse, hvorpå det materielle uttrykket skaper konkrete assosiasjoner blant de folk som bivåner ritualene. Endringer og sammensetning av gravmaterialet kan slik si noe om ideene som blir forsøkt uttrykt gjennom ritualene. Det vil bli redegjort for hvordan ritualer og ideologi er deler av en større helhet. Det vil vektlegges hvordan dette reflekterer samfunnets struktur og virker inn på det enkelte individs forståelse av samfunnet og sin egen status. Disse aspektene vil bli knyttet opp imot diskusjonen rundt møtet mellom det germanske og romerske samfunnet, i tråd med redegjørelsene i de foregående kapitlene.

Med utgangspunkt i religionsarkeologi og marxistisk influert sosiologi, vil dette kapitlet forsøke å diskutere hva fyrstegravenes oppkomst kan si om situasjonen i samfunnet de oppsto i, og hvilke ideer de forsøkte å formidle i sin samtid. De konklusjoner som vil bli trukket, kan dermed skape en forståelse for årsaken til fyrstegravenes fremvekst.

4.1 Sosiale prosesser og individuell handling

Strukturasjonsteorier har en viktig plass innenfor moderne sosiologi og samfunnsteori, og vektlegger i stor grad den gjensidige påvirkningen mellom samfunn og individ. Ved å dra veksler på Giddens' (1984, 1993, 1995) strukturasjonsteori ønsker jeg å vise hvordan sosiale prosesser igangsettes eller forsterkes når to strukturelt forskjellige samfunn møtes, som det romerske og germanske, og hvordan dette kan reflekteres i det arkeologiske materialet. Bourdieus (1995, 1996, 2000) bruk av *habitus*-begrepet vil bygge opp under denne forståelsen, ved å forklare hvordan menneskers sosiale status reflekteres i deres sedvane og materielle uttrykksformer.

Bourdieu legger mye av sitt fokus på selve individet og søker å forklare detaljerte aspekter ved handlemåter og oppfatninger. Han forklarer videre betydningen av *kulturell kapital* i forhold til hvordan maktforholdene i samfunnet skapes og reproduseres. Kulturell kapital som begrep omfatter de immaterielle ressurser man innehar, i form av kunnskap, ideer, språkbruk og vaner som legitimerer forskjeller i status, og dermed makt (Korsnes *et al.*1997:170). Til tross for at Bourdieu evner å vise hvordan menneskelig væremåte og tankegang er i kontinuerlig endring, har han ikke lagt særlig fokus på strukturelle endringer i samfunnet. Giddens har derimot fokusert på selve strukturen, og har også viet større oppmerksomhet til hvordan ulike strukturer virker i forhold til hverandre. Både Giddens og Bourdieu trekker veksler på marxismen, men Bourdieu stiller seg langt tydeligere innenfor denne tradisjonen (Østerberg 1995:18-20). Deres teorier har imidlertid til felles at de fokuserer på hvordan individenes handlinger virker i samsvar med overordnede sosiale strukturer og den gjensidige påvirkningen dem imellom (Hodder 1986:70-76; Olsen 1997:164; Østerberg 2003:17). Det skapes på denne måten et grunnlag for å forstå samfunnsendring som en kontinuerlig og dynamisk prosess, som utspiller seg i skjæringspunktet mellom ytre og indre impulser og motsetninger.

4.1.1 Habitus

”Smak klassifiserer, og smak klassifiserer den som klassifiserer” (Bourdieu 1995:52).

Mauss (1979, del IV) hevdet i 1934 at handling og væremåte, *kroppsteknikk*, er basert på læring og imitasjon. Slike erfaringer og impulser definerte han som tilegnet evne og dyktighet, oppsummert i begrepet *habitus*. Han hevdet at våre handlingsmønstre derfor har både fysiologiske, psykologiske og sosiologiske aspekter. Dette innebærer at selv enkle handlinger kan arte seg forskjellig blant ulike personer, avhengig av bakgrunn, situasjon og impulser. Mens Mauss hevdet at *habitus* i stor grad er et produkt av bevisste valg, bygde Bourdieu videre på disse observasjonene og forsøkte å vise hvordan impulser og erfaringer strukturerer handling i en videre forstand. *Habitus* utgjør en persons for-forståelse for persepsjon – det vil si hvordan vi som mennesker sanser verden rundt oss – og for handling (Bourdieu 1996:84, 137, 2000:78-87). *Habitus* kan med andre ord betraktes som en persons ”beholder”, hvor ens levde erfaring samles opp og legger premisser for hvordan personen vil handle og reagere i ulike sammenhenger. De ervervede disposisjonene i *habitus* fungerer som et ubevisst regelverk man handler innenfor, en form for regelmessighet som leder mot et ”mål” man ikke nødvendigvis har klart for seg, og derfor heller ikke bevisst styrer mot.

Handlingene er ikke gjenstand for kontinuerlig refleksjon, ettersom de på denne måten kan betraktes som tilnærmede reflekser. Samtidig vil handlingene reproduseres og gradvis endres, i form av nye stimuli og ny erfaring. Dette skaper en gråsoner mellom det bevisste og ubevisste (Bourdieu 1996:84, 2000:79; Giddens 1984:27).

Habitus innehar med andre ord de sosiale forutsetningene en person har for å virke i en sosial verden, og er derfor avgjørende for den kulturelle kapitalen man innehar. *Habitus*' betydning for handling virker også strukturerende på materiell kultur, som produkter av nettopp handling. Materiell kultur virker på denne måten tilbake på *habitus* og kan ikke betraktes som verdinøytral. Som diskutert over (kap. 3.5.5-3.5.8), kan gjenstander tillegges menneskelige egenskaper og et *livsløp*, som en følge av den historien gjenstandene har (Kopytoff 1986; Malinowski 1922; Mauss 2004; Pfaffenberger 1988; Pydyn 1998; Weiner 1992). De fødes, lever og dør – alt imens deres egenskaper endrer seg. Materiell kultur virker på denne måten i dialog med menneskene, og er ladet med egenskaper som virker tilbake på menneskenes verden.

Mennesket som et sosialt vesen definerer seg selv opp mot andre mennesker, ved å parallellisere og kontrastere seg mot dem man omgås og møter. Alle sosiale grupper har dermed en form for *habitus*, en type smak, som definerer gruppen og synliggjør den (Bourdieu 1995:36, 218). Dette gir seg uttrykk i livsstil og kulturelle preferanser, og kategoriserer hva som er godt og hva som er dårlig, eller forfinet og vulgært. Dette er igjen knyttet til personenes sosiale bakgrunn (Bourdieu 1995:44). Man orienterer seg i det sosiale rommet mot de posisjoner som passer ens egenskaper, og dermed mot de virksomheter og goder som passer til denne posisjonen. Disse symbolske forskjellene blir til et *språk* eller en *smak* som atskiller gruppen fra andre. Disse disposisjonene, som ligger nedfelt i hver enkelt persons *habitus*, øker også kontaktflaten mellom de enkelte personer i hver gruppe, ettersom de på denne måten får en rekke ting til felles (Bourdieu 1995:40). Måten man tilegner seg *smaken* på, for eksempel gjennom læring eller slektskap, bidrar også til rangering av enkeltmenneskene. Å være født inn i en sosial gruppe gjør trekkene mer autentiske, og derfor mer verdt (Bourdieu 1995:45-49, 82, 160). Å ta del i en *smak* innebærer å kunne ta del i fortolkningen av de ulike symbolske og kulturelle kodene som er denne til del. Dette er igjen knyttet til økonomisk og politisk makt. Å kunne oppfatte fortolkningen som naturgitt, gjennom nedarvede prosesser, vil derfor også virke mer ekte. Skillene mellom godt og dårlig avslører posisjonene til personene selv, ved at de synliggjør sin sosiale status. Kunnskap om

den sosiale verdenen er i seg selv en konstruerende handling. Man innehar makt til å strukturere omgivelsene gjennom å objektivisere og å allmenngyldiggjøre den (Bourdieu 1995:219, 238).

Bourdieu (1995:52-53) benyttet selv måltidet som et eksempel. Vanlige mennesker betrakter maten som en nødvendighet og fokus ligger derfor på kvantitet. De som har frihet til luksus vil imidlertid være mer opptatt av kvalitet, eller hvordan måltidet presenteres, serveres og spises. Deres distingverte status uttrykkes gjennom en eksklusiv sedvane, som skiller deres vaner fra ordinært forbruk. Det oppstår dermed et skille mellom *den sansemessige smak* og *den reflekterte smak*, mellom sansenes nytelse og den "rene" nytelse. Når to ulike kulturelle verdener oppstår som en følge av dette skillet, blir skillet også hellig og dermed ritualisert. Å gjennomgå den kulturelle innvielsen er ensbetydende med å rykke opp i hierarkiet, noe som gjelder både mennesker og gjenstander. Mennesker "på vei oppover" vil dermed etterligne elitens livsførsel, uten å forstå denne fullt ut, ved å gi inntrykk av å kunne leve over evne (Bourdieu 1995:133-135, 174). For å oppnå kulturell legitimitet skaffer de til veie imitasjoner, som i bunn og grunn tjener å styrke eget selvbilde, og dermed ubevisst bløffe dem selv. Etterligningene og imitasjonene er for eliten en vulgarisering av deres kulturelle uttrykksform, som de selv hever seg over. En popularisering av elitens sedvane svekker dermed også betydningen av sedvanen, hvorpå eliten vil søke nye uttrykksformer som kan markere avstand til det folkelige.

4.1.2 Struktur og sosiale systemer

Giddens (1984, 1993, 1995) perspektiv har i langt større grad ligget på de overliggende systemene og strukturene som menneskelig handling fungerer innenfor. Han har forsøkt å vise hvordan de strukturelle elementene i et samfunn er fundert i atferd og samhandling, som et sett med regler og ressurser som reproduseres og reforhandles gjennom handling. Mennesker som handler i relasjon til hverandre utgjør egne *sosiale systemer*, som eksisterer i interaksjonen mellom aktører, eller grupper av aktører. Det er den sosiale praksisen som skapes ved reproduksjon av handling. De sett med regler som skapes som en følge av disse handlingene, utgjør det Giddens definerte som *struktur*. De strukturelle elementene i sosiale systemer er både utgangspunkt for og produkt av den sosiale praksisen de organiserer (Giddens 1984:25-27, 1993:133-135; Hodder 1982:208). Dette beskrives som et dualistisk forhold, der de enkelte bestanddelene er gjensidig strukturerende og betinget av hverandre. Strukturen er på denne måten et produkt av de involverte personenes kulturelle kapital og

virker tilbake på denne. Strukturen fungerer med andre ord som underliggende begrensninger og ressurser for et sosialt system. Et samfunn kan defineres som et sosialt system, samtidig som det består av flere subsystemer, som for eksempel klasser eller sosiale grupper. De sosiale systemenes og subsystemenes karakteristika bestemmes av de menneskelige ressursene de består av, og blir kontinuerlig reforhandlet gjennom menneskelig aktivitet. Dette innebærer en kontinuerlig prosess hvor de strukturelle elementene stadig endres.

Dualiteten mellom samfunn og individ skaper på denne måten et dynamisk spenningsforhold. Fremfor å fokusere på samfunnet som statisk, med konkrete særegenheter og kulturelle trekk, fremviser denne modellen større fleksibilitet, og fordrer at endring oppfattes som konstant i samfunnet. Allerede Karl Marx betraktet spenningsforholdet mellom ulike klasser som selve drivkraften i utviklingen (Østerberg 2003:122). Spesielt er det et motsetningsforhold mellom de eiendomsbesittende, med andre ord de som har kontroll over produksjonsmidlene, og de eiendomsløse. Dette har i nyere sosiologi blitt utvidet til sosiale grupper i alminnelighet, hvorpå den sosiale konkurransen disse imellom er et drivende prinsipp for endring (Østerberg 2003:129).

4.1.3 Strukturkollisjon

Gjennom felles kontaktflater vil ulike samfunn på lignende vis skape et dualistisk forhold. Den innledende kontakten mellom to forskjellige samfunn vil likevel kunne føre til langt større og mer markante endringer i de respektive samfunnene enn langvarig sameksistens. Giddens hevdet at viktige strukturelle endringer ofte skjer i møtet mellom strukturelt forskjellige samfunn. I dette møtet oppstår det friksjoner og spenninger, og sammen med grunnleggende indre motsetninger i samfunnene, kan disse åpne for endringer i tenkemåter og virkelighetsoppfatninger (Giddens 1984:164, 1995:23, se også Olsen 1997:167). Giddens definerte dette som *egger av tid og rom*. Et samfunn i sterk strukturell endring skaper muligheter for større mobilitet, og kan dermed endre maktbalansen i det respektive samfunnet. Når maktstrukturen ikke lenger er en selvfølge, gis konkurrerende samfunnsgrupper større rom til å tilkjempe seg innflytelse gjennom nye eller endrede sosiale strategier.

4.1.4 Ideologi

En gruppes maktpolitiske legitimitet underbygges ideologisk (Giddens 1984:32-33), enten i form av nye ideologiske retninger eller ved å fremheve konkrete elementer innenfor en

allerede dominerende ideologi den selv har tilhørighet til. Den ideologiske forankringen og vektleggingen av dennes egenart skal legitimere gruppens posisjon overfor de øvrige i samfunnet – de som ikke er inkludert i gruppen – for å skape generell aksept for gruppens unike kvaliteter, og å underbygge en posisjon som er nyetablert eller tradisjonell og konsolidert (Bourdieu 1995:37-38, 68-69, 218, 1996:27-30, 44-45). Ideologienes manipulative egenskaper og tilslørende vesen bygger på Marx' forklaring av begrepet som en fordreining av vår virkelighetsoppfatning, som et middel for å tilsløre de reelle samfunnsforholdene, men likevel fremstå som allmenngyldig og sann (Korsnes *et al.* 1997:124; Østerberg 1995:17, 2003:148-153). Ideologi er ett eller flere sett med feilaktige påstander som begunstiger en konkret samfunnsklassers interesser. I Marx' forstand er de herskende klassers tanker også de herskende tanker, og han trakk dermed klare paralleller mellom økonomisk og åndelig/religiøs makt (Østerberg 2003:149). Samfunnets ideologi legitimerer på denne måten samfunnsordenen og den herskende klasses posisjon. Aktører som forfekter en ideologi gjør likevel ikke dette ut fra et bevisst ønske om å bedra eller villede, det er heller et resultat av hvordan klasseinteressene former tankene og setter begrensninger for deres forståelseshorisont.

Innenfor nyere sosiologisk teori benyttes derimot begrepet i større grad om de sett med ideer og symboler som plasserer den enkelte sosiale gruppe i en særstilling (Hodder 1986:61-70; Korsnes *et al.* 1997:124; Østerberg 2003:151). Selve tolkningen av "virkeligheten" er i seg selv ideologisk betinget, og motsetningsforholdet mellom virkelighet og ideologi blir av den grunn misvisende. Snarere er ideologi å forstå som et rammeverk som angir verdier, definerer forskjeller og legitimerer makt (Hodder 1986:69-70). En gruppes ideologiske tilhørighet fungerer som en rettferdigjørelse av dens sosiale posisjon, og legitimerer gruppens ambisjoner når maktrelasjonene i samfunnet blir reforhandlet. Dette synet kan likevel virke snevert i forhold til å forstå hvordan ideologi fungerer som en legitimitetsfaktor for eliten overfor resten av samfunnet. Ideologibegrepet inkorporerer både de forestillinger og verdier som legitimerer den enkelte sosiale gruppe, men også samfunnets overliggende ideologi som helhet, og uttrykker de tanker som legitimerer elitens eksistens og maktutøvelse. En herskerideologi som ikke bifalles av de øvrige sosiale lag, kan verken betraktes som en legitimeringsfaktor for eliten eller som uttrykk for samfunnets organisering. De ideer og verdier som legitimerer elitens eksistens må til en viss grad også være gjeldende for samfunnets forståelseshorisont, og virke styrende på de øvrige sosiale lag, hvis de i det hele tatt skal ha en funksjon for eliten selv.

Ideologi kan heller ikke betraktes som en konstant faktor, men skapes og reproduseres i skjæringspunktet mellom mennesker. Dennes karakter vil være knyttet til gruppens kollektive hukommelse og virkelighetsoppfattelse, og endres i samsvar med samfunnets kontinuerlige reforhandling av makt. Det er gjennom handling at ideologi blir et utøvende maktspråk, gjennom ritualiserte begivenheter hvor ideologiske elementer vektlegges i symbolspråket.

4.1.5 Overgangsriter

Religiøse handlinger vil slik kunne være effektive virkemidler for å underbygge politisk legitimitet for en elite, ettersom dette vil gi gruppen en viktig posisjon i forhold til de kosmiske kreftene, og dermed en illusorisk avgjørende innflytelse på gudenes velvilje. Et grunnleggende element ved ritualer er også deres ekskluderende kraft, noe som gir makt til å definere samfunnsordenen og virkeligheten, og dermed makt til å legitimere de sosiale forskjellene (Bourdieu 1996:27-30, 44-45). Samfunnet kan på mange måter defineres som konstruert gjennom ekskluderinger og inkluderinger (Bourdieu 1995:224). Dette ligger nedfelt i de fleste institusjoner og i selve språket, noe som også former hvert enkeltes menneskes oppfatning av den sosiale verdenen. Dette er spesielt tydelig ved overgangsriter, ettersom de sanksjonerer og helliggjør innstiftelsen til konkrete samfunnsroller, som ved fødsel, konfirmasjon, bryllup og død (van Gennep 1999:22).

Gjennom atskillelsesriter, liminalfase og integrasjonsriter utplaner individets sosiale status, rolle og identitet før det gjenfødes inn i en ny funksjon. Overgangsritualer har derfor ofte et symbolspråk som knyttes til fødsel og død (Turner 1999:133-136). I liminalfasen er personen ”usynlig”, vedkommende er både *ikke lenger klassifisert* og *ikke ennå klassifisert*, på samme tid verken levende eller døde (Turner 1999:134). Victor W. Turner (1999:136-138) har beskrevet hvordan personer som sammen gjennomgår overgangsriter, knyttes til hverandre uavhengig av rang, alder og personlige egenskaper. I forbindelse med dødsritualer er atskillelsesritene ofte få og enkle, mens liminalfasen er kompleks og av lang varighet. De påfølgende integrasjonsritene, som skal besørge at den døde får plass i de dødes verden, er dermed de mest omstendelige og vektlegges mest (van Gennep 1999:103). Eventuelle variasjoner innenfor dødsritualene i ett og samme samfunn er ikke nødvendigvis knyttet til ulike religiøse forestillinger, men også til kjønn, alder og avdødes sosiale posisjon. Komplexiteten økes ytterligere ved at det kan forekomme ulike forestillinger om det hinsidige i samme befolkning, som flettes inn i hverandre i ritualene (van Gennep 1999:103).

Ritualene gjenspeiler imidlertid ikke virkeligheten, men er en tolkning av den. Symbolspråket som benyttes skaper assosiasjoner i deltageres kollektive bevissthet, og kan tilpasses en gitt situasjon. Deres tilslørende kraft kan fordekke samfunnsforskjeller, men kan også benyttes til å fremheve en tenkt forskjell. Gjennom ritualene kan forskjeller og likheter institusjonaliseres, gjennom ekskluderinger, inkluderinger og en naturalisering av samfunnsforholdene. Ritualene reproducerer og allmenngjør samfunnsordenen, og er slik nært knyttet til samfunnets ideologiske karakter. Endringene og symbolspråket må likevel fungere innenfor de rammer som kultur og tradisjon setter (Hodder 1986:11-17). Gravritualene kan dermed betraktes som en viktig arena for samfunnets reproduksjon, ettersom de også markerer et individs overgang fra liv til død. De anskueliggjør den sosiale konkurransen når funksjoner og roller etter avdøde personer skal fylles og tilkjempes, og åpner deretter for endringer i maktbalansen innad i samfunnet.

4.1.6 Oppsummering og diskusjon

Møtet mellom to strukturelt forskjellige verdener som den romerske og germanske, bør ha iverksatt en rekke prosesser i begge samfunn. De ulike impulsene som har blitt germanerne til del gjennom direkte og indirekte kontakt, må ha ført til endrete idékonsepter, herunder et endret verdensbilde og et endret syn på eget samfunn. Romersk monumentalarkitektur må alene ha gjort et sterkt inntrykk på germanerne. Ut ifra de skriftlige kildene (kap. 3.4) kan man slutte at det i hovedsak har vært medlemmer av den germanske eliten og germanske leiesoldater som har mottatt direkte impulser, gjennom å la seg integrere i det romerske samfunnssystemet for kortere eller lengre perioder. Cæsar beretter også i *De Bello Civili* (*Borgerkrigen* 1:44) at "... på steder hvor soldater har tjent i lang tid, blir de sterkt påvirket av det som er vanlig i distriktet.". Disse menneskene har returnert til sine samfunn med en ny oppfatning av sin egen rolle, sine egne muligheter og med nye kunnskaper om samfunnsorganisasjon og fremmed sedvane.

Tjeneste i den romerske hær, under romerske offiserer, har på samme vis som overgangsritualer utplanert alle sosiale forskjeller mellom leiesoldatene, og ført til at de prinsipielt ble behandlet på lik fot. Denne mekanismen er i høyeste grad også gjeldende i det moderne militærvesenet (Turner 1999:137). Den fysiske overgangen, å forlate sitt eget samfunn og søke tjeneste i et annet, kan likeledes sammenlignes med overgangsritualer (van Gennep 1999:29-33). Den fysiske overgangen innehar en rekke magisk-religiøse aspekter,

som har krevd sine rituelle forholdsregler og klare påbud. Det er dermed å forvente at germanske leiesoldater har erkjent sin særstilling i sin samtid, og hatt en form for gruppetilhørighet til hverandre, som har vært nedfelt gjennom felles erfaringer over flere år.

Graden av innflytelse og makt en gruppe får i et samfunn er imidlertid betinget av den anerkjennelsen den får av andre, hvorpå man får et behov for symbolske uttrykk eller et navn som gruppen kan forenes under (Bourdieu 1995:240). Leiesoldatenes eventuelle identitet som gruppe bør også ha gitt seg uttrykk materielt og symbolsk i form av en felles *smak* eller et *språk*. Deres kjennskap til romersk sedvane og latinsk språk kan ha utgjort deler av disse, men også militær disiplin med tilhørende lederdyrkelse. Tacitus' *Annales* (1:21-29, 32-44, 66) beretter ved en rekke anledninger om soldatenes autoritetsfrykt, hvor lederens integritet og handling alene både kunne kve opprørstrang og tøyle panikk. Gjennom bekjentskap med keiserkulten har de også fått innblikk i en østlig lederskapsideologi, med klare autoritære aspekter og en tilhørende sakralisering av samfunnets leder (se kap. 3.4.2; *Annales* 2:57). Germanske ledere som har oppholdt seg i Roma eller tjenestegjort for medlemmer av keiserens familie, vil også ha stiftet personlig kjennskap til keiserkulten. De vil også ha knyttet keiserens religiøse, militære og juridiske funksjoner til den samme lederskapsideologien, og oppfattet keiserens person som legemliggjørelsen av total makt, derav hans guddommelige status. De har også erfart den romerske elitens utsvevende livsstil og fått kjennskap til dens materielle uttrykksformer. Flere av disse, som Italicus, har sannsynligvis også vært romerske statsborgere. De materielle uttrykkene for den germanske elitens *smak* kan dermed også ha innehatt elementer, som for dem symboliserte den makt og ideologi de erfarte i romerske kontekster. Å motta kostbare drikkesett, bronser og sølvbegre fra romerske embetsmenn, vil ha innebåret anerkjennelse for dem om at de var den romerske overklassens likemenn, og slik bygget opp under deres forståelse av deres *egen* funksjon i deres *egne* samfunn. De germanske leiesoldatene vil på sin side ha gjenkjent det materielle formspråket og anerkjent dets symbolske kraft.

De materielle uttrykkene som særtegnet elitens og leiesoldatenes identitet bør kunne identifiseres i det arkeologiske materialet. Den arkeologiske konteksten hvor individet kommer best til uttrykk er i gravmaterialet. Gravritualet er også en arena hvor ideologiske forestillinger kommer til uttrykk, og en begivenhet hvor samfunnsstrukturen redefineres, objektiviseres og allmenngjøres. Endrete idékonsepter vil også endre det ideologiske

formspråket og slik også virke inn på ritualene og symbolbruken. I sentrum for begivenhetene er avdøde, som dermed også blir fokus for den ideologiske symbolismen.

Romerske luksusprodukter av glass, bronse og sølv i fyrstegravene kan på denne måten være uttrykk for et endret lederskapsideale, hvis symbolske kraft ble bygget opp gjennom en eksklusiv sedvane. Romersk drikkeutstyr var et materielt gode som var forbeholdt eliten, og som de mottok i kraft av sin kulturelle kapital. Gjennom offentlig bruk blir gjenstandene et materielt uttrykk for elitens eksklusive status, og i kraft av sin bruk skaper de et synlig skille mellom *oss og dem*. Å kunne ta del i sedvanen, som måltider eller drikkegilder, blir en ritualisert begivenhet forbeholdt de få. Distansen uttrykker deres selvbilde og deres egen lederskapsideologi, og gjennom gravritualene allmenngjøres og sakraliseres disse ideene.

4.2 Gravskikk som medium for strukturelle endringer

Den følgende gjennomgangen vil følge opp konklusjonene fra foregående kapittel, og vise hvordan analyser av gravskikk har vært benyttet for å påvise sosial ustabilitet og samfunnsendring. Teksten vil derfor ta for seg enkelte arkeologiske publikasjoner på temaet, og vise hvordan en marxistisk forståelse har vært benyttet i fortolkningene. Fokuset vil ligge på de ideologiske aspektene ved gravritualet, og utdype hvordan sosiale strategier virker inn på gravritualets utforming og symbolbruk.

4.2.1 En innledende diskurs

Tolkninger av forhistoriske ritualer vanskeliggjøres imidlertid av kildekritiske spørsmål i forhold til det arkeologiske materialet. Tolkningsgrunnlaget begrenses til de aktivitetene som har satt tydelige spor og som fremkommer gjennom arkeologiske undersøkelser. Dette aspektet er også gjeldende innenfor tolkninger av gravskikk, hvor de synlige sporene i hovedsak begrenser seg til fragmenter av selve begravelsen (Härke 1997:22). Spesielt i forhold til kremasjonsgraver tilsløres det helhetlige bildet av gravritualet, hvor sentrale elementer som likbål ofte er fraværende. Kremeringen i seg selv bidrar til å utdeltiggjøre sporene etter likbehandlingen før brenningen, og gjør det vanskelig å fastslå omfanget av eventuelt gravgods (Wangen 1999:184-194). Gravskikk har likevel stått sentralt i den arkeologiske debatten, og har på mange måter lagt premissene for fagets utvikling og vår forståelse av forhistoriske samfunn (Gansum 2004:73-76; Härke 1997:19; Wangen 1999:35-74). Det primære fokuset lå i utgangspunktet på selve gravfunnene, og har bidratt til å utvikle en kronologisk og typologisk forståelse av gjenstandskategoriene. De siste 50-60 årene har

forskningen i økende grad vært rettet mot samfunnsforhold, samfunnsendring og det rituelle livet (Gansum 2004:21-71; Wangen 1999:35-74).

Gravskikk har vært belyst ut ifra vidt forskjellige teoretiske ståsteder. For eksempel hevdet Gordon Childe (1945) at kongelige graver oppsto i perioder med legitimeringskrise og ved overgangen fra slektsbaserte samfunn til territorielle stater. Dette kunne forstås i sammenheng med indre økonomiske krefter, langdistansehandel eller som en følge av kontakt med mer avanserte sivilisasjoner (se også Pearson 1999:87). Innenfor prosessuell arkeologi kan gravskikk tolkes som en passiv refleksjon av graden av kompleksitet i et sosialt og kulturelt system (Binford 1971). Helms (1993:142) har fremmet en beslektet idé i sosialantropologisk sammenheng, ved å betrakte gravens utforming som et overførbart mål på avdødes kulturelle kapital. Den prosessuelle tilnærmingen kan argumenteres å være beslektet med det Karen Høiland Nilsen (1997:103) definerte som den *kontinental-induktive metode*, der gravfunn blir betraktet som direkte speil på det levende samfunnet. Konsekvensen blir en oppfatning hvor sosial struktur leses ut av gravmaterialet i et tilnærmet et-til-et forhold, og gravgavene betraktes som uløselig knyttet til avdødes person. Den prosessuelle og kontinental-induktive arkeologien har til felles at de bygger på et positivistisk vitenskapssyn (Härke 1997:19-21). Etersom positivismen er fundert i naturvitenskapens metodikk, medfører det imidlertid at det arkeologiske materialet reduseres til testbare kriterier tilpasset universelle lovmessigheter (Hedeager 1992:19). Dette synet ekskluderer derfor gravskikk fra samfunnets ideologiske aspekter, og de sosiale strategiene som er betingende for ideologienes utforming.

Childes teori fremhevet derimot sammenhengen mellom sosiale strategier og materiell kultur. Dette grunnleggende element har blitt videreført av andre forskere innenfor den marxistiske tradisjonen. Antonio Gilman (1995:243-249; 1997:153) så for eksempel fremveksten av rike graver i bronsealderens Iberia som et av flere uttrykk for økt hierarkisering og sosial kompleksitet. Gilman satte dette i sammenheng med økt konkurranse om naturressursene, og hevdet at kontroll over disse var den primære faktor ved fremveksten av stratifiserte samfunn (se også Earle 1997). Hedeager og Kristiansen (Hedeager 1992; Hedeager og Kristiansen 1981; Kristiansen 1997) la tydeligere vekt på selve funksjonen gravskikk har innenfor samfunn i strukturell endring, og satte rike graver i sammenheng med en fremvoksende elite som hadde behov for ideologisk legitimering.

Ian Hodder (1982, 1986) erkjente også sammenhengen mellom sosiale strategier og materiell kultur, men kritiserte marxistisk teori, eksemplifisert med blant annet Kristiansen og Gilman, for å være begrenset i forhold til å forklare gjenstandenes meningsinnhold (Hodder 1986:55-76). Hodder bygde sin innfallsvinkel på arbeidene til Bourdieu og Giddens, og fremhevet hvordan materiell kultur virker i dialog med menneskene i samme kontekst, og bidrar til å strukturere vår virkelighetsoppfatning. Mens marxistisk teori evner å forklare samfunnsmekanismer, klarer den ikke like godt å forklare hvorfor materiell kultur tar sin spesifikke form. Marxistisk teori legger heller ikke nok vekt på konteksten, men konstruerer lik Lewis Binford (1971) universelle lovmessigheter, og dermed en form for determinisme (Hodder 1986:3). Hodder tok derfor utgangspunkt i et tosidig forhold mellom handling (årsak) og materiell kultur (effekt), men hevdet at hendelsesforløpet i tillegg er avhengig av selve individet, kulturen og historien for å få sin endelige form (Hodder 1986:11-17). Fra dette utgangspunktet er det ikke tilstrekkelig å forklare rike graver ut ifra behovet for ideologisk legitimering, men man må også inkorporere hva graven i seg selv og dets ulike komponenter betydde i sin samtid for ulike samfunnsgrupper.

4.2.2 Et marxistisk perspektiv i en postprosessuell verden

Hedeager (1992:18) tok til seg Hodders kritikk av den marxistiske teoridannelsen, men betraktet likevel denne tradisjonen som fruktbar for å analysere samfunnets indre drivkrefter. Hun fremhevet særlig sammenhengen mellom gravenes utforming og samfunnets ideologi, hvorpå hun spesielt trakk frem ideologienes tilslørende karakter (Hedeager 1992:43). Hedeager hevdet at variasjoner innen gravskikk ikke nødvendigvis avspeiler større endringer i den sosiale strukturen, men at gravskikk snarere kan være et ideologisk virkemiddel for å fremheve eller tilsløre samfunnsforholdene, og slik underbygge de rådende interessene til ulike sosiale grupper. Innenfor det postprosessuelle paradigmet har beslektede teorier på norsk jernalder vært fremmet av blant annet Bjørn Myhre (1992), Terje Gansum (1997), Ingrid Fuglestedt (1997) og Kristin Prestvold (1999). Prestvold forsøkte også i sterkere grad å kombinere en marxistisk forståelse med Hodders kontekstuelle arkeologi.

Myhre (1992), Gansum (1997) og Fuglestedt (1997) har tolket de store gravmonumentene i nordisk yngre jernalder som uttrykk for en tilspisset konflikt mellom rivaliserende slekter, i forbindelse med statsoppkomsten og kristningen. Spesielt Fuglestedt (1997) har trukket frem de mange kontinentale elementene i skipsgravene, og sett dette i sammenheng med den hjemlige elitens ønske om å sammenligne seg med de kontinentale kristne fyrstene. Denne

sammenblandingen av hedensk skikk og kristne/kontinentale elementer hevdes å reflektere en bevisst strategi fra elitens side om å spille på historisk/religiøs legitimering, samtidig som de manipulerte ritualene for å skape aksept for kristen symbolikk. Gjennom en slik strategi ble den ideologiske konflikten maskert gjennom gravritualet, samtidig som man gjorde et nytt symbolspråk allment (Fuglestedt 1997:51).

Prestvold (1999) betraktet de interne spenningsforholdene mellom ulike interessegrupper i samfunnet som avgjørende for strukturell endring, og så maktrelasjonene som et dynamisk forhold som stadig måtte reforhandles. Hun tolket ideologi som et viktig redskap for å legitimere maktrelasjonene, samtidig som hun erkjente hvordan symbolenes meningsinnhold kunne oppfattes forskjellig av ulike samfunnslag. Hennes analyser viser hvordan ideologi manifesterte seg i den materielle kulturen og virket i samspill med samfunnet. Materiell kultur genererte impulser, samtidig som menneskelig handling tilførte gjenstandene ny betydning og verdi. Som ritual avspeiler gravskikk trekk ved den sosiale strukturen, men er samtidig uttrykk for ideologienes manipulative funksjon. Hun hevdet at gravskikk derfor ikke er passive refleksjoner av samfunnets struktur, men i likhet med Hedeager (1992) betraktet hun gravenes symbolbruk som legitimerende for sosiale grupper i forbindelse med ustabile samfunnsforhold (Prestvold 1999:179-181). Gjennom ritualene institusjonaliseres makten, men symbolene manipuleres innenfor de rammene som den kulturelle konteksten gir.

Graver kan defineres som materielle uttrykk for den sosiale diskursen i et samfunn, som et produkt av de handlinger som skaper og reproducerer sosiale systemer (Gansum 2004:113). Men graver kan allikevel ikke isoleres fra samfunnet, som passive monumenter, men er verdiladete og virker således i dialog med menneskene, i et dualistisk samspill med samfunnet (Hodder 1986; Tsigaridas 1996:22-27, 1998:1; Wangen 1999:55). Gjennom handling skapes de egenskaper som mennesket tillegger sine omgivelser, samtidig som den meningsbærende materielle kulturen virker tilbake på og strukturerer menneskets forståelse og videre handling.

4.2.3 Oppsummering og diskusjon

En gravs utforming, orientering og innhold reflekterer på denne måten ulike aspekter knyttet til mytologiske forestillinger rundt liv og død, og dermed også ideologi (Artelius 2000:37-38, 153-163; Gansum 1999). Etableringen av en ny ideologi, eller vektleggelsen av andre aspekter ved den opprinnelige, reflekterer sosiale strategier som utformes for å håndtere nye

sosiale situasjoner. Dette innebærer at man endrer en ideologisk struktur, slik at den tilpasses de rådende sosiale betingelsene og de funksjonene den har for *dem som konkurrerer om monopol på mening* – det vil si de ulike interessene og fraksjonene innenfor eliten (Bourdieu 1996:44; Giddens 1984; Hodder 1982:207-210). Disse strategiene er nødvendige for å forsvare eller hevde ulike gruppers interesser når samfunnet gjennomgår markante strukturelle endringer. Endringer innen ritualer har på denne måten en nær sammenheng med endringer innen ideologi, men er ikke et direkte speil på disse.

Overdådige begravelser har ofte foregått i perioder som bærer preg av politisk ustabilitet og i etableringsfaser (Pearson 1999:87, se også Stylegar 1995:66-68). Begravelsesritualene kan fungere som et medium for å formidle sosial ulikhet og bygge opp en sosial status, som i utgangspunktet kanskje ikke er en selvfølge. Ved å understreke avdødes kulturelle, økonomiske og religiøse potens, vil man også bygge opp under lederverdigheten til dennes legitime arvtager (Hedeager og Kristiansen 1981:112-113). Arvtageren forvalter den historiske og kulturelle arven, og blir dermed assosiert med de egenskaper som er forbundet med denne. Gravskikk fungerer dermed som et viktig redskap for å markere politisk og økonomisk makt ved å legitimere og konsolidere egen posisjon (Hedeager 1992:43, Prestvold 1999), og for å kamuflere de reelle konfliktene som truer denne (Fuglestad 1997). Ut fra dette synspunktet vil de ulike elementene innenfor en gravskikk tolkes som symbolske og ideologiske markører. Gjenstandene vil inneha konkrete egenskaper og være mektige symboler på den makt som ligger i elitens religiøse funksjon. Symbolske språk i den religiøse sfæren henspeiler på samtidens virkelighetsforståelse, og den samfunnsordenen som er legitimert gjennom denne (Artelius 2000:19-26). Gjenstandene kan med andre ord benyttes for å understreke elitens spesielle posisjon mellom guder og mennesker, det vil si de ideologiske aspektene som underbygger og legitimerer elitens eksistens.

4.3 De levende og det hinsidige

Religionshistoriske tilnærminger har ikke hatt nevneverdig betydning for fortolkningen av forhistoriske samfunn før postprosessuelle ideer begynte å gjøre seg gjeldende på begynnelsen av 1980-tallet (Kaliff 1998:450-451; Lagerlöf 1991:14-21; Tsigaridas 1998:1; Wangen 1999:49-55). Dette medførte at gravmaterialet i senere arbeider har fått økt betydning som kilde til en forståelse av forhistoriens kosmologi (for eksempel Artelius 1991, 2000; Fredriksen 2002; Gansum 1999; Kaliff 1997, 1998; Kristoffersen 1991; Lagerlöf 1991; Melheim 2004, 2006; Oestigaard 2000; Rødsrud 2004, 2005; Selinge 1991; Stylegar 1995;

Tsigaridas 1996, 1998; Wangen 1998, 1999). Det er ikke min hensikt å utrede her hva romertidens gravskikk kan si om religiøse forestillinger, men snarere forholde meg til generelle betraktninger rundt regenerasjon og fruktbarhet. Formålet med denne innfallsvinkelen er å sette graven inn i en større rituelle sammenheng, og forsøke å analysere de grunnleggende trekkene ved idékonseptet bak endringen fra kremasjon til inhumasjon.

4.3.1 Gravbegrepet

”Många efterlyste en definition av begreppet *grav*, trots att detta för en konventionell, positivistisk uppfatning kan förefalla relativt självfallet” (Sellinge 1991:116).

Men hva er egentlig en grav? Til tross for at gravskikk har stått sentralt i den arkeologiske debatten og fagets utvikling, er begrepet lite problematisert opp gjennom fagets historie (Gansum 2004:107; Lagerlöf 1991:17). Klas-Göran Sellinge (1991:116-117) sammenfattet begrepet som materielle budskap om en immateriell virkelighet, og understreket at en definisjon måtte utgå fra gravens karakter som arkeologisk kildemateriale, og dermed de kildekritiske problemene dette innebærer. Til tross for Selinges forsøk på å avgrense og konkretisere begrepet, har definisjonen klare svakheter nettopp i forhold til det å avgrense graven fra øvrige aspekter ved det rituelle livet. Andre forsøk har vært gjort på å definere begrepet som et sted hvor mennesker er begravd rituelt (Tsigaridas 1998:1; Wangen 1998:153), noe som med andre ord blir gjeldende for strukturer hvor menneskelige levninger kan dokumenteres (jf. Wangen 1999:148-158).

Dette synet kan imidlertid kritiseres for å være for vagt, samtidig som definisjonene reiser spørsmål i forhold til kildetilfanget og bevaringsforholdene. Dette blir spesielt tydelig i forbindelse med gravlignende anlegg som inneholder dyrebein og keramikk, men mangler rester etter mennesker (Rødsrud 2005:16). Det reiser også spørsmål i forhold til ulike typer dødebehandling, som luftbegravelser og kremering ved elveleier, og i forhold til kenotafer (jf. Gansum 2004:111). En vid definisjon vil derimot havne i fare for å trekke en direkte slutning mellom begrepene grav og dødebehandling, istedenfor å skille ut gravskikk som et aspekt innenfor en større helhet. Terje Gansum (2004) tok opp de kildekritiske problemene, men slo fast at en definisjon måtte forankres i empirien, og ikke i forutinntatte tolkninger av anleggene. Han valgte derfor å benytte gravbegrepet om ”ideologiske konstruksjoner hvor sporbare levninger etter mennesker og eller dyr foreligger og er behandlet intensjonelt.” (Gansum 2004:112). Hensikten var å språklig sett åpne opp for andre tolkninger, i stedet for å

maskere alle slike anlegg som graver. Denne definisjonen henger sammen med en oppfatning av gravplassene som helligsteder, som en arena for et vidt spekter av dødsritualer.

Beslektede ideer har tidligere vært fremmet av Anders Kaliff (1997, 1998), som så på gravplasser i forbindelse med forfedrekult. Ifølge Kaliff (1997:68-69, 1998:451, 2004) innehar gravbegrepet en tolkning av funksjon, men at denne funksjonen kan ha vært vesensforskjellig fra de egenskaper vi tillegger begrepet i vår moderne referanseramme. Han fremmet tolkningen av steinsettinger som mulige altere, gjerne forsterket med deponeringen av menneskebein. Han hevdet at graver og altere ikke nødvendigvis utelukker hverandre, og åpnet for en flerdimensjonal tolkning av graver og gravplasser, som arena for et vidt spekter av ritualer knyttet til døds- og fruktbarhetskult (Kaliff 1997:68-78, 1998). Det sentrale i en slik tilnærming er ikke at gravplassene inneholder graver, men at stedet er hellig og rommer ritualer som er knyttet til verdens reproduksjon. Begrepet grav bør med andre ord forstås ut fra en logikk hvor det å sikre verdensordningen var det primære, og hvor begravelsen av de døde kun var et av flere elementer eller metoder for å skape dialog mellom gudene og menneskene, og ikke målet i seg selv. Det teoretiske perspektivet flyttes fra det døde individet over til de gjenlevende og den funksjonen døds-kulten hadde innenfor den religiøse helheten, som strukturerte deres tilværelse (Artelius 2000:22-28; Kaliff 1997, 1998; Lagerlöf 1991:14-21; Melheim 2006; Oestigaard 2000; Rødsrud 2004, 2005; Wangen 1998, 1999).

4.3.2 Død og fruktbarhet

”The statement that there is no life without death and no death without life is as banal as it is true” (van Baaren 1987:251).

Gjennom en religionshistorisk tilnærming har Kaliff (1997, 1998) påpekt flere mulige symbolske aspekter ved gravskikk, og hvordan forestillinger rundt død og fruktbarhet er nært knyttet til hverandre. Istedenfor å betrakte liv og død som to diametrale motsetninger, kan disse oppfattes som gjensidig avhengige av hverandre. Gjenfødelse forutsettes av død, og ved en syklisk verdensanskuelse forsvinner aldri livskraften, men føres tilbake til de levendes verden gjennom ulike mekanismer. Syklisk verdensanskuelse og et dualistisk forhold mellom fruktbarhet og død er vanlig hos jordbruksbefolkninger verden over, og kan knyttes til et årstidsbetont jordbruk med årlige sykluser (Eliade 1958:331-352). Sykliske forløp med død og gjenoppstandelse som de viktigste ingrediensene gjentas blant mysteriekulter. På bakgrunn av dette perspektivet, kan graver oppfattes som mer enn kun begravinger. De blir

en metode for å bringe livskraft tilbake til jorden og de mennesker som bebor den (Eliade 1958:350). Gravene er derfor ikke statiske strukturer, men en mulig arena for kontinuerlige ritualer som sikrer gjenfødelse og fruktbarhet. Ut i fra dette perspektivet blir den døde i seg selv en ressurs som kan forvaltes. Gjennom ritualene blir gravfeltet hellig, og dermed en arena for kontakten mellom guder og mennesker.

Terje Østigård (2000:41-58) har gått lenger og hevdet at graven i seg selv kan tolkes som et offer, hvorpå den begravede kan tolkes som et rituellet måltid tilbredt for gudene for å sikre deres velvilje. Han bygget sin teori på forekomsten av kuttmerker på menneskebein i kremasjonsgraver, og hevdet at en generelt lavere brenningsgrad på disse beina kan tolkes dit hen at avdøde ble kokt og partert. Grunnlaget for Østigårds teori ligger i den rituelle kommunikasjonen mellom guder og mennesker, hvorpå enkelte graver bidrar til å sikre kontinuerlig dialog gjennom sin funksjon som offer til gudene. Et offer innebærer et tap – det er en ressurs eller materiell verdi som tas ut av samfunnet og/eller sirkulasjonen mellom menneskene. Et allerede dødt menneske representerer i utgangspunktet ikke et tap for samfunnet, med mindre man legger nettopp fruktbarhetsperspektivet til grunn. Som premissene også er for Kaliffs (1997,1998) tolkninger, forsvinner ikke livskraften med døden, men inngår i et syklisk kretsløp som er nødvendig for samfunnets reproduksjon. Parteringen, kokingen og brenningen av avdøde, som Østigård trakk frem, kan derfor representere et offerritual hvor det sentrale er å systematisk ødelegge individet og dermed dets iboende kraft. Å fjerne en slik ressurs fra samfunnet, med andre ord det å avstå fra den potensielle verdi avdøde har for samfunnets regenerasjon – kan i så måte betraktes som et godt offer til gudene.

4.3.3 Kremasjon og inhumasjon

De ulike forestillingene bak kremasjon og inhumasjon har vært behandlet av flere (Brush 1988; Hjørungdal 1999; Kaliff 1997, 1998; Melheim 2004, 2006; Oestigaard 2000, Rødsrud 2003; Wangen 1999), men problematikken har i overveiende grad vært fokusert på kremasjonsskikkens funksjon og betydning. Lite vekt har vært lagt på de bakenforliggende idékonseptene ved inhumasjon, foruten generelle betraktninger rundt forholdet inhumasjon/kremasjon. Karen Brush (1988:83) hevdet at kremasjon og inhumasjon skiller seg vesentlig fra hverandre, ved at kremasjon gjennom selve brenningen ødelegger individets kjønnsidentitet og sosiale identitet, mens inhumasjon kan betraktes som kjønnsbevarende. Hun hevdet at kremasjonsskikken på denne måten ikke kun ødelegger individet, men også

reduserer de avdøde til en felles og anonym benevnelse. Tove Hjørungdal (1999:87) videreførte denne ideen og hevdet at kremering i utstrakt grad også utplaner individets sosiale identitet.

Kaliff bygget sin argumentasjon på et lignende utgangspunkt som Brush, men gjennom flere etnografiske analogier ga han kremasjonsbegrepet en videre betydning. Han viste hvordan begrepet også kan knyttes til eskatologiske forestillinger om sjelen (Kaliff 1997:79-81). Ilden ble betraktet som en transformativ kraft, som både frigjorde sjelen fra legemet og endret avdødes karakter og funksjon. Ildens ødeleggende effekt er sentral, ettersom ødeleggelsen av kroppen er nødvendig for sjelens frigivelse. Dette aspektet kan derimot også knyttes til inhumasjon og luftbegravninger, hvor kroppen nedbrytes gjennom forråtnelse eller av dyr.

Ødeleggelsesaspektet må likevel kunne sies å være langt mer fremtredende ved kremasjon, og danner grunnlaget for forståelsen av vesensforskjellen mellom disse skikkene. Dette aspektet ved kremasjonskikken i førromersk jernalder understrekes av den systematiske ødeleggelsen av beina, enten før eller etter brenning, og hvordan vanligvis kun deler av likbålet samles opp i urnen for begravelsen (Kaliff 1997:79-97, 1998:454; Rødsrud 2004:279; Wangen 1999:95-104,192-194). Intensjonen om å bevare avdøde ved inhumasjon er velkjent i for eksempel kristendommen, hvor avdøde forventes å kunne stå opp igjen på dommens dag av den jord han/hun er begravd i. Man bør likevel være forsiktig med å tillegge inhumasjon og kremasjon universelle betydninger og som Kaliff (1997:79-82) påpekte, forekommer i enkelte tilfeller ulike begravelsesmåter innen samme religion. På grunn av dette hevdet han at trosgrunnlaget for kremasjon og inhumasjon ikke nødvendigvis er forskjellig, men at de kan speile ulike aspekter eller endringer i kultpraksis.

4.3.4 Oppsummering og diskusjon

Endringen fra kremasjon til inhumasjon innebar en tydelig markering i forhold til samfunnet, som må ha gjort seg utslag på flere måter. Store deler av dødsritualet ble endret, kroppen behandlet på et annet sett og fraværet av likbålet må ha vært markant. Ødeleggelsesaspektet er likeledes kraftig nedtonet, og for en samtid som var vant til total dekonstruksjon av avdøde bør denne endringen ha gitt spesifikke assosiasjoner, om ikke representert et helt nytt idékonsept. Avdøde begravnes i større grad intakt slik vedkommende var i den levende verden. Gjennom overgangsritualer endres kandidatens sosiale funksjon (kap. 4.1.5). Dette gjelder også for gravritualet, og den endrede praksisen må innebære et endret fokus på avdødes rolle.

Den totale destruksjonen ved kremasjon innebærer en tydeligere fysisk transformasjon, enn hva tilfellet er ved inhumasjon. Den fysiske endringen overlates til de naturlige prosessene og er ikke i samme grad gjenstand for omverdenens oppmerksomhet, ettersom forråtnelsen i hovedsak foregår i graven. Ved inhumasjon er avdøde på sett og vis fortsatt fysisk til stede. Avdøde er videre knyttet til immaterielle egenskaper som fruktbarhet og regenerasjon. Beslutningen om skifte til inhumasjon kan ha hatt som formål å understreke avdødes spesielle betydning, at avdøde i kraft av sin funksjon, slekt og sosiale status innehadde kvaliteter som ikke burde destrueres fra samfunnet, men i sterkere grad inkorporeres i de levendes verden gjennom endringer i integrasjonsriten. Gjennom å avstå fra destruksjon og i større grad bevare avdøde, blir avdødes kraft i mindre grad frigjort fra legemet og kan være knyttet til avdødes grav.

Dette aspektet kan ha reflektert et nytt idékonsept. Eliten kan ha ønsket å spille på en rituell legitimasjon av sin status, gjennom å understreke gruppens egenskaper som spesielt betydningsfulle og knyttet til arv og opphav. Deres kulturelle potens var for betydningsfull til å destrueres, men ble konserverert for å være fysisk tilstede i samfunnets rituelle liv. Inhumasjon kan i dette tilfellet forstås som legemliggjørelsen av en ny oppfatning av elitens makt, selvbevissthet og rolle. Keiserkulten vektla lederskikkelsens rolle, og lederen utøvde i kraft av sin person en overmenneskelig makt. Hans rolle som medium mellom guder og mennesker var uerstattelig for samfunnet og spilte på religiøse undertoner, som fremhevet hans personlige egenskaper og slektstilhørighet. Dette ga seg i Roma utslag i en dyrkelse av keisermoren, men også det forhold at den julianske slekten gjorde krav på guddommelig opphav (kap. 3.2). Overgangen til inhumasjon i Germania kan slik representere eksklusivitet, som på den ene siden synliggjorde elitens distingverte væremåte, og på den andre siden understreket avdødes spesielle kraft som leder (eller tilhørende ledersjiktet), noe som ga positiv tilbakevirkning på avdødes slekt.

5 Dansk romersk jernalder: empiri og teori

Det følgende kapitlet vil ta for seg det arkeologiske materialet som ligger til grunn for toneangivende verker på dansk romersk jernalder. Følgelig vil både bosetnings- og gravmaterialet bli redegjort for, og det vil bli vist hvordan dette benyttes i diskusjoner rundt senterdannelser i perioden. Formålet er å sette de danske fyrstegravene inn i en regional kontekst, som inkorporerer bosetning, erverv og regional variasjon i gravmaterialet. Hovedfokus vil ligge på ERJ, men det vil også trekkes veksler på diskusjonene rundt materialet fra FRJ og YRJ. Denne gjennomgangen vil også fungere som et bakteppe for materialgjennomgangen i kapittel 6.3, hvor danske graver med romersk import vil bli satt opp imot kriteriene for fyrstegraver av Lübsow-typen.

5.1 Bosetningsspor og senterdannelser

”I syd skabtes et imperium, som forfalt; i nord forvandlede imperiets gaver simple samfund til kongedømmer; og til slut opstod en sammenhæng mellem magt og jordejerskab, fra hvilken fremtiden skulle rejse sig” (Randsborg 1988:9).

Grunnlaget for de fleste arkeologiske publikasjoner på Danmarks jernalder, er en forestilling om at etableringen av staten i tidlig middelalder er fullbyrdelsen av en århundrelang prosess (Brøndsted 1940; Fabech 1999; Fabech og Ringtved 1995; Hedeager 1978b, 1980, 1992; Hedeager og Tvarnø 2001; Hvass 1988; Jensen 1982, 2003; Lund Hansen 1987; Randsborg 1988; Storgaard 2001, 2003; Watt 2003). En slik forståelse tar imidlertid utgangspunkt i ”målet”, og søker trekk som er identiske eller tilsvarende bakover i tid på en tilnærmet lineær historisk skala. Fremveksten av *staten* blir slik knyttet til konkrete historiske og arkeologiske fenomener i romersk jernalder, hvorpå graden av statlig organisering av samfunnet nærmest kan leses ut av materialet. Ideen om fremveksten av staten virker også styrende på perioder og arkeologiske fenomener som avviker fra forholdene i romertid. For eksempel har grav- og bosetningsmaterialet tradisjonelt vært benyttet som hovedkilder for teorier om hierarkisering og sentralisering i romersk jernalder (Fabech 1999; Fabech og Ringtved 1995; Hedeager 1978b, 1980, 1992; Hedeager og Tvarnø 2001; Jensen 1982, 2003; Randsborg 1988; Storgaard 2001, 2003; Watt 2003). Jensen (1982: 256, 267-268) trekker imidlertid de samme konklusjonene for germansk jernalder og tidlig vikingtid, selv om det arkeologiske materialet er av en vidt forskjellig karakter i disse periodene.

Med begrepet *stat* har Jensen (1982:256) definert et autonomt samfunn, som har sentralisert politisk makt og autoritet til å innsamle skatter, utskrive mannskaper til arbeid og til å nedsette og håndheve lover. Underforstått i dette er en rekke spesialiserte institusjoner, som opprettholder et stratifisert system, men også en markedsbasert økonomi og urbane sentre (Fabech og Ringtved 1995:21; Jensen 1982:256).

5.1.1 Bosetning og erverv i sen FRJ og ERJ

Perioden mellom 1. århundre f. Kr. og 8. århundre e. Kr. markeres i hovedsak av en jevn jordbruksmessig utvikling, men med et markant sprang fra ERJ til YRJ (Hvass 1988:89). Gjennom hele perioden er jordbruk hovedervert i de danske områdene, men funnmaterialet er størst i henholdsvis FRJ og ERJ. I perioden 200 f. Kr. til 100 e. Kr. ser man på Vest-Jylland en klar utvikling mot større landsbyenheter som omkranses av felles innhegninger (Rindel 1999). Allerede i sen FRJ er det mulig å spore spesialisert håndverk på de jyske gårdene, og på grunnlag av størrelsen på gårdsenhetene kan man skille ut ulike økonomiske og sosiale lag i landsbyene (Hvass 1988:58-59; Jensen 2003:302). En gårdsstruktur i Hodde tolkes gjerne som et sete for landsbyens ledelse, på grunnlag av gårdens særskilte størrelse i hele landsbyens levetid (Becker 1988:85; Hvass 1988:55, 89). Lignende komplekser kan påvises andre steder på Jylland, men ikke i direkte forbindelse med landsbyer (Becker 1988:85). I ERJ står storgården i Hodde, sammen med en tilsvarende storgård i Jelling (pl. IX), i en særstilling i forhold til andre samtidige bosetninger (Hvass 1988:66-67). Fremveksten av sentraliserte bosetningsformer, som landsbykompleksene og storgårdene, faller på Jylland sammen med fremveksten av større gravplasser og rike våpengraver. Ofte ligger gravplassene i landsbyenes nærområder, som på Hedegård (Jensen 2003:128, 163-165; Madsen 1999:99-101). En større landsby er også dokumentert i nærområdet til Hoby-graven på Lolland (Jensen 2003:313; Storgaard 2003:112). Ofte har landsbyene kontinuitet fra førromersk jernalder og inn i eldre romersk jernalder.

Allerede i sen FRJ kan gårdene i landsbyene utskilles som selvstendige økonomiske enheter, hvor et langhus alltid inngår. Dette er en struktur som gjenfinnes gjennom hele ERJ på Jylland (Hvass 1988:55-60). Tolkningene baseres i hovedsak på at det innad i landsbyene finnes individuelle innhengninger, som skiller ut de enkelte enhetene. Det forekommer riktignok regionale forskjeller mellom ulike deler av Jylland, både hva hus- og landsbystrukturene angår. Det tydeligste skillet går likevel mellom Nord-Jylland og øvrige deler av halvøya, med de karakteristiske *byhøyene* nord for Limfjorden. I sitt grunnprinsipp

følger de likevel samme mønster som i Hodde, ved å være arrangert rundt en felles åpen plass, men de skiller seg fra normen ved at de ikke ligger i umiddelbar nærhet til jordbruksarealene (Becker 1988:86). Bosetningsmaterialet på de østdanske øyene er langt dårligere kjent, men undersøkelser på Fyn har delvis avdekket gårdsstrukturer av samme type som på Jylland (Hedeager 1992:191-192). Det har imidlertid også blitt understreket at de fynske romertidshusene har likhetstrekk med de østgermanske hustypene (Albrectsen 1974:95).

I ERJ er den gjennomsnittlige størrelsen på gårdene større enn i FRJ, men samtidig er det ikke mulig å erkjenne store forskjeller som kan indikere sosiale og økonomiske forskjeller innad i landsbyene. Dette tolket Steen Hvass (1988:66-67) i retning av at gårdene som er av ensartet størrelse, har stått i et avhengighetsforhold til storgårder som Jelling og på Hodde.

5.1.2 Bosetning og erverv i YRJ

Ved overgangen til YRJ skjer markante endringer i huskonstruksjonene. Langhusene blir lengre, og deles opp i flere rom. Dessuten bygges det gjennomgående større og selvstendige gårdsenheter, som ved sin nære plassering utgjør regulære landsbyer (Hvass 1988:75, 89). Mindre landsbyer overgis til fordel for større og færre enheter. De gamle marksystemene oppgis over hele området, og erstattes av veldefinerte systemer med intensiv innmark og ekstensiv utmark (Hedeager 1992:184). Den økte produksjonskapasiteten gjenspeiles i fremveksten av større gårder med stor grad av spesialiserte funksjoner. De ulike regionene på Jylland utvikler likeledes antydning til særegne ervervsformer, og landsbyenes gårder er nå av svært varierende størrelse (Hvass 1988: 75, 89).

Av stor betydning er også det forhold at ingen større bosetninger kan vise til kontinuitet inn i det 3. århundre e. Kr. (Becker 1988:87). De nye gårds- og husformene som oppstår i YRJ, holder seg derimot nærmest uendret frem til det 7.århundre (Hvass 1988:89). Disse endringene sammenfaller også i stor grad med endringer innenfor gravskikken i samme periode (Hedeager 1992:183). Mange store gravplasser på Jylland med kontinuitet fra FRJ til ERJ går ut av bruk, mens de nye gravplassene ikke får samme omfang som de eldre. Isteden får man flere mindre gravplasser som er knyttet til de enkelte gårders mark (Hedeager 1992:184).

5.1.3 Regionale sentre

Flere forskere har pekt på fremveksten av regionale sentre i YRJ (Fabech og Ringtved 1995; Jensen 1982; Hedeager 1978b, 1980, 1992; Lund Hansen 1987, 1995), men også mindre sentre av kortere levetid i ERJ (Hedeager 1978b:222; Lund Hansen 2001:113). *Senter* er et forholdsvis flytende begrep, men benyttes generelt om grupper av rike graver eller rike boplassfunn i romersk jernalder (Lund Hansen 2001:113). I ERJ benyttes benevnelsen gjerne om funn av en eller noen få rike graver, som Hoby og Juellinge, men disse lokalitetene vedvarer som oftest ikke inn i YRJ. Et unntak er gravplassen Møllegårdsmarken på Fyn, som ligger i forbindelse med den senere sentralplassen på Gudme, og kan vise til flere rike graver i hele romersk jernalder (Albrechtsen 1971:252; Fabech og Ringtved 1995:17). Gravplassen Espe på Fyn kan vise til en kontinuitet fra FRJ til YRJ, men kun en av gravene kan sies å være velstående (Albrechtsen 1956:75-79.). Sentre fra tidlig og midtre YRJ, som i likhet med Himlingøje tolkes i å ha innehatt handelsfunksjoner, består likevel kun av rike gravfunn.

Utover perioden forekommer imidlertid bosetninger og håndverksplasser som tradisjonelt benevnes som sentralplasser. Dankirke i Ribe og Gudme på Fyn, fra sen YRJ/tidlig germansk jernalder, står i særstilling, og tolkes gjerne som handels- og maktpolitiske sentre (Fabech 1999; Fabech og Ringtved 1995; Hedeager 1992:203-204; Hvass 1988:85-86; Lund Hansen 2001:114). Dankirke har enkelte bosetningsspor allerede i sen FRJ og ERJ (Hansen 1988/89:239). I definisjonen *sentralplass* ligger en forståelse av at lokaliteten er et senter *for* noen, at stedet har hatt ulike økonomiske, administrative og rituelle funksjoner (Fabech 1999:456). Sentralplassen må med andre ord ha vært tilknyttet satellittboplasser, som har utgjort ulike funksjoner i en større helhet.

Teoriene om senterdannelser settes gjerne i sammenheng med de prosesser som kan dokumenteres i ERJ, og de endringer som skjer ved overgangen til YRJ, innenfor både grav- og bosetningsmaterialet. Både Hedeager (1978b, 1980, 1992:201) og Jensen (1982:256, 264) har tillagt disse sentrene statslignende trekk, og begge har også benyttet begrepet *kongedømmer* om disse konstellasjonene. Tidligere sentre i ERJ er derimot definert som *høvdingdømmer*, og på grunnlag av distribusjonsmønstrene for importvarer antas de å ha vært av beskjedne politisk størrelse og kortere varighet (Jensen 1982:261; Lund Hansen 2001:113). Med et *høvdingdømme* mente Jensen (1982:269) et hierarkisk samfunn, hvis interne relasjoner var fundert i redistribusjon, og sentrale autoriteter var ansvarlige for

politiske, rituelle og økonomiske funksjoner. Dette er de samme egenskaper Charlotte Fabech (1999:456) har tilegnet sentralplassene. Jensen (1982:269) oppfattet likevel høvdingdømme-modellen som gjeldende til og med vikingtid.

Fra og med overgangen til YRJ får man en sterk økning av rike graver. Disse gravene ligger ofte atskilt fra gravplassene, noe som i seg selv understreker bildet av eksklusivitet. Sentralt i forståelsen av fremveksten av regionale sentre i YRJ, er Lund Hansens (1987, 1995) arbeider på romersk import og gravplassen Himlingøje på østre Sjælland, Hedeagers (1978b, 1980) foregående arbeider på Øst-Danmarks sosiale struktur, men også undersøkelsene på Gudme og i Dankirke (Fabech og Ringtved 1995; Hansen 1988/89).

Spesielt Øst-Sjælland viser en tydelig sammenheng mellom romersk import og politisk utvikling (Hedeager 1978b, 1980; Jensen 1982:261). Stevns tolkes her som et sentrum, som gjennom et system av undersentre og vasallhøvdinger utgjør en regional makt. Fra sentrum distribueres akkumulert materiell rikdom til vasallene (Hedeager 1978b, 1980). På bakgrunn av AOT-analyser (Antall Objekt-Typer) og gravenes distribusjonsmønster, har det blitt hevdet at mindre kongedømmer med skiftende politisk makt og vagt definerte territorier eksisterte fra det 2. og 3. århundre e. Kr. (Hedeager 1978b, 1980; Jensen 1982:264). Allerede i ERJ så Hedeager en lignende senterdannelse på Lolland, rundt rike gravfunn som på Hoby og Juellinge, men at områdets sosiale struktur var av en mindre kompleks karakter enn den senere østsjællandske. Fraværet av rike graver på Lolland i YRJ, så hun nettopp i sammenheng med fremveksten av Øst-Sjælland som en dominerende maktfaktor i regionen. Konkurransen mellom disse to sentrene medførte total dominans fra Stevns (Hedeager 1978b:222). Lund Hansen (1987:258) satte også Stevns i sammenheng med et omfattende overregionalt handelsnettverk, som strakk seg mot Sørøst-Europa. Et tilsvarende kontaktnett har blitt tillagt Møllegårdsmarken og Gudme (Albrechtsen 1971:259; Fabech og Ringtved 1995:15).

Fremveksten av regionale sentre ved overgangen til YRJ har blitt satt i sammenheng med kontinentale begivenheter, herunder spesielt markomannerkrigene. (Lund Hansen 2001:115; Storgaard 2001, 2003). Markomannerkrigene markerer på mange måter et brudd mellom ERJ og YRJ, med påfølgende endringer innenfor erverv, gravskikk, bosetning, handel og symbolspråk.

Det er med andre ord stor enighet blant danske arkeologer om en sentralisering av samfunnet i romersk jernalder, selv om mindre nyanser skiller disse i enkelte spørsmål. Ut i fra definisjonen som benyttes om *senter*, er det likevel tvilsomt om begrepet kan appliseres på materialet i ERJ. Forekomsten av enkeltliggende rike graver i perioden, er ikke i seg selv tilstrekkelig til å definere en lokalitet som et senter i en større strukturell enhet. Manglende bosetningsspor på de østdanske øyene, gjør det likeledes problematisk å knytte gravene opp mot konkrete sentralplasser.

Å kombinere boplass- og gravmaterialet i fortolkningen av de danske jernaldersamfunnene er forbundet med visse metodiske problemer. Som Hedeager (1992:191-192) har påpekt, er forståelsen av bosetningsformene i hovedsak basert på jyske funn, mens tolkningene av en prestisjeøkonomi i stor grad er fundert på rike østdanske gravfunn, herunder en rekke fyrstegraver. Når resultatene fra jyske funn overføres på Sjælland, Fyn og Lolland baseres dette på at lignende prosesser kan dokumenteres i øvrige deler av Nord-Europa i samme periode, og at samsvarende enkeltelementer kan gjenfinnes i noen få tilfeller også på de østdanske øyene (Hedeager 1992:192). Ingen fynske bebyggelser er utgravd i sin helhet, men de foreliggende funnene gir inntrykk av å utgjøre gårdsanlegg av samme type som på Jylland (Hvass 1988:67). Hva angår Sjælland er det derimot påvist at store deler av øya var dekket med skog i romersk jernalder, og kan dermed ikke defineres som et tungt kultivert område (Fabech og Ringtved 1995:28).

5.1.4 Drivkreftene

De fleste modeller har med andre ord tatt utgangspunkt i at stammesamfunn har utviklet seg i retning av et stadig mer stratifisert og spesialisert samfunn, gjennom en rekke gradvise og hurtige endringer allerede fra sen FRJ. Utviklingen anses å ha blitt styrket i betraktelig grad av Romerrikets ekspansjon og kulturpåvirkning fra og med tiårene rundt Kristi fødsel (Fabech 1999; Hedeager 1978b, 1980, 1992; Hedeager og Tvarnø 2001; Jensen 1982, 2003; Lund Hansen 1995:462, 2001:114).

Et avgjørende element for mange har vært at disse samfunnene i utgangspunktet ikke hadde noen forståelse for privat eiendomsrett, men at en slik forståelse utviklet seg gjennom romersk jernalder (Hedeager 1992:187; Jensen 1982:257, 259-264; Randsborg 1988:9; Storgaard 2003). Dette skal delvis ha foregått gjennom kontakten med det markedsbaserte romerske samfunnet, utviklingen av den germanske prestisje- og gaveøkonomien, og

fremveksten av administrert handel i YRJ (Hedeager 1992:186-188, 203; Hedeager og Tvarnø 2001:117; Jensen 1982:234, 242-244, 248, 257-261, 268). Grunnlaget for en slik oppfatning søkes gjerne i fremveksten av selvstendige gårdsenheter, den økende bruken av ”familiegravplasser” ved overgangen til YRJ og stedsnavnsgranskning (Hedeager 1992:184-202; Jensen 1982:259-264).

Hedeager (1992:184, 202) betraktet endringene mellom ERJ og YRJ som dyptpløyende samfunnsendringer. Hun mente at årsakene lå i en demografisk og økologisk krise, og i fremveksten av en suveren sentralmakts omlegninger, som ledd i et nytt retts- og beskatningssystem. Fremveksten av en prestisjevereøkonomi fordret et økonomisk overskudd (Hedeager 1992; Hedeager og Tvarnø 2001; Jensen 1982, 2003). Denne situasjonen medførte et behov for effektivisering av landbruksproduksjonen, men også en sentralisering og økt kontroll over produksjonsmidlene av en fåtallig elite. Inkorporert i en slik forståelse er også en monopolisering av handelen og et skatte- og rettssystem som utøves av vasaller i de respektive områdene. Administrativt er det en forutsetning at det fantes et skriftspråk (Hedeager 1992:203-204). De bakenforliggende idékonseptene til disse endringene søkte hun blant annet i hjemvendte leiesoldater, som må ha båret med seg kunnskap om den romerske samfunnsorganiseringen. Denne utviklingen er likevel et produkt av indre mekanismer, hvor etableringen av en sentralmakt er et ledd i en samlet nordeuropeisk utvikling (Hedeager 1992:209; Hedeager og Tvarnø 2001:117).

Økende ressursutnyttelse og behov for økonomisk overskudd må også ha medført sterkere konkurranse om ressursene mellom ulike områder. Personalliansene som lå til grunn for høvdingenes og sentrenes makt, var fundert og kontrollert gjennom en prestisjevereøkonomi tuftet på romersk import (Hedeager 1978b:222). Et slikt system må ha krevd et organisert system for langdistansehandel, og en slik struktur er sårbar for sosiale endringer og begivenheter på kontinentet. En endring i handelsrutene kan dermed både ha medført et politisk systems sammenbrudd og gjennombrudd, noe som i seg selv gjorde det av overordnet betydning til en viss grad å kunne kontrollere disse. Når områder som Øst-Sjælland heller ikke hadde de økonomiske forutsetningene for gjenytelser ved en slik handel, må kontroll over ressurser utenfor ens eget primærrområde ha vært viktig (Hedeager 1978b:222). En slik situasjon må i seg selv ha ført til tilspissede situasjoner, hvor krigføring for hegemonistisk og territoriell kontroll har vært påkrevd.

Jensen (1982:267-268) hevdet likeledes at utviklingen hadde sitt utgangspunkt i sosial konkurranse og en liten gruppes behov for å opprettholde en viss livsstandard, med andre ord kan utviklingen betraktes som statusdrevet. Det har også blitt argumentert for at det kreves en innflytelsesrik elite med et visst maktgrunnlag for at samfunnet skal kunne gjennomføre de strukturelle endringene innenfor både landbruk og bosetning, som kan spores ved overgangen til YRJ (Hedeager 1992:202; Jensen 1982:260; Lund Hansen 1995:468).

Fremveksten av rike graver med romersk import i tiårene rundt Kristi fødsel ses nettopp i sammenheng med en hierarkisering av samfunnet, hvorpå medlemmer av eliten legitimerer sin posisjon gjennom det rituelle formspråket og materiell akkumulasjon (Hedeager 1992; Hedeager og Tvarnø 2001:117; Lund Hansen 1987, 1995). Jensen (2003:302-303, 525) har i enda sterkere grad betraktet gravgavene som direkte indikatorer på sosial status, hvorpå han har hevdet å kunne lese fem ulike sosiale lag ut av gravmaterialet. Han har skissert opp et samfunn som var institusjonalisert over større regionale områder, med en klart ordnet hierarkisk struktur og rituell praksis. Hans samfunnsmodell baserer seg på aktiv bruk av Tacitus' *Germania*, uten at han tar hensyn til de kildekritiske problemene dette medfører.

5.1.5 Oppsummering og diskusjon

Å betrakte en økt differensiering i gravmaterialet som synonymt med økt hierarkisering i samfunnet, er ikke en slutning hvis grunnpremisser gir seg selv. Selve slutningen er beslektet med den *kontinental induktive metoden* (kap. 4.2.1). Jensens tilnæringsmåte inkorporerer med andre ord ikke sosial strategi eller materiell symbolisme i forståelsen av gravskikk, men reduserer den til en passiv refleksjon av graden av sosial kompleksitet i et forhistorisk samfunn. Lund Hansens (1987, 2001) og Storgaards (2001, 2003) arbeider faller også i stor grad inn under denne definisjonen. Hedeager (1992:18, 183-209) har imidlertid benyttet sosial strategi som en forutsetning for sine tolkninger. Hennes kombinasjon av endringer i gravskikk, erverv og bosetning påviste også en sammenheng mellom "kontinuiteter og diskontinuiteter" i romersk jernalder, med avgjørende forandringer i YRJ.

Det danske materialet sett under ett viser ingen store brudd ved overgangen fra FRJ til ERJ, men gir snarere inntrykk av en forsterket prosess som ble påbegynt allerede i sen FRJ. Fremveksten av en tydelig stratifisering i gravmaterialet i ERJ står også i opposisjon til bosetningsmaterialet, og ingen tydelige og vedvarende senterdannelser kan dokumenteres. Den økende forekomsten av rike graver kan imidlertid være uttrykk for sosial ustabilitet og

økt sosial konkurranse i samfunnet. Den økte akkumulasjonen av prestisjegjenstander i gravmaterialet representerer et behov for å markere sosial eksklusivitet, og privilegerte grupper har følt behov for å legitimere sin posisjon gjennom et endret rituelt formspråk. Dette er ikke nødvendigvis knyttet til nyetablerte grupperinger. En gjennomgripende omveltning av samfunnsstrukturen kan ikke påvises før overgangen til YRJ, og det er derfor nærliggende å betrakte prosessen som en eskalerende utvikling som når sitt klimaks rundt markomannerkrigene.

De endringene som forekommer i erverv og bosetningsmaterialet i YRJ er dermed ikke uttrykk for konsoliderte og vidtfavnende maktforhold, slik premissene må være for Jensens (1982:260) fortolkninger. Gjennomgripende endringer av samfunnsstrukturen bør snarere forstås som produkter av skiftende maktforhold, som også har muliggjort organisatoriske endringer av samfunnet. Det er med andre ord mulig å betrakte overgangen mellom ERJ og YRJ, som uttrykk for etableringen av en ny elite og et sammenbrudd i de eldre samfunnsstrukturene, muligens som en konsekvens av turbulente forhold under markomannerkrigene. Som Hedeager (1992:189) påpekte, kan fremveksten av profesjonelle krigergrupper gjennom ERJ ha vært av avgjørende betydning, og det er muligens som en reaksjon på en slik utvikling man bør forstå fremveksten av våpenløse fyrstegraver i ERJ.

5.2 Gravskikk i FRJ

Sett under ett domineres gravskikken i Skandinavia og Europa i førromersk jernalder av kremasjonsgraver. I den yngre fasen forekommer skjelettgraver imidlertid sporadisk, som for eksempel på gravplassen Vogn i Vendsyssel og på Gotland (Jensen 2003:159; Nylén 1955:528). Skjelettgraver forekommer også i sentrale deler av Tyskland, og i de sydøstlige delene av Mellom-Europa (Hachmann 1954/55:18; Steuer 1982:198). Innenfor kremasjonsskikken forekommer også en rekke variasjoner og endringer over tid, selv om branngravene i det store og hele er forholdsvis funnfattige, og derfor blir oppfattet som tilsynelatende egalitære og fattigslige (Rødstrud 2004:275; Wangen 1999:58; jf. Brøndsted 1940:131; Jensen 2003:158).

Denne situasjonen endrer seg i tiden ned mot Kristi fødsel med fremveksten av våpengraver og gradvis stratifisering i gravmaterialet (Steuer 1982:181-190). Våpengravskikken tar til rundt 100 f. Kr., og når sin topp allerede rundt Kristi fødsel (Hedeager 1992:112-114; Watt 2003:180). De eldste våpengravene er stort sett fra Nord-Jylland og Bornholm (Watt

2003:183). Her har hovedsakelig lokale og regionale produkter vært benyttet, mens det er en overveiende grad av La Tène-sverd i Syd-Jylland. De fynske våpengravene hører inn under det sydjyske bildet, mens ingen funn er kjent fra Sjælland (Watt 2003:184). Det er imidlertid langt mellom våpengravene på Midt- og Syd-Jylland.

I skandinavisk sammenheng er den "keltiske" innflytelsen spesielt tydelig i Danmark, hvor gravmaterialet både fremviser regionale forbindelser til øvrige Skandinavia og såkalte keltiske områder i sør. Denne påvirkningen er synlig i både forekomsten av keltiske metallarbeider i danske graver, og forekomsten av lokale etterligninger av disse produktene (Jensen 2003:222-225). Dette omfatter både våpen, bronsearbeider, smykker og vogner, og i enkelte tilfeller dukker også etruskiske/italiske arbeider opp i danske kontekster, som på Hedegård i Midt-Jylland (Jensen 2003:158-168; Madsen 1999:99-101). Det overregionale kontaktnettet har også strukket seg østover mot Svartehavsområdet (Jensen 2003:193; Kaul og Martens 1995).

Mangelen på tydelig sosial lagdeling i gravmaterialet er likevel ikke det mest markante særtrekket ved førromersk jernalder i Sør-Skandinavia. Store materielle verdier ble lagt i myrofringene, hvor husdyr, mennesker, leirkar, importvarer, våpen og vogner ble deponert (Jensen 2003:187-206). Mens enklere keltiske kjeler forekommer i såkalte rike graver, utviser offerfunnene derimot en unik konsentrasjon av dekorerte keltiske kjeler. Tilgangen på prestisjegenstander har åpenbart vært merkbart til stede, men den ideologiske eksponeringen av maktrelasjonene fortøner seg annerledes enn den gjør i romersk jernalder.

Den økte stratifiseringen i gravmaterialet i tiden ned mot Kristi fødsel viser en nær sammenheng mellom økonomisk styrke og vektleggelsen av krigerrollen. De rikeste gravene fra denne perioden er i all hovedsak våpengraver, noe som fremhever den maskuline sfæren som spesielt betydningsfull. Fremveksten av våpengraver kan tolkes i lys av forsterket keltisk innflytelse, men faller også sammen med at keltiske skjold byttes ut med rundskjoldene i det 1. århundre f. Kr., noe som igjen kan settes i sammenheng med økt romersk dominans i Sentral-Europa (Jensen 2003:172-174). At de eldste våpengravene er å finne i Nord-Jylland og på Bornholm, kan indikere at impulsene kommer fra Øst-Germania (Watt 2003:189). Dette bildet er likevel ikke representativt for regionen som helhet, ettersom det mangler gravfunn fra Sjælland i sen førromersk jernalder.

5.3 Gravskikk i ERJ

Til tross for en rekke endringer innenfor gravritualene i tiden etter Kristi fødsel, er gravmaterialet likevel ikke preget av et konkret brudd i forhold til førromersk jernalder. For Germania sett under ett er det derimot et tydeligere skille blant de rikeste gravene, og store endringer kan spores innenfor elitens gravritualer (Hachmann 1954/55:18). I Böhmen, Schlesien, Pommern, Vest-Prøysen og Mecklenburg blir skjelettgravene også et stadig sterkere innslag, selv om kremasjonsskikken fortsatt er den klart mest dominerende i tidlig ERJ (Albrechtsen 1956:141). Mange av elementene fra de foregående århundrene fortsetter å gjøre seg gjeldende, men en rekke nye kommer til og en tydeligere regional variasjon oppstår. Det er mulig å spore forskjeller i den rituelle praksisen i Nord-Jylland, Midt-Jylland, Syd-Jylland og de ulike øyene i øst. Som fellesnevner kan enkelte elementer påpekes, som en generell økende forekomst av romersk import, dog konsentrert i et mindretall rike graver, og stadig flere skjelettgraver. Barnegraver forekommer sjelden, men enkelte barn av tilsynelatende høyere sosial tilhørighet ble begravd med rike gravgaver (Jensen 2003:324). I våpengravene er det påvist en sterkere innflytelse fra romerske våpen (Watt 2003:184-188). Tydelige endringer skjer også med en standardisering av våpenutstyret i sen B2, noe som faller sammen med tidspunktet for markomannerkrigen (Watt 186-187, 190).

Romerske importvarer i gravene sammenfaller i stor grad med et stort utvalg i gravgavene, og det er sjelden at romersk import forekommer i såkalte funnfattige graver (Hedeager 1978b:218, 1980:51; Jensen 2003:284). Importvarer, gjenstander av gull, sporer og våpensett benyttes tradisjonelt som indikatorer på rike graver (jf. Hedeager og Kristiansen 1981:116; Jensen 2003:282-301), og viser til aristokratiets legitimitet gjennom den økonomiske, rituelle og krigerske sfæren. I noen tilfeller kan germanske reparasjoner og bearbeidelser spores på importvarene (Stupperich 1997). Fortsatt er noen av de rikeste gravene våpengraver, men samtidig gjør en stor gruppe kvinne- og mannsgraver uten våpen seg gjeldende innenfor det øverste sjiktet. På dette punktet spiller regionale variasjoner en stor rolle, og utviklingen avspeiler seg forskjellig i de ulike regionene. Spesielt på Jylland blir ryttersporer et viktig element i gravmaterialet, og faller i flere tilfeller sammen med våpen. Nord- og Syd-Jylland og Syd-Fyn kan i perioder fremvise mange våpengraver, men mer enn tredjedel er funnet på Bornholm (Watt 2003:181). Det er likevel på Jylland at våpengravene gjør seg gjeldende blant graver med importforemål og prestisjegjenstander. Antallet våpengraver reduseres kraftig etter overgangen til YRJ (Hedeager 1992:112-114; Watt 2003:180, 188).

5.3.1 Regional variasjon i det danske gravmaterialet

Til tross for at mange av de rikeste gravene i perioden er skjelettgraver, og at disse i noen tilfeller finnes på steder hvor kremasjonsskikken dominerer, forekommer skjelettgravskikken også i områder med lite romersk import. I Nord-Jylland er relativt få rike graver dokumentert, men samtidig preges dødebehandlingen av inhumasjon. Ofte ligger gravene under flatmark eller lav haug, og i store og steinsatte gravkamre (Albrechtsen 1956:136). Likhetene med Bornholm er fortsatt tydelig blant våpengravene (Watt 2003:186-187).

Et lignende bilde kan trekkes opp i Midt-Jylland, hvor det finnes enkelte kremasjonsgraver, mens skjelettgraver er vanligst. Også her ligger gravene oftest under flatmark, og selve graven består av en plankekiste, i noen tilfeller kombinert med steinkammer. I forhold til gravgodset, som består av enkelt personlig utstyr, og utformingen av graven, er det lite forskjell på de to dødebehandlingene (Jensen 2003:290-295). Rike graver forekommer likevel i større omfang enn i Nord-Jylland, spesielt da i de sørligere deler, og de rikeste gravene ligger i stor grad innenfor en tidsramme på 50 f. Kr. – 50 e. Kr. (FRJ – B1a). Interessant i denne sammenheng er at mange av disse gravene er kremasjonsgraver, som ved gravfeltet på Hedegård (Madsen 1999:99-101). Midt-Jylland har en overvekt av graver med import eller øvrig rikt gravutstyr fra sen FRJ og B1a, og rike våpengraver med relativ datering til denne perioden er hovedsakelig å finne i de sørligere delene av regionen. Dette henger sammen med bildet i FRJ, hvor våpengravene er mest fremtredende i Nord- og Syd-Jylland. Av våpengravene i ERJ inneholder imidlertid kun enkelte romersk import. Kvinnegravene på Øst-Jylland skiller seg ut, og har tydelige likhetstrekk med kvinnegravene på de østdanske øyene (Hedeager og Kristiansen 1981:129-131). De østjyske gravene har ofte leirkar med matoffer plassert i gravkanten, noe som ikke forekommer på de østdanske øyene (Albrechtsen 1956:137). Leirkarenes utforming og plassering i graven er i det hele tatt ulik på Nord-Jylland, Midt-Jylland og øyene. På Syd-Jylland og Fyn er leirkarenes utforming og ornamentikk imidlertid svært lik.

Situasjonen i Syd-Jylland skiller seg ut ved at få graver har romersk import, og ved en klar overvekt av kremasjonsgraver (Albrechtsen 1956:138). I dette området utgjør ryttergravene et viktig innslag, men først i B1b og med flere rike graver i B2. Kremasjonsgravene dominerer lenger i Syd-Jylland enn i øvrige deler av halvøya, men viker også her over tid til fordel for inhumasjon. Kriegergraver med ryttersporer er velkjent i sydøst, men uten at de inneholder

importvarer eller gullfingerringe (Jensen 2003:300). Generelt inneholder sydjyske våpen- og ryttergraver lite import (Hedeager og Kristiansen 1981:132). Områdene rundt Elben spiller også en stor rolle for utformingen av våpendetaljer og våpensammensetning i sydvestlige Danmark (Watt 2003:189). Mange av gravene med romersk import i regionen inneholder flere sporer og/eller våpen, men inhumasjon blant det øvre sjikt forekommer kun i B2. I regionen sett under ett finnes kun en sikker kvinnegrav med importvarer, nemlig dobbeltgraven ved Dollerupgård (G 165). Dette tydelige krigeraspektet, som også er gjenkjennelig i Midt-Jylland, fremhever den mannlige sfæren på en måte som har likheter med rike jyske graver fra førromersk jernalder. To av tre graver med spillebrikker i ERJ forekommer i Syd-Jylland, og alle tre gravene er skjelettgraver. De to sørjyske gravene er begge våpengraver, mens den tredje graven er kvinnegraven Espe (G 38) på Fyn.

Fyn preges i det store og hele av kremasjonsgraver i ERJ. I 1956 var 77 skjelettgraver dokumentert, noe som utgjorde 17-18% av det totale antallet (Albrechtsen 1956:127). Antallet skjelettgraver øker imidlertid utover perioden. Fyn har også en høy tetthet av graver med romersk import. Kremasjonsgraven Balslev (G 31) er datert så tidlig som B1a, og Kærumgårde (G 26) og Højby Mark (G 44) er plassert innenfor B1. Blant graver med import er skjelettgravene de klart dominerende, men gravhauger forekommer kun unntaksvis (Albrechtsen 1974:93). Blant de øvrige sosiale lag er branngraver i all hovedsak det vanligste på Fyn og Langeland. Det er flere kvinnegraver som utmerker seg på Fyn, og rytter- og krigergraver er sjeldne. Det militære aspektet er i det hele tatt nedtonet på de østlige øyene i forhold til Jylland, men på Langeland er imidlertid to gravplasser med utelukkende mannsgraver avdekket, og alle inneholder våpenelementer (Jensen 2003:308). Branngravene på Fyn skiller seg ikke nevneverdig fra de midtjyske (Albrechtsen 1956:137).

På Sjælland ligger gravene hovedsakelig på mindre gravplasser og er oftest skjelettgraver, selv om kremasjonsgraver kan forekomme (Albrechtsen 1956:138; Jensen 2003:308). Blant graver med importvarer er dødebehandlingen imidlertid i overveiende grad inhumasjon, og det militære aspektet er fraværende. Forskjellen mellom kvinne- og mannsgraver er følgelig liten, og en fastsettelse av kjønn på grunnlag av gravgaver er vanskelig. Det er påfallende få graver med import, og kun enkelte graver har importerte drikkesett eller mer enn to importvarer. Rundt halvparten av gravene ligger innenfor B2, mens de øvrige har en noe usikker datering, eller er datert til sent i B1. Sjælland har i det hele tatt ingen graver med

relativ datering til B1a, som inneholder importerte bronsearbeider, fulle våpensett eller germanske prestisjevarer.

Lolland har et bilde som minner om forholdene på Fyn, med en rekke beskjedent utstyrte branngraver, som forekommer enkeltvis eller på store gravplasser, og noen meget rike skjelettgraver. Den romlige organiseringen i graven er imidlertid forskjellig på Lolland og Fyn (Albrechtsen 1956:139). I alt 11 graver inneholder import, en av disse er en kremasjonsgrav, og ingen inneholder våpen eller sporer. Ytterligere en grav utmerker seg med sitt rike inventar, tatt i betraktning at avdøde var en ung jente på 12-14 år (G 66). Flere av gravene kan defineres blant de rikeste gravene i ERJ, med en overvekt i B2. To graver er datert til B1a: Hoby-graven (G 73) og Stangerup 1 (G 65).

På Bornholm og tidligere danske områder i Sør-Sverige er det kun enkelte graver som skiller seg ut med prestisjevarer. Antallet våpengraver økes utover perioden, og kvinnegravene blir gradvis rikere. Romersk import dukker opp, som på gravplassene Kannikegård og Slusegård, men i begrenset omfang (Jensen 2003:320). Metallsakene, og herunder spesielt fibulaene, har i hovedsak de samme formene som i nordøsttyske/polske og østskandinaviske områder. Slusegård står i en særstilling, med opptil 1400 graver fra førromersk jernalder til 5. århundre e. Kr., og er generelt rikere enn de øvrige gravplassene i området. Storparten er branngraver, men enkelte skjelettgraver forekommer i tre- eller steinkiste. Videre er båtgraver et viktig element og gjør seg gjeldende både innenfor kvinne- og mannsgraver (Jensen 2003:322).

6 Materialanalysen: Danske graver med romersk import

I dette kapitlet vil kriteriene for fyrstegravsbegrepet bli prøvd opp imot et større gravmateriale, og dermed analysere den empirien som ligger til grunn for definisjonen. Fyrstegravene knyttes i faglitteraturen til en rekke aspekter som skiller dem fra andre graver og tidligere begravelsesformer i Nord-Europa, men også til elementer som er felles over store geografiske områder nord for *limes*. For å kunne kartlegge den endringen som finner sted og foreta en selvstendig vurdering av begrepets gyldighet, har det vært nødvendig å analysere et representativt materiale og sammenstille dette med de vurderinger som er gjort rundt fyrstegravsbegrepet i tidligere forskning (kap. 2.2). Dette innebærer at materialet må prøves mot de tidligere angitte kriteriene for fyrstegravene. Som utgangspunkt for analysen har jeg valgt å forholde meg til danske graver med romersk import fra ERJ og avslutningsvis sammenstille disse med kontinentale fyrstegraver. Det vil slik være mulig å vurdere om og i hvilken grad kriteriene for fyrstegravene også gjør seg gjeldende blant andre graver, eller om fyrstegravene innehar elementer som er eksklusive for denne gravgruppen. Analysene vil slik kunne påvise i hvilken grad periodens rikeste graver inneholder et beslektet symbolspråk, og om de dermed reflekterer beslektede idékonsepter. Det vil likeledes påvise i hvilken grad det forekommer materielt rike graver med et annet symbolspråk, og hvor godt representert slike graver er i forhold til fyrstegravssjiktet.

6.1 Datagrunnlaget

Lund Hansens (1987) katalog over skandinaviske graver med romersk import fra ERJ danner grunnlaget for den følgende undersøkelsen, ettersom denne fortsatt er den mest omfattende av sitt slag. Hennes katalog over B1 og B2 er ført inn i en egen database, og der hvor det har vært mulig har opplysningene vært kontrollert opp mot de digitale tilvekstkatalogene til de norske regionsmuseene (Dokumentasjonsprosjektet 2007), samt den danske Kulturarvstyrelsens Centralregister (Fund og Fortidsminder 2007). Ved hjelp av de digitale ressursdatabasene har det spesielt vært mulig å angi dødebehandlingen på en rekke graver, der hvor dette ikke har vært nevnt av Lund Hansen. Eggers' og Kunows arbeider på romersk import (Eggers 1950, 1951; Kunow 1983), samt katalogen i Lars-Göran Bergquists avhandling fra 2005, har også vært til hjelp i å utfylle Lund Hansens opplysninger. De av Lund Hansen (1987:197-199) definerte kontinentale fyrstegraver i B1 og B2 er inkludert i databasen, men på dette punkt er Kunows og Eggers' kataloger benyttet som primærkilder. Der hvor Eggers, Kunow eller Lund Hansen har oppgitt ulike dateringer for samme grav, har

jeg valgt å forholde meg til Lund Hansens dateringer for å sikre en helhetlig basis. Noen graver med romerske produkter som har dukket opp etter 1987 er også ført inn i databasen.

Databasen rommer 238 gravfunn, hvorav 145 er skandinaviske graver med romersk import fra ERJ, og 37 er Lund Hansens kontinentale fyrstegraver. Ti graver mangler nærmere dateringer enn romersk jernalder, tre er datert til overgangen mellom FRJ og ERJ og tre graver hører hjemme i overgangen mellom B2 og C. De resterende 40 gravene er såkalt rike skandinaviske graver uten romersk import. Disse er hentet fra Bergquists avhandling, men er kun sporadisk omtalt i dette arbeidet. De er imidlertid inkludert i databasen som eksempler, ettersom de omtales i forskningslitteraturen som velstående graver (jf. Jensen 2003:296, 300-302; Klindt-Jensen 1950:80-87; Madsen 1999:99-101; Müller 1911:1-55). Gravene er nummererte, og ordnet alfabetisk etter region. De fleste skandinaviske graver er oppført med museumsnummer, men dette mangler på de kontinentale gravene. De er derfor oppført med katalognummer, hvorpå E refererer til Eggers' katalog fra 1951 og K refererer til Kunows katalog fra 1983. Alle øvrige graver oppgis med Lund Hansen eller Bergquist som primærkilde.

Ved systematisk gjennomgang av danske graver med import fra B1 og B2, har graver som utmerker seg med sin relative rikdom blitt valgt ut for grundigere fordypning. Disse har blitt valgt ut på grunnlag av AOT- (Antall Objekt Typer) og AIV-vurderinger (Antall Import Varer). AOT-analyser er tidligere benyttet av blant annet Hedeager (1978a, 1992:103), og viser bredden i gjenstandsmaterialet. Metoden tar ikke hensyn til antall gjenstander, men kun antall gjenstandstyper, slik at alle gjenstandstyper teller like mye. Metoden er på denne måten en oversiktlig formel for sammenligninger av de enkelte gravers materielle rikdom. AIV er en enkel oppsummering av antallet dokumenterte importvarer i en grav, med det formål å kunne skille ut graver med sterk akkumulasjon av romerske produkter fra andre rike graver. AIV-vurderingen er benyttet som den primære indikatoren, mens AOT trekkes inn for at en sammenligning av generell gravrikdom og romersk import skal kunne utføres. Viktig i denne sammenhengen er at graven både må utmerke seg innenfor sin region og innenfor den tidsperioden den er datert til.

Norske og svenske graver med romersk import er inkorporert i de statistiske analysene av hensyn til helhetsbildet. Til slutt vil materialet sammenlignes med de graver Lund Hansen (1987:197-199) har definert som samtidige kontinentale fyrstegraver. Kun gjennom en

sammenligning vil det være mulig å påvise trekk som kan legitimere oppfatningen av disse gravene som en egen gruppe, med felles rituelle trekk og impulser (jf. Eggers 1950).

**Figur 4: Gullberlokk.
dell' Orto *et al.*
1996:pl.XXII**

Materialets kjønnsnøytrale karakter har gjort det vanskelig å angi gravene som kvinne- eller mannsgraver, og i Lund Hansens katalog er også dette aspektet kun sporadisk angitt. Hedeager og Kristiansen (1981:117-120, 130) har derimot påpekt at graver med berlokker (fig. 4) aldri inneholder våpen i danske kontekster, og at gullfingerringe ofte forekommer i kombinasjon med våpen og/eller sporer. Berlokker ble av Hachmann også betraktet som indikator på kvinnegraver (Hachmann 1954/55:17). Gullfingerringe og berlokker er igjen gjensidig ekskluderende i Randers og Århus amter, noe som indikerer et kjønnskille. Dette skillet er derimot mer uklart for resten av Skandinavia, ettersom gullfingerringe forekommer i kvinnegraver som Juellinge 1 (Müller 1911:4) og Store-Dal 6 (Holand 2001:169). Hedeager og Kristiansen benytter også s- heker og mange hårnåler som indikatorer på kvinner, ettersom disse elementene ikke forekommer i våpengraver med romersk import. I den følgende materialgjennomgangen vil jeg på lignende vis benytte berlokker og rike smykkefunn som indikatorer på kvinnegraver, mens våpen og sporer benyttes som indikatorer på mannsgraver.

Med romersk import menes primært bronse-, sølv- og glassarbeider produsert i romersk-kontrollerte områder, men øvrige gjenstander som for eksempel romerske sverd vil bli omtalt der det foreligger informasjon om dem. I det følgende vil romerske vinøser og siler av bronse betraktes som to gjenstander, i motsetning til hva Lund Hansen gjør (1987:197 Note 1), selv om øser og siler hører sammen. Dette skyldes at en rekke graver kun inneholder en del. Dette tydeliggjøres best ved å behandle delene separat i databasen. I tråd med tidligere arbeider (Eggers 1951; Kunow 1983; Lund Hansen 1987) vil det også skilles mellom glassbegre og glasskåler, selv om begge disse gjenstandstypene utfyller samme funksjon som drikkebeholdere (Holand 2001:37). Det er ikke tidligere angitt et klart typologisk skille mellom disse. En gjennomgang av Eggers' (1951: Tafel 14-16) typologier gir følgende skille, basert på forholdet mellom gjenstandenes høyde og diameter ved munningsrand: Skålene har større diameter enn høyde, mens begrene har større høyde enn diameter.

6.2 Kildekritiske forhold

Den omtalte fremgangsmåten innehar en del kildekritiske problemer. Undersøkelsen er fullstendig avhengig av de opplysninger som forekommer i litteraturen, og mulighetene til å etterprøve disse opplysningene er begrenset. Det er derfor ikke mulig å avgjøre hvorvidt de enkelte graver er sluttede eller ikke-sluttede funn, og dette forholdet har betydning for gravenes AOT-verdi. Likeledes er muligheten for at små og mindre eksklusive gjenstander har forsvunnet i de ikke-profesjonelle utgravningene (pl. IV). Det er derimot å forvente at importvarer av bronse, sølv og glass ble viet en slik oppmerksomhet av finneren/utgraveren, at de i stor grad representerer gravens opprinnelige mengde romersk import ved tidspunktet for inngrepet. Gravenes AIV-verdi vil derfor benyttes som den primære indikatoren på gravenes materielle rikdom, men likevel kombineres med en AOT-vurdering.

Et annet kildekritisk problem er forbundet med dødebehandlingen. I branngraver vanskeliggjøres tolkningen av gjenstandene på grunn av den delvise eller komplette destruksjonen av materialet under ritualene, i tillegg til at det ikke er garantert at alt ble lagt opp i urnen eller graven. Funnrikdommen i skjelettgravene kontra branngravene vil derfor fort kunne utgjøre et misforhold som ikke gjenspeiler den opprinnelige materielle investering innenfor den enkelte skikk. Dette aspektet er spesielt tydelig i forbindelse med organiske materialer, som ikke vil bli bevart ved kremering. Skjelettgraver vil derfor lett kunne oppfattes som materielt rikere enn branngraver. På den andre siden bedrer kremeringen bevaringsforholdene for gjenstander av jern, mens disse gjenstandene oftest er sterkt korrodert i skjelettgraver (Watt 2003:181). Funn av tekstiler, lær, ull eller skinn vil derfor ikke tas med i en AOT-vurdering. Disse produktene krever dessuten optimale bevaringsforhold og stor omhyggelighet ved utgravningen, noe som sjeldent var tilfelle ved private undersøkelser som ved tidlige arkeologiske utgravninger. Innenfor kremasjonsskikken er det nærliggende å oppfatte selve likbålet som det essensielle, slik at innsatsen også kan legges i selve bålet og ikke kun i gravgavene (Steuer 1982:199). Rike graver er i denne sammenhengen graver som kan utvise stor materiell rikdom, men de gjenspeiler ikke nødvendigvis den reelle maktfordelingen i samfunnet. Det viktige i denne sammenhengen er at de to ulike gravskikkene gjenspeiler to ulike rituelle praksiser, og har to ulike symbolske assosiasjoner. Gravskikkene gjenspeiler med andre ord to ulike symbolspråk, og det er dette symbolspråket som skal analyseres nærmere. Kategoriseringen rike/fattige graver må derfor

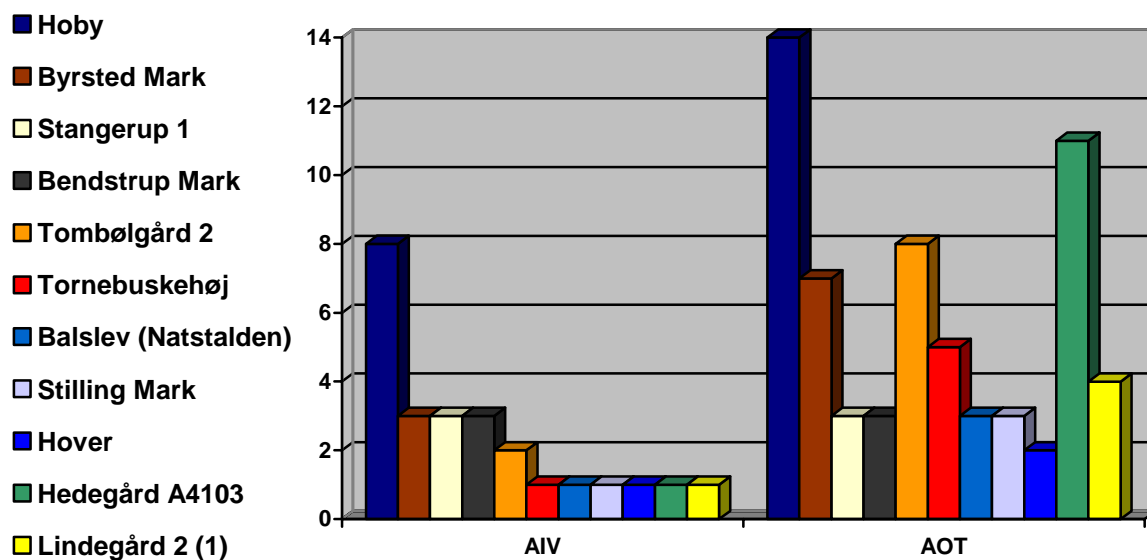
ikke oppfattes som absolutt, men er en ren deskriptiv tilnærming til de funnkontekstene som foreligger.

6.3 Materialgjennomgang

I det følgende kapitlet vil de skandinaviske gravene med romersk import vurderes ut i fra den periode de representerer. Med utgangspunkt i AOT- og AIV-vurderinger vil de materielt rikeste gravene siles ut fra øvrige graver med importvarer. Det vil slik også bli mulig å vurdere hvorvidt de ulike elementene blant de rikeste gravene også gjør seg gjeldende blant de øvrige gravene i databasen, og hvilke endringer som skjer i de ulike regioner over tid. For de graver som omtales, vil AOT og AIV oppgis i parentes som AIV/AOT.

6.3.1 Periode B1a

Av 11 graver med romersk import med relativ datering til B1a (fig. 5), befinner tre graver seg på øyene mens åtte er å finne på Jylland (pl. X), med en konsentrasjon i Midt-Jylland. Tre av disse er våpen- og branngraver. Av de øvrige jyske gravene har vi kremasjonsgraven på Tombølgård 2 (2/9) i Sønderborg, og skjelettgravene Byrsted Mark (G 133, 3/7) i Ålborg, Bendstrup Mark (G 106, 3/6) i Randers og Hover (G 99, 1/3) i Ringkøbing – alle uten våpen. Kremasjonsgraven Balslev (MG 31, 1/3) er å finne på Fyn, mens Hoby-graven (G 73, 8/16) og Stangerup 1 (G 65, 3/3) hører hjemme på Lolland – alle tre er våpenløse.

Figur 5: Graver med import i B1a

Hoby er av Eggers (1950:103) benevnt som fyrstegrav, og ble av Friis Johansen (1923:157) datert til de første tiårene etter Kristi fødsel, på grunnlag av de augusteiske produktene den

inneholder. Dette har blitt revurdert av senere forskning, og en senere datering innenfor B1a er i dag rådende (Lund Hansen 1987:43, 195).

I forbindelse med disse gravene bør nevnes ytterligere to våpengraver datert til sen førromersk jernalder og overgangen til B1a, fra Hedegård i Skanderborg (Madsen 1999:99-101). To av gravene inneholder de brente levningene etter individer på henholdsvis 4-5 år og 12-13 år, samt italiske bronsekjeler og gullfingerringe (G 94, 2/5; G 101, 1/8).

Fire av våpengravene i Midt-Jylland inneholder gullfingerringe, men ikke drikkehorn eller annet drikkeutstyr. Den femte våpengraven, Hedegård A4103 (G 110, 1/11), bør kommenteres, ettersom den inneholder en romersk *pugio* (kort sverd/dolk) og smeltet glass (pl. XI). Rester av bronsebeslag og nagler kan indikere at graven har inneholdt en bronsekjele. Kun en av de midtjyske gravene inneholder to importvarer: Hedegård A1131 (G 94) med det 4-5 år gamle barnet. Flere rike våpengraver er dessuten funnet i Midt-Jylland fra tidlig ERJ, men disse inneholder ikke romerske prestisjegenstander (jf. Jensen 2003:289-300; Bergquist 2005 Bind 2:03).

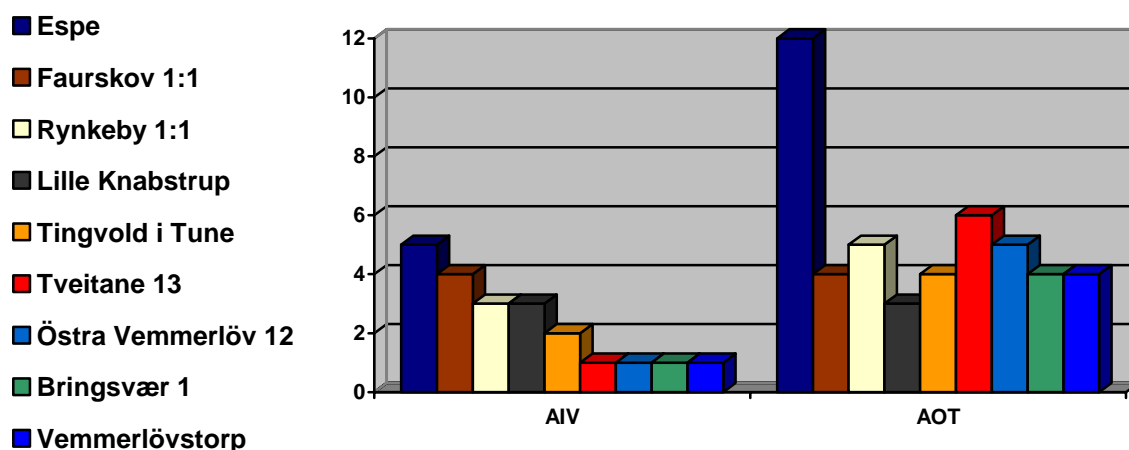
Til tross for at materialet er for lite til at store sammenhenger kan trekkes opp, er det likevel enkelte elementer som ser ut til å være markante. Det ene er sammenhengen mellom våpen og kremasjon i midtjyske graver og det andre er inhumasjon og fravær av våpen. Ingen av inhumasjonsgravene inneholder våpen, og dette til tross for at to av disse inneholder skjeletter av middelaldrende menn. Videre er det kun i Midt-Jylland at en kombinasjon av våpen og romersk import forekommer. Skillet mellom jyske våpengraver og de østjyske og østdanske kvinnegravene faller likeledes sammen med et kontinentalt skille mellom rytter- og våpengraver lands Elben og Moldau, og våpenløse graver i østlige germanske områder (Hachmann 1954/55:17; Hedeager og Kristiansen 1981:129-131; Steuer 1982:186; Jensen 2003:319).

Fem graver utmerker seg med sitt rike gravinventar, henholdsvis skjelettgravene Hoby, Stangerup 1, Bendstrup Mark og Byrsted Mark, samt kremasjonsgraven Hedegård A4103 (1/10). De to lollandske gravene er mannsgraver, mens de to østjyske gravene er tolket som kvinnegraver på bakgrunn av gravmaterialet (Hedeager og Kristiansen 1981:129). De er av Hedeager og Kristiansen også definert som fyrstegraver, og retter seg mot de elementene som

preger østdanske elitegraver i ERJ. Hedegård A4103 kan tolkes som mannsgav på bakgrunn av den romerske militærdolken.

6.3.2 Periode B1b

I B1b finnes det kun fire danske graver med romerske produkter (fig. 6 og pl. XII), alle er inhumasjonsgraver. En av gravene, Lille Knabstrup (G 158, 3/3), ligger på Sjælland, mens de andre, Rynkeby 1:1 (G 40, 3/5), Faurskov 1:1 (G 41, 4/6) og Eggers (1950:103) benevnte fyrstegrav Espe (G 38, 5/12) er på Fyn. Et bemerkelsesverdig er at ingen av dem inneholder sølvbege, og at kun Espe inneholder drikkehorn og glasskårer. I stedet domineres gravmaterialet av bronsearbeider som kasseroller, vinøser og sil. Espe står i en særstilling, med fibulaer, gullberlokk, romerske spillebrikker og drikkeutstyr (herunder de kanskje eldste danske gravfunn av glasskårer), selv om sistnevnte ikke er komplett. På grunnlag av gullberlokken kan dette dreie seg om en kvinnegrav, men det øvrige gravmaterialet er kjønnsnøytralt.

Figur 6: Graver med import i B1b

Fra B1b forekommer romersk import også i øvrig skandinavisk sammenheng, med to graver i Skåne, to rundt Viken og en i Aust-Agder. Disse gravene når ikke opp til de danske gravene i materiell rikdom, men sett i sammenheng føyer de seg likevel inn i et mønsteret vi gjenkjenner fra danske graver i samme periode, ved at ingen av dem inneholder våpen. Gravgodsets sammensetning gjør det vanskelig å kjønnsbestemme individet, men i tre tilfeller kan dette dreie seg om kvinnegraver.

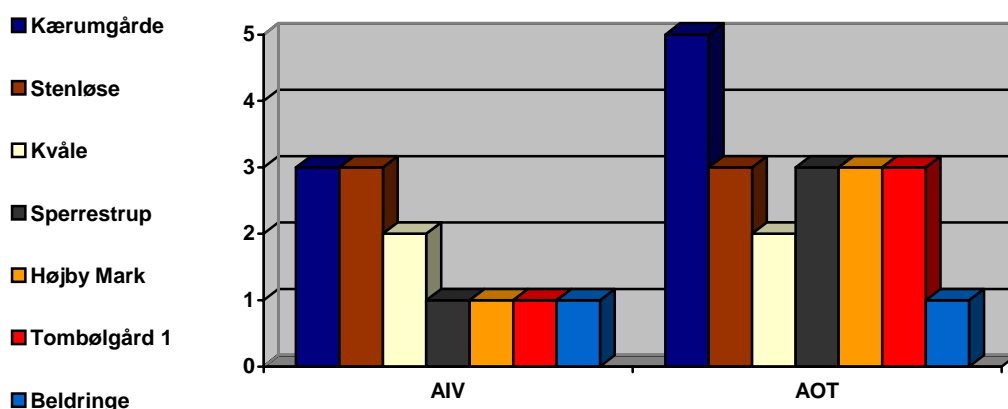
Flere andre graver markerer seg i Skandinavia ved sitt rike gravinventar, til tross for at de ikke inneholder romerske luksusprodukter. Blant disse kan regnes Stepping Mølle (G 169,

0/4) i Syd-Jylland, som er en våpenløs inhumasjonsgrav. Stepping Mølle inneholder både sporer og fibula med innlegg av edelmetall (Jensen 2003:302).

Spesielt ett av trekkene fra Danmark i B1a ser ut til å gjøre seg gjeldende i B1b, nemlig det forhold at ingen inhumasjonsgraver med import inneholder våpen. Tyngdepunktet av graver med romersk import flyttes gradvis over fra fastlandet mot Sjælland, Lolland og Fyn. Funnene fra perioden kan gi inntrykk av at eliten i økende grad tar til seg skjelettgravskikken også på Jylland, eksemplifisert med Stepping Mølle.

6.3.3 Periode B1

Av graver med romersk import uten nærmere datering enn B1, finner vi Tombølgård 1 (G 170, 1/5) helt syd på Jylland, Kærungårde (G 26, 3/5) og Højby Mark (G 44, 1/6) på Fyn, og Beldringe (G 148, 1/1), Stenløse (G 159, 3/3) og Sperrestrup (G 160, 1/3) på Sjælland (fig. 7 og pl. XIII). Ytterligere et funn er gjort på Kvåle i Sogn og Fjordane (G 206, 2/2), men omstendighetene er noe uklare, og det er usikkert om dette kan defineres som gravfunn. Av de danske gravene er fire kremasjonsgraver, mens to er inhumasjonsgraver. Ingen inneholder våpen og gravmaterialet er kjønnsnøytralt. To av gravene fremstår som noe rikere enn de øvrige. Dette gjelder Kærungårde og Stenløse, mens Beldringe, Højby Mark og Tombølgård kun har en importvare hver. Sperrestrup har også kun en importvare, men har til gjengjeld beslag til to drikkehorn.

Figur 7: Graver med import fra B1

Højby Mark inneholder Danmarks eneste kjente *patera* – ofte benevnt som kasserolle i tysk og nordisk arkeologi (jf. Eggert 1951:174 og Lund Hansen 1987:404), og har vanligvis form som en bronseskål eller lav kasserolle. Eksemplarene i germansk kontekst har også et forseggjort grep med et plastisk utformet værhode. I romersk kontekst har denne gjenstanden

ingenting med matlagning å gjøre, men var benyttet til håndvask i forbindelse med måltider (Ciarallo *et al.* 1999:185; Kunow 1983:80). I Pompeii er den ofte funnet i forbindelse med bronsekanner, som er relatert til samme bruk (Ciarallo *et al.* 1999:185, 187). Det er ofte antatt at *patera* også kan ha vært benyttet i religiøse sammenhenger (Allison 2004:58). Mary R. DeMaine (1990:130) angir derimot en *patera* som "...a flat serving dish..." i forbindelse med funn i provinsbyen Emona, noe som gir noe tvil om bruken av denne gjenstandstypen. Hun omtaler også bronsekanner konsekvent som vinkanner. Noen slik bronsekanne finnes derimot ikke i Højby Mark, men Kunow (1983:80, Karte 23) omtaler hele elleve graver i germansk kontekst som inneholder både *patera* og kanne, samt fire funn av kun *patera*. Eggers (1951:174, Karte 44) har kun ti *patera*, et løsfunn og ni gravfunn, i sin katalog over romersk import, men verken han eller Kunow inkluderer Højby Mark i oversikten. Årsaken til dette kan ligge i de uklare funnomstendighetene, som gjør det usikkert om gjenstanden hører til graven (Lund Hansen 1987:404). Med dette eksemplaret er man oppe i minimum 16 *paterae* i germansk kontekst. Interessant er Kunows (1983:72, 81) bemerkning om at kanne og *patera* i noen graver finnes i kombinasjon med bekken, som i romersk kontekst også benyttes ved håndvask. Dette indikerer at en slik sedvane også kan ha forekommet blant den germanske eliten.

Stenløse og Kærumgårde markerer seg blant disse gravene. Stenløse inneholder en bronsesitula, to kasseroller og beslag til to drikkehorn, men mangler kjønnsespesifikke gjenstander. Kærumgårde inneholder like mye import som Stenløse, men har et bredere spekter av gravgaver, som to drikkehorn, kasserolle, bronsekanne og bronsespeil, samt leirkar. Begge disse er inhumasjonsgraver og hører hjemme på henholdsvis Sjælland og Fyn. I likhet med de ovennevnte gravene med datering innenfor B1a eller B1b, inneholder fortsatt ikke inhumasjonsgravene våpen i kombinasjon med romersk import.

6.3.4 Overgangen mellom B1b og B2

Seks graver er datert til overgangen mellom B1b og B2, og samtlige av disse ligger i Sverige. Fire av disse er skjelettgraver, mens en er kremasjonsgrav, og den siste ikke er nærmere spesifisert. Ingen av gravene inneholder mer enn en importvare. Derimot er Gervalds (G 55, 1/7) på Gotland den første inhumasjonsgraven i Skandinavia med både våpen og import.

6.3.5 Periode B2

B2 representerer en tidsperiode på 80-90 år og markeres ved en økning i importmengden (Lund Hansen 1987:30, 198-199). Mens B1 rommer 26 skandinaviske graver med importvarer, er det i de danske områdene alene funnet 42 graver fra B2, mens man i Norge har dokumentert 13 og i Sverige 19 funn. Selv om man tar i betraktning at B2 favner et noe lengre tidsspenn enn B1, er det likevel langt mer import i denne perioden.

Det andre umiddelbart iøynefallende trekket, er den merkbare økningen i forekomsten av importvarer i Norge og Sverige, og da spesielt Gotland, som har hele åtte av de svenske gravene. De øvrige er konsentrert i Skåne og Västergötland, med enkeltfunn i Bohuslän, Öland og Uppland. Spredningsmønsteret i Norge er jevnere, med enkelte graver på Østlandet og i Midt-Norge, men med små konsentrasjoner i Østfold og Rogaland.

I Danmark er 30 av gravene inhumasjonsgraver, 11 er kremasjonsgraver, mens én ikke er definert. Syv av branngravene er på Jylland, tre er å finne på Fyn og én på Lolland (pl. XIV og XVII). Av skjelettgravene er 21 jevnt fordelt over øyene, mens de ni jyske gravene er spredt fra nord til sør, men med tyngdepunkter i Midt-Jylland og nordlige deler av Syd-Jylland. Syv av de norske gravene er typedefinerte, hvorav seks er kremasjonsgraver. Skjelettgraven Store-Dal 6 (G 227, 5/11) er Eggers (1950:103) eneste norske fyrstegrav, og er definert som kvinnegrav (Holand 2001:169). 14 av de svenske gravene er likeledes typedefinerte, hvorav ti er skjelettgraver.

Tre av de danske inhumasjonsgravene er våpengraver. Samtlige ligger på Jylland, alle inneholder gullfingerring, og to av dem har sporer. Ytterligere tre inhumasjonsgraver inneholder sporer og gullfingerring, men mangler våpen. To av dem er jyske og den siste er fra Lolland. Av kremasjonsgravene er fem våpengraver, hvorav to er med sporer og gullfingerring, to er med sporer og en med gullfingerring. I tillegg forekommer en uten våpen, men med sporer og gullfingerring. Alle disse gravene er jyske. Syv av ni jyske graver med sporer i B2 inneholder også gullfingerring(er).

Av 17 jyske graver med gullfingerring i ERJ inneholder 13 våpen/sporer (pl. XVI). 10 av disse er datert til B2, hvorav ni har våpen/sporer. To av de fire gravene uten våpen/sporer er nordjyske kvinnegraver. To er midtjyske, men kan ikke kjønnsbestemmes. Kun en av åtte graver på øyene har sporer, ingen har våpen, to er mannsgraver og tre er kvinnegraver.

Det er med andre ord en sammenheng mellom forekomsten av gullfingerringer og våpen/sporer i Midt- og Sør-Jylland, mens gullfingerringer på Lolland, Fyn og Nord-Jylland oftere er knyttet til kvinnegraver. Det er heller ingen klar sammenheng mellom gullfingerringer og sporer/våpen i norske og svenske kontekster eller kontinentale fyrstegraver (pl. XVI). Sammenhengen mellom gullfingerringer og våpen i midt- og sørjyske graver er noe som kan spores tilbake til sen FRJ og B1a, slik dette forekommer i Hedegård (G 94; G 101), Tornebuskehøj (G 91) og Lindegård (G 87). I B2 er dette imidlertid ikke lenger kun knyttet til kremasjonsgravene. Dette bildet er likevel ikke entydig, ettersom to gullfingerringer forekommer i kvinnegraven Boller i Midt-Jylland (G 92) i B1a. Denne graven inneholder ikke importvarer, men har rike smykkefunn.

Bredal (G 166, 1/12) er en av tre jyske skjelettgraver med våpen, men inneholder ikke annen import enn romerske spillebrikker. Romersk eller germansk drikkeutstyr er ikke dokumentert i gravkonteksten, og gravens symbolspråk er med andre ord av en annen type enn majoriteten av importgravene. Lynghøjgård (G 84, 1/11) og Agersbøl 2 (G 164, 1/10) inneholder heller ikke drikkesett. Med andre ord kan man fortsatt i B2 spore et klart skille mellom inhumasjonsgraver med romersk import og forekomsten av våpen i gravmaterialet.

Skillet mellom de danske øyene og fastlandet gjør seg fortsatt gjeldende i B2. Enkelte branngraver med import forekommer på øyene, men dette endrer ikke forholdet mellom import og fravær av våpen. Det er fortsatt kun på Jylland at denne kombinasjonen forekommer, men også her er skillelinjene mellom inhumasjon og kremasjon mindre tydelig enn tidligere. I det store og hele er det fortsatt et distinkt skille i formspråket mellom de østdanske øyene og Midt- og Syd-Jylland.

I norsk sammenheng utmerker kvinnegraven Store-Dal 6 i Østfold seg, med sitt rike og brede utvalg av gravgaver. Den inneholder romersk import, gullfingerringer, gullberlokk og drikkeutstyr (inkludert to glasskåler). De svenske gravene fra samme periode er jevnt over forholdsvis like hva angår mengde og type gravmateriale. De inneholder en eller to importvarer, samt drikkehorn og i noen tilfeller gullfingerringer. To graver på Öland skiller seg likevel i noe grad i forhold til de øvrige, ved å inneholde hvert sitt par av romerske glassprodukter og rike våpensett (G 193; G 212). De rikeste svenske gravene fra perioden,

med mellom to og fem importvarer og øvrig rikt gravinventar, er i hovedsak konsentrert i Sør-Sverige.

De danske gravene er uten tvil de rikeste, herunder Dollerupgård (G 165, 5/13), Nørre-Broby (G 29, 4/14), Skrøbeshave (G 28, 5/14) og Juellinge 1 og 4 (G 75, 5/20; G 74, 6/19), alle blant Eggers' (1950:103) fyrstegraver. En rekke andre graver når imidlertid opp til disse i funnrikdom, noen er til og med rikere, og spesielt bør fremheves Brokær (G 86, 7/16), Stenlille (G 145, 5/5), Møllegårdsmarken 99 (G 25, 4/12) og Bjergelide 7 (G 178, 6/22). Alle utmerker seg ved et stort antall romerske importvarer, de aller fleste har til sammen to eller flere drikkebegre/horn, gullfingerring(er) eller gullberlokk, øvrig rikt personlig utstyr (blant annet sølv- og bronsefibulaer) og vinøse og/eller sil. To av gravene, Brokær og Bjergelide, er jyske våpen- og branngraver, og inneholder også sporer. Møllegårdsmarken 99 er også kremasjonsgrav og inneholder trolig levningene av en kvinne, ettersom den inneholder et spinnehjul av glass. På Møllegårdsmarken er det hovedsakelig funnet kremasjonsgraver (Albrechtsen 1971). Dobbeltgraven på Dollerupgård inneholder sporer, men ikke våpen, og er inhumasjonsgrav. De øvrige gravene er skjelettgraver, og de fleste er definert som kvinnegraver.

Spesielt Brokær er interessant i forhold til fyrstegravene, ettersom den kan sies å være vel så overdådig som Skrøbeshave, Nørre-Broby og Juellinge-gravene. Brokær ligger i Ringkøbing, og med sitt våpensett, rike importvarer, gullfingerringe og dødebehandling føyer den seg inn i et velkjent mønster som preger Midt-Jylland allerede fra B1a. Gravmaterialet kan derimot stamme fra to branngraver (Eggers 1951 nr. 13; Lund Hansen 1987:407), noe som skaper et usikkerhetsmoment i forhold til gravens materielle rikdom. Bjergelide i Vejle er likeledes interessant med et bredt spekter av gravgaver og ved at på de fleste områder er lik Brokær.

Lolland inneholder relativt få graver med romersk import i B1, i forhold til situasjonen på fastlandet og Fyn, men har en kraftig økning i B2. Sett under ett dreies tyngdepunktet i B2 vekk fra fastlandet og mot Fyn, Sjælland og Lolland. Fyn bekrefter sin posisjon og har den klart største konsentrasjonen av graver med import, mens en tydelig økning også kan dokumenteres på Sjælland. De sjællandske gravene er derimot ikke like overdådig utstyrt som de fynske og lollandske.

6.3.6 Periode B

Utover materialet som er beskrevet hittil, er det 39 skandinaviske graver er definert til periode B uten nærmere datering. Ingen av disse inneholder våpen. Syv av disse ligger i svenske områder, fem er norske, mens de resterende 27 hører hjemme i Danmark (pl. XV). De seks gravene fra Bornholm, er alle kremasjonsgraver som for det meste inneholder fragmenterte importvarer. Det er derfor problematisk å typebestemme gravgavene, noe som vanskeliggjør gode dateringer. Kannikegård 84 (G 8, 1/3) skiller seg noe ut ved å inneholde sporer. Kun en av gravene inneholder tre eller flere importvarer, hvilket betyr at ingen av de danske gravene utmerker seg blant de rikeste i sin region i ERJ. Farre 9 i Vejle (G 177, 3/7) er likevel relativt rik med blant annet et eller to glassbegre, to importerte bronsegjenstander og smeltet sølv. Inhumasjonsgraven Mollerup i Viborg (G 98, 1/6) kan også ha inneholdt tre importvarer, med to sølvbegre, en bronsekopp med dyrehank og rester av andre mindre bronsegjenstander. Sølvbegrene er derimot av Gunnar Ekholm (1974:75-76) tolket som lokale etterligninger av romerske arbeider, og kan derfor ikke sikkert anses å være importvarer. Det er ikke angitt hvorvidt bronserestene stammer fra importarbeider.

De danske gravene er sett under ett relativt godt spredt, men inneholder som regel få bevarte gravgaver, til tross for at over halvparten er skjelettgraver. Funnene bekrefter likevel noen av trekkene som tidligere er trukket frem. Av disse kan nevnes en dominerende skjelettgravskikk på Fyn, Sjælland og Lolland, og branngravskikkens sterke posisjon i Syd-Jylland og på Bornholm.

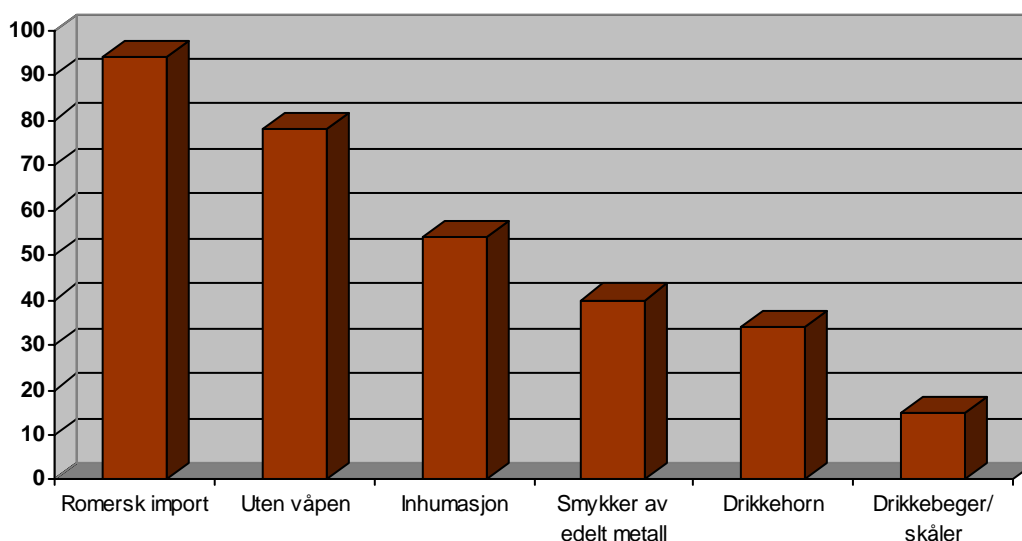
De norske og svenske funnene bryter heller ikke med det helhetlige bildet i samme land, og hører heller ikke til de aller rikeste. De utfyller derimot spredningskartet og forsterker for Norges del konsentrasjonen i Østfold. I svensk sammenheng blir spredningen større, med flere graver i regionen rundt Mälaren og et funn lenger nord i Hälsingland. Konsentrasjonene på Gotland og Öland forsterkes noe.

6.4 Fyrstegravssjiktet

I det følgende kapitlet vil trådene samles opp fra den foregående materialgjennomgangen, og de graver som utmerker seg med materiell rikdom vil bli vurdert opp mot de kriterier som er angitt for fyrstegravene. Som vist i figur 8 kan flere av fyrstegravskriteriene knyttes til et stort antall graver, men de forekommer i ulike kombinasjoner. Kun få av gravene har

forutsetninger for å inkorporere alle, eller tilnærmet alle kriteriene, ettersom et fåtall av disse inneholder drikkehorn eller drikkebeger/skåler. Hensikten er dermed å vurdere i hvilken grad kriteriene er til stede i de rikeste gravene, og hvorvidt fyrstegravsdefinisjonen er dekkende for periodens rikeste graver.

Avslutningsvis vil gravene settes inn i en større sammenheng og sammenstilles med Lund Hansens (1987:197-199) kontinentale fyrstegraver. Gjennom dette vil likheter og ulikheter mellom det danske og kontinentale materialet gjennomgås, og vurderes i henhold til overregionale kontaktnett og felles impulser.

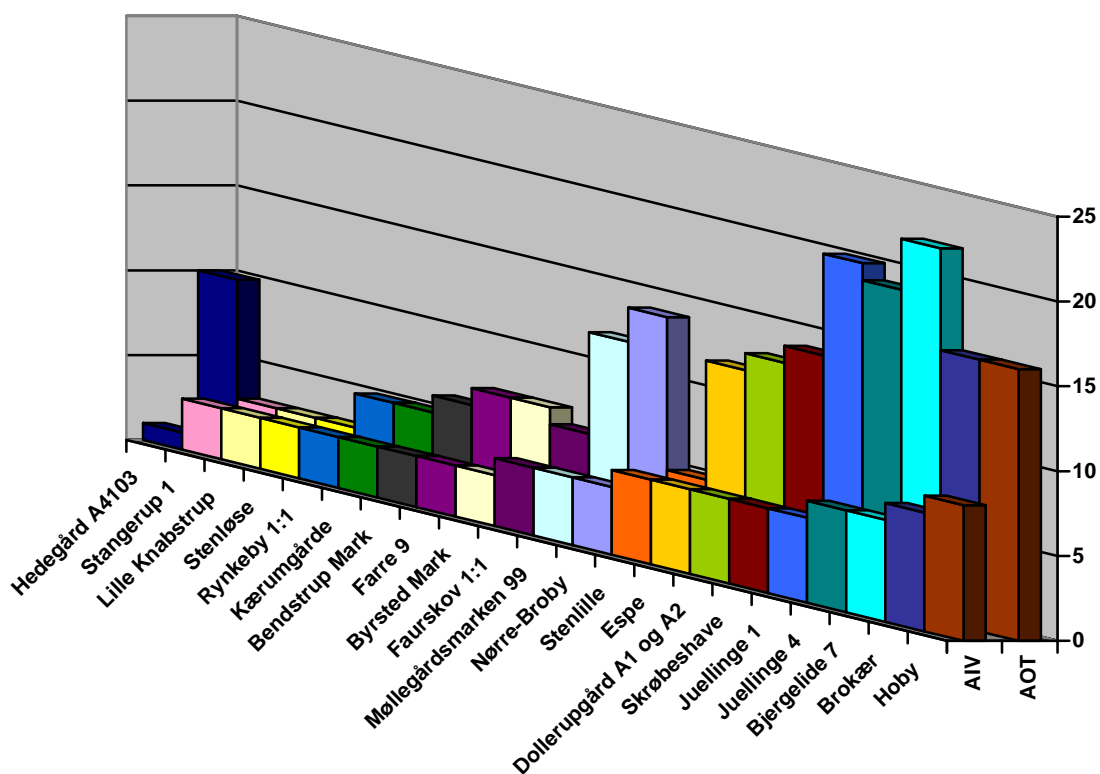
Figur 8: Fyrstegravskriteriene slik de fordeler seg blant 94 danske graver med romersk import.

6.4.1 De danske fyrstegravene

21 graver utmerket seg som vist ved sitt antall importvarer og ved en generell bredde og rikdom i gravmaterialet (fig. 9). Av disse er elleve datert til B1 og ni til B2, og en til B. En tredjedel er funnet på Jylland, mens de øvrige ligger på Fyn, Lolland og Sjælland.

Følgende graver er funnet på Jylland. Bjergelide 7 (6/22) og Dollerupgård (5/13) er datert til B2 og ligger i Syd-Jylland, mens Brokær (7/16) fra samme periode ligger i Midt-Jylland. Hedegård A4103 (1/10) ligger likeledes i Midt-Jylland og er datert til B1a, mens Farre 9 (3/7) fra B er sydjysk. Byrsted Mark (3/7) og Bendstrup Mark (3/6) er datert til B1a, og ligger henholdsvis på Nord-Jylland og Øst-Jylland. Både Byrsted Mark og Bendstrup Mark skiller seg fra urnebranngravskikken i førromersk jernalder og er rike kvinnegraver, mens Brokær, Bjergelide 7 og Hedegård A4103 i større grad innehar elementer fra både førromersk jernalder og våpengravsskikken i Vest-Germania og Syd-Jylland.

Fyn inneholder hele syv graver med fire funn i B1 (Kærungårde 3/5, Espe 5/12, Rynkeby 1:1 3/5, Fauruskov 1:1 4/6) og tre i B2 (Møllegårdsmarken 99 4/12, Nørre-Broby 4/14, Skrøbeshave 5/14). Seks av disse er skjelettgraver, mens Møllegårdsmarken 99 er branngrav. Fire graver, inkludert branngraven, kan defineres som kvinnegraver på grunn av gravmaterialet. Lolland har fire graver, to mannsgraver i B1a (Hoby 8/16, Stangerup 1 3/3) og to kvinnegraver i B2 (Juellinge 1 5/20 og 4 6/19). På Sjælland kan tre funn fra B1, B1b og B2 fremheves (Stenløse 3/3, Lille Knabstrup 3/3, Stenlille 5/5), hvorav kun en mannsgrav kan kjønnsbestemmes. Alle gravene som her er nevnt fra Lolland og Sjælland er skjelettgraver, og samtlige eksempler fra de østdanske øyene mangler våpen og sporer. Hoby og Espe er funnet på gravplasser hvor det har fremkommet branngraver, noe som særlig er dominerende på Espe (Albrechtsen 1956:75-79; Friis-Johansen 1923:157; Jensen 2003:306). Dette understreker Eggertsen's (1950) vektleggelse av inhumasjon som et sentralt trekk ved fyrstegravene.

Figur 9: Danske graver med høy AIV/AOT-verdi i ERJ. Søylen i forgrunnen angir mengde import i gravene (AIV), mens den bakre søylen angir bredden i gjenstandsmaterialet (AOT).

Denne korte gjennomgangen viser at kremasjonsgravene gjør seg gjeldende i Midt- og Syd-Jylland, men at det også forekommer rike skjelettgraver i de samme regionene. På de

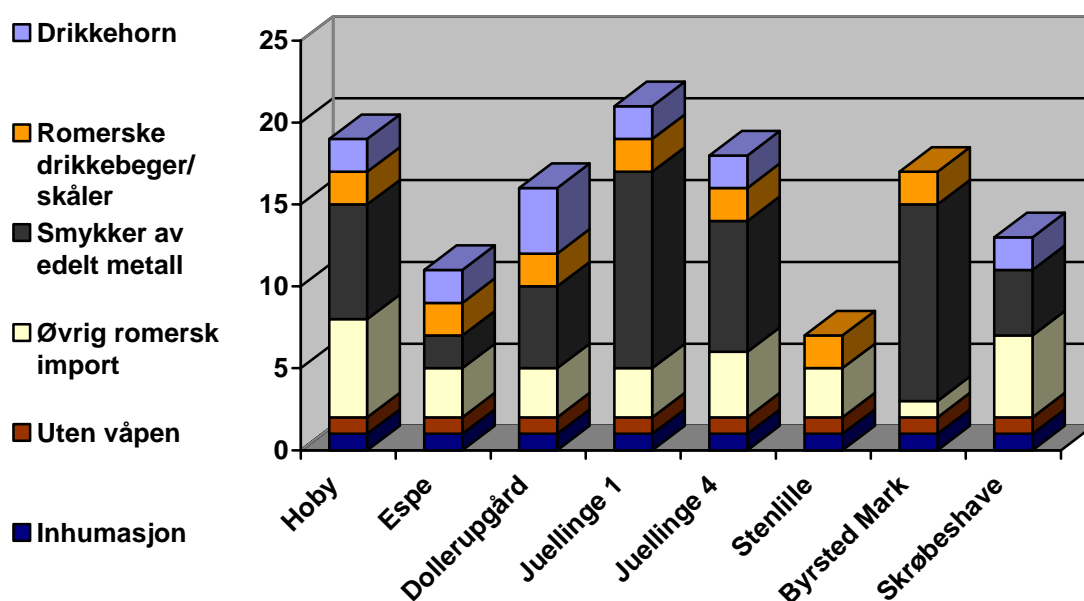
østdanske øyene forekommer det kun en branngrav. Av de kjønnsdefinerte skjelettgravene er det en klar overvekt av kvinnegraver, og våpen- og rytteraspektet er fraværende utenfor Jylland. Ut ifra materialgjennomgangen i kapittel 6.3 kan man slutte at disse trekkene i stor grad også gjør seg gjeldende blant importgravene i sin helhet. Dette bildet er likevel ikke entydig, ettersom flere graver på de østdanske øyene ikke har latt seg typedefinere. Dette skyldes et ofte anonymt gravmateriale, og fraværet av rike våpengraver med import. Smykkematerialet i kvinnegravene gjør det lettere å kjønnsbestemme disse. Det er likevel symptomatisk at to av tre jyske skjelettgraver i denne gjennomgangen er tolket som kvinnegraver, og at de er funnet i Nord- og Øst-Jylland. Den tredje graven inneholder både en kvinne og en mann. Blant de fire jyske branngravene er ingen definert som kvinnegraver, og de hører alle hjemme i Midt- og Syd-Jylland. Forholdene i Midt- og Syd-Jylland skiller seg med andre ord fra Øst- og Nord-Jylland og de østdanske øyene, noe som tyder på ulik ideologisk eksponering i disse områdene. Man kan dermed konkludere med at kvinnegravene er langt mer fremtredende i nordlige og østlige deler av Jylland, og de østdanske øyene, enn hva forholdet er i Midt- og Syd-Jylland.

Sølvfibulaene i Bendstrup Mark har sin opprinnelse i keltisk-illyriske områder i de østlige Alpene. Fibulaene har en utbredelse fra Adriaterhavet til Böhmen og Saale-området, med tyngdepunkt syd for Donau-grensen i provinsene Noricum og Pannonia (Hedeager og Kristiansen 1981:94-103). Fibulatyten forekommer i sen La Tène og tidlig ERJ i disse områdene. Etterligninger av Bendstrup-fibulaene forekommer i flere danske graver i ERJ, blant annet i Hoby-graven. Bendstrup Mark inneholder også restene av et greskinspirert romersk bronsekrater (Hedeager og Kristiansen 1981:103-108). Det har blitt fremhevet at et bronsekrater er det eneste manglende elementet i drikkeserviset i Hoby, og at bronsevarene i de to gravene er av tilsvarende kvalitet (Hedeager og Kristiansen 1981:124, 137; Jensen 2003:294, 316). Gravens øvrige inventarkombinasjon er karakteristisk for Århus og Randers, men fibulaene og vinkrateret har satt graven i sammenheng med overregionale kontaktnett og slektskapsallianser i B1 (Hedeager og Kristiansen 1981: 116, 124, 137; Jensen 2003:294). Det er mye som tyder på at den avdøde i graven på den ene eller andre måten tilhørte det nettverk av forbindelser som knytter fyrstegravene sammen på et overregionalt nivå.

En nærmere gjennomgang av gravmaterialet viser at ikke alle disse gravene oppfyller de ovennevnte kriteriene for fyrstegravene. Kun ti graver inneholder romerske drikkebegre/skåler, mens ytterligere fire graver har drikkehorn. I kun sju av tilfellene

forekommer dette parvis, mens to graver har et glassbeger i kombinasjon med et drikkehorn. Kun Hoby, Espe, Juellinge 1 og 4, og Dollerupgård, oppfyller alle de kriteriene som er satt til fyrstegravsbegrepet (fig. 10). De er alle skjelettgraver, er uten våpen, inneholder parvise drikkehorn eller romerske drikkebegre/skåler, har et tilnærmet fullstendig drikkesett, har smykker av edelmetall og/eller gullfingerringe og/eller gullberlokker og generelt rike gravgaver.

Stenlille, Byrsted Mark og Skrøbeshave kan også defineres innenfor fyrstegravssjiktet. Stenlille inneholder parvise glassbeger i tillegg til bronsekjele og vinøse med sil, og står i en særstilling i sin region. Byrsted Mark kan ikke vise til like sterk materiell akkumulasjon som de øvrige gravene, men er en av to graver med sølvbegre i B1. Kun Skrøbeshave på Fyn mangler romersk drikkebeger/skål av disse gravene, men inneholder to drikkehorn, en bronsesitula, et bekken, en kasserolle, samt vinøse med sil og inneholder dermed et komplett drikkeservise. Kvinnens rike smykker og gravkammeret hun var plassert i indikerer også en person av høy rang. Det geografiske tyngdepunktet ligger på Lolland og Fyn.

Figur 10: Kvantitativ fordeling av fyrstegravskriteriene pr. grav. Inhumasjon og våpenløshet er hver for seg gitt verdien 1.

Fem av gravene er tolket som kvinnegraver, to som mannsgraver, og en er dobbeltgrav. Disse gravene oppfyller dermed samlet sett også Hachmanns (1954/55:17-18) kriterium om spesielt rike kvinnegraver. Syv av gravene inneholder i tillegg fire eller flere importvarer (også etter Lund Hansens definisjon).

Hedegård A4103, Nørre-Broby, Kærumgårde, Stenløse, Faurskov 1:1, Rynkeby 1:1, Lille Knabstrup, Bendstrup Mark og Stangerup 1 faller derfor utenfor den videre undersøkelsen. Møllegårdsmarken 99, Brokær, Bjergelide 7 og Farre 9, som kun har et drikkehorn, et glassbeger eller et beger i kombinasjon med et drikkehorn, vil heller ikke bli definert som danske fyrstegraver. I disse tilfellene kan imidlertid likbålet ha fjernet sporene etter flere eksemplarer. Drikkeutstyret i Bjergelide 7 og Brokær er nærmest komplett, men våpenelementer utgjør en stor del av det øvrige gravgodset. Kremeringsritualet skiller i tillegg disse gravene fra fyrstegravene. Kun Brokær og Bjergelide 7 når opp til fyrstegravene i materiell rikdom, mens de øvrige inneholder fire eller færre importvarer og generelt færre gravgaver.

Brokær og Bjergelide 7 innehar et formspråk som både har likhetstrekk med fyrstegravene, samtidig som de inkluderer elementer som i større grad knytter dem til gravskikken i Vest- og Nordvest-Germania. Drikkeutstyret sammensetning tilsvarer de østdanske gravene, men kremeringen og våpensettene tydeliggjør at det ideologiske uttrykket har rettet seg mot en annen historisk/religiøs legitimering enn i øvrige deler av Danmark. Med unntak av Midt- og Syd-Jylland forekommer ikke kombinasjoner av romersk import og våpen i Danmark, før overgangen mellom B2 og C1a (Store Kongshøj, G 132, 4/9, i Nord-Jylland). Bjergelide 7 og Brokær bør derfor betraktes som et parallelt fenomen til de danske fyrstegravene, men betinget av andre sosiale relasjoner og kulturelle forutsetninger.

Figur 11: Juellinge 1 (Müller 1911: Pl.I).

Av de åtte gravene er to graver fra B1a (Hoby, Byrsted Mark), en fra B1b (Espe) og fem fra B2 (Juellinge 1 og 4, Dollerupgård, Skrøbeshave, Stenlille). Fem graver er aldersbestemt, og samtlige individer er enten middelaldrende eller gamle (Müller 1911:2-21; Lund Hansen 1987:401-403, 405). Dette elementet er interessant i forhold til de fire gravene på Juellinge

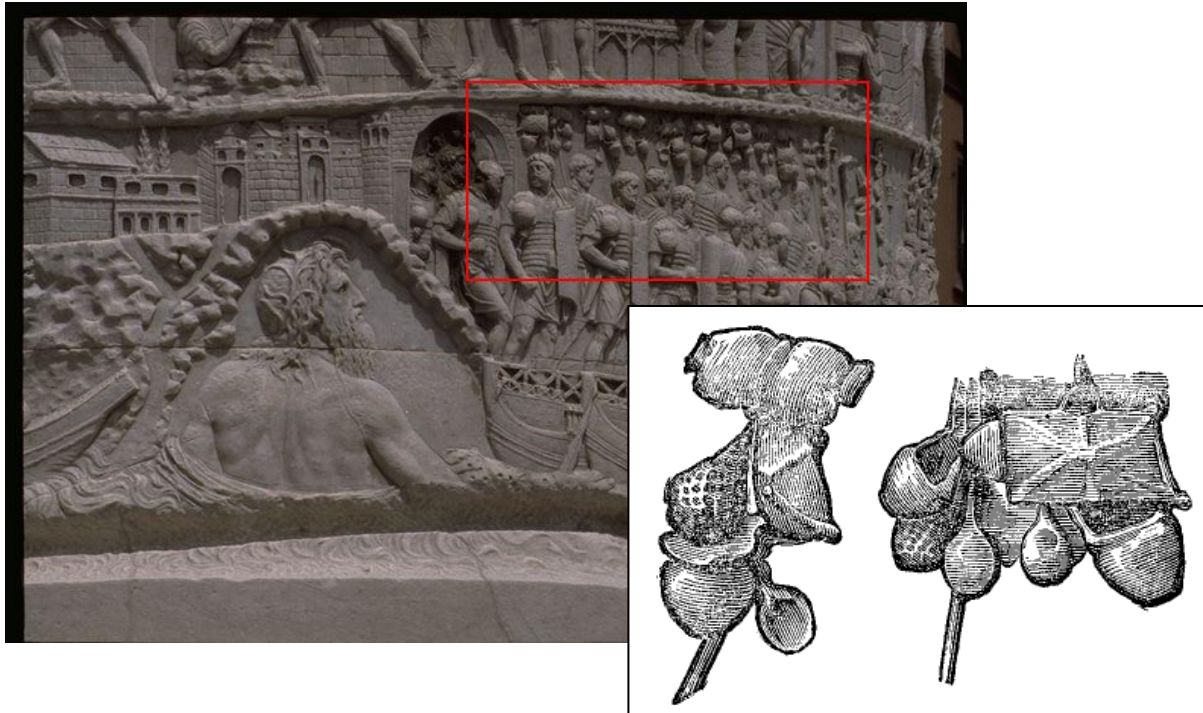
sett under ett. Juellinge 1 og 4 står i en særstilling, men også ytterligere to kvinnegraver ble funnet på samme sted, med en tenåringsjente og en eldre kvinne (Müller 1911:16-17). Den eldre kvinnen i Juellinge 2 (G 72, 3/15) hadde et vel så rikholdig gravinventar som Juellinge 1 og 4, men manglet romerske drikkebegeter. Tenåringen i Juellinge 3 (G 66, 0/6) var derimot begravet med langt mer sparsommelighet og fikk verken med seg importvarer eller øvrig drikkeutstyr, men hadde smykker av sølv og gullblekk. Utformingen av de fire gravene er såpass ensartet at de bør ses i sammenheng (Müller 1911:30). Symbolspråket henviser til en eksklusiv sedvane knyttet til drikkegilder, noe som gjennom gravmaterialet også knyttes til en kvinnelig sfære. Sistnevnte illustreres tydeligst i Juellinge 1 (fig. 11), hvor det i den avdøde kvinnens hånd er plassert en bronsesil rettet mot ansiktet. At det er nettopp tenåringsjenta som mangler drikkeutstyret, er neppe tilfeldig. Hun er plassert i gruppe med de eldre kvinnene og kan ha tilhørt samme sosiale sjikt, men vært av en såpass ung alder (12-14 år) at hun ennå ikke hadde trått inn i en formell sosial rolle og funksjon. I så henseende kan drikkeutstyret oppfattes som uttrykk for en sosial rolle som i stor grad også var kvinnene til del.

Michael J. Enright (1996:100-102) har satt fyrstegravene i sammenheng med germanske drikkeritualer, slik disse er kjent fra senere kilder i yngre jernalder og tidlig middelalder. Hans fortolkninger hviler i stor grad på skriftlige kilder, og kan dermed ikke overføres direkte på romertidsmaterialet, ettersom kildetilfanget i ERJ er mangelfullt på dette området og underlagt en rekke kildekritiske aspekter. Han trekker imidlertid veksler på et omfattende materiale, som i tillegg inkluderer gresk og såkalt keltisk kultur (Enright 1996:133-168). I etruskiske og romerske kontekster er drikkegildene – de såkalte *symposier* – også et velkjent motiv i gravkunsten (Toynbee 1971:12). Drikkegildene kan på denne måten påvises i flere kulturelle og historiske kontekster, og det er nærliggende å knytte beslektede ideer til drikkesettene i fyrstegravene. Enright (1996:53, 101) gir spesielt kvinnene en sentral funksjon i de germanske drikkeritualene. Mens menn utøver makten, er det kvinnene som opprettholder symbolspråket som er knyttet til denne, gjennom aktiv deltagelse i ritualene. Dette aspektet hevder han å gjenkjenne i fyrstegravene, spesielt i kvinnegravene i Juellinge. Enrights (1996:283) teorier har imidlertid vidtrekkende implikasjoner for forståelsen av det germanske samfunnet, og han tillegger følgesvesenet avgjørende betydning for utviklingen i yngre jernalder og tidlig middelalder. Dette gjør seg ikke nødvendigvis gjeldende i like sterk grad i ERJ, og eksistensen av en institusjon som følgesvesenet i denne perioden er i seg selv diskutabel (se kap. 3.3.2). Drikkegildet kan med andre ord ha hatt forskjellig betydning og

meningsinnhold i henholdsvis ERJ og yngre jernalder. Formspråket i fyrstegravene er imidlertid av en slik karakter, at disse to fenomenene kan være knyttet til hverandre. Det er dermed mulig å spore utgangspunktet for idékonseptene knyttet til drikkeritualene, slik disse tolkes ut ifra senere kilder, i fyrstegravene i ERJ.

Sett under ett synes det som at graver med høy AOT-verdi ofte har høy AIV-verdi, slik Hedeager (1978b:218, 1980:51) tidligere har påpekt, selv om graver med kun en importvare og over ti ulike objekttyper også forekommer. Mange av disse er imidlertid våpengraver fra Midt- og Syd-Jylland fra B2, og bidrar slik til å forsterke inntrykket av et skille mellom Midt- og Syd-Jylland og øvrige deler av Danmark.

Gad Rausing (1987: 126-132) har knyttet romersk import opp mot germanske leiesoldater, og hevdet at kasseroller, *paterae* og vinøser i germanske graver kan ha vært *dona militaria*, militære utmerkelse, til disse. Kasseroller er også avbildet på Trajansøylen i Roma som en del av legionærenes marsjustrutning (fig. 12). Kasserollene hadde flere funksjoner, og er knyttet til både hygiene og matlagning, og betraktet som en del av drikkeutstyret (Kunow 1983:74-75). Vinøser og siler forekommer i tillegg dessuten i militærleire (Kunow 1983:76). Dette er likevel forbausende sjeldent utstyr i de skandinaviske våpengravene, og kun fire kasseroller og syv vinøser er dokumentert. Fem graver hører til på Jylland, mens de øvrige fire ligger enkeltvis på Bornholm, Gotland og i Sør-Sverige. Av ti germanske graver med *paterae* forekommer en sammen med våpen. Den hyppigst forekommende importvaren i skandinaviske våpengraver er derimot bronsekjeler, som er kjent i 17 tilfeller. Ut i fra funnkontekstene er det derfor lite som indikerer en sterk samhörighet mellom skandinaviske leiesoldater og romerske importvarer, selv om militærdolken i Hedegård A4103 (G 110) indikerer at avdøde teoretisk sett kan ha vært i romersk tjeneste. Importvarene og formspråket i denne og andre våpengraver er imidlertid av en annen karakter enn majoriteten av graver med kasseroller, vinøser og *paterae*. Indikasjoner på en sammenheng mellom våpen og slike importvarer kan kun påvises på Jylland, men materialet er altfor lite til at man kan trekke en direkte slutning mellom dette. De fem jyske gravene kan snarere tilskrives en markant våpengravskikk i disse områdene. De symbolske aspektene ved importvarene bør derfor ikke knyttes direkte opp mot den militære sfæren, men heller mot den sosiale konteksten de har vært benyttet innenfor i Germania.

Figur 12: Trajansøylen, Roma. Legionærenes marsjustrustning er markert med rødt (<http://www.geocities.com/Athens/Pantheon/9013/Trajan.html>). Innfelt: detalj av utrustningen (<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/home.html>).

Fremveksten av fyrstegravenes særtrekk skjer parallelt med at de samme trekkene dukker opp i mindre rike graver i ulike kombinasjoner, men i noen tilfeller, som på Lolland og Fyn, ser fyrstegravene ut til å være blant de tidligste eksemplene på den nye gravskikken. Fyrstegravene representerer majoriteten av de rikeste gravene fra perioden, og inkorporerer en rekke elementer i gravritualet, som ikke forekommer like konsekvent blant andre rike graver. De symbolske uttrykksformene i de her definerte fyrstegravene, Juellinge 1 og 4, Dollerupgård, Skrøbeshave, Stenlille, Espe, Hoby og Byrsted Mark, er forholdsvis uniforme, uavhengig av hvilke regioner de ligger innenfor. Sammensetningen av drikkeutstyret er også så enhetlig at det må hense på konkrete sosiale funksjoner. Den ensartete forekomsten av disse gjenstandene i både kvinne- og mannsgravene, indikerer at gjenstandene verken var eksklusivt knyttet til den kvinnelige eller mannlige sfæren. Forekomsten av kostbare drikkebegre og skåler i disse gravene underbygger også inntrykket av at disse individene var i en slik posisjon, at deres maktgrunnlag var anerkjent fra romersk hold. Med dette som utgangspunkt, vil nå disse gravene settes i sammenheng med kontinentale fyrstegraver.

6.4.2 De kontinentale fyrstegravene

Lund Hansen (1987:197-199 Note1) definerte i 1987 en rekke kontinentale graver som fyrstegraver, og anga fire eller flere importvarer som det overordnede kriterium. Flere av

gravene er tidligere omtalt av Eggers (1950:103-104) som fyrstegraver av Lübsow-typen, og representerer de rikeste gravene med import i perioden. Gravene ligger innenfor grensene av dagens Tyskland, Polen, Tsjekkia, Slovakia og Østerrike, med andre ord vest for Sovjetunionens gamle grenser og nord for *limes*. Det dreier seg om 37 graver, med tyngdepunkter i Böhmen og Mähren, det sentrale Polen og grenseområdene mellom nordøstre Tyskland og nordvestre Polen.

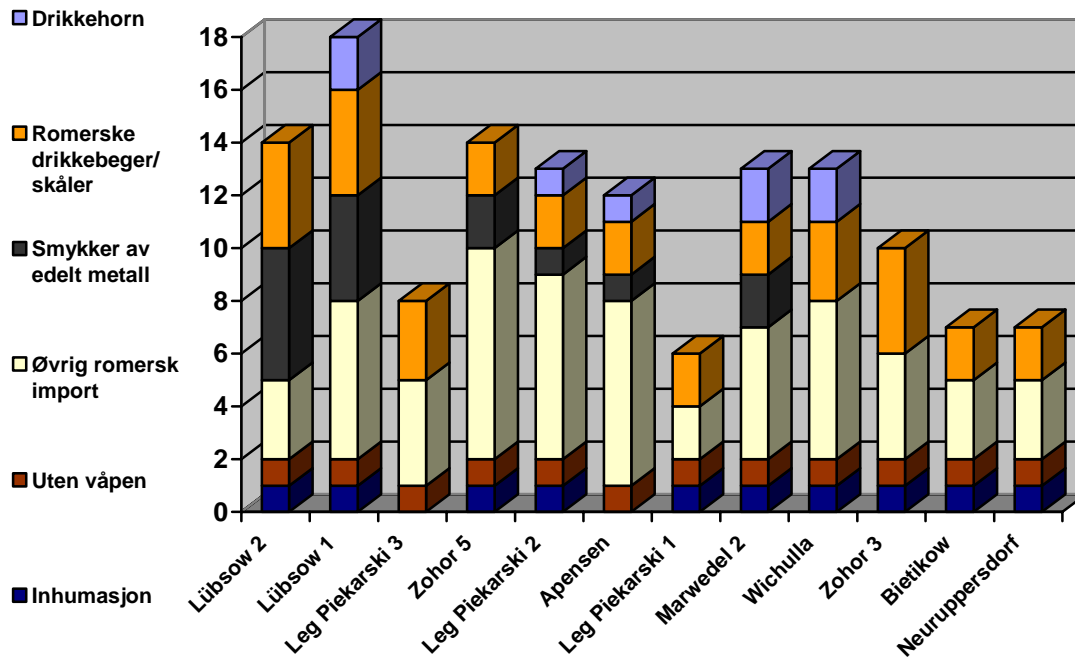
De eldste gravene er datert til B1a og har sitt tyngdepunkt i Böhmen, innenfor det området som ut ifra Tacitus' (*Germania* 28, 42) beskrivelser kan defineres som Markomannerriket. I Lübsow, i nordvestre Pommern, ligger ytterligere fem rike importgraver innenfor et relativt lite territorium, med kontinuitet gjennom hele ERJ (Eggers 1950). Den eldste av disse er datert til B1a, men Lund Hansen (1987:197-199) har kun definert sistnevnte og en grav fra B2 som fyrstegraver. Dembe (G 60, 2/3) i sentrale Polen er også fra B1a, men er eneste fyrstegrav i sitt område. I Leg Piekarski, rett nord for Dembe, er imidlertid tre rike graver fra B1b og B2 undersøkt (Eggers 1951:153; Kunow 1983:149). Alle Lübsow-gravene, Dembe og to av gravene i Leg Piekarski (B1b og B2) er skjelettgraver. Den tredje graven fra Leg Piekarski er branngrav (G 137, 7/9) med datering til B2. Leg Piekarski og Lübsow representerer, rent ut i fra gravmaterialet, to av de mest varige senterdannelsene i ERJ.

De bøhmiske gravene er jevnt fordelt mellom kremasjon og inhumasjon. Alle ligger innenfor B1, nærmere bestemt er fire graver datert til B1a og to til B1b. I Mähren forekommer ytterligere en grav i B1b og en i B2. De bøhmiske og mähriske B1-gravene er relativt uniforme, med bronsekjeler, drikkehorn, bekken og kasserolle, *patera* og bronsekanne eller vinøse med sil. Et sølvbeger og en glasskål er funnet i kremasjonsgravene Velatice og Holubice (G 17, 6/6), noe som ikke kjennes i de øvrige fyrstegravene i området. Andre sjeldne elementer er våpen, som kun finnes i branngraven Dobrichov I,4 (G 21, 4/13) fra B1a, og sporer, som opptrer i Zliw (G 20, 6/14) og inhumasjonsgraven Prag-Bubenec (G 19, 4/9), begge fra B1a. Dødebehandlingen er uklar i forhold til Zliw, som både oppgis som brann- og skjelettgrav (Eggers 1950:103, 1951:145). Verken Lund Hansen eller Kunow gir noen avklaring på dette forholdet.

I B1b endrer bildet seg noe, og flere graver dukker opp i polske og slovakiske områder, samt et tilfelle i Mecklenburg. Fire rike slovakiske graver er sentrert ved Bratislava langs Donau, og tre av disse er skjelettgraver. Av disse er Zohor 3 (G 15, 8/5) og Vysoka (G 13, 10/9)

spesielt velstående med romersk drikkeutstyr og romersk glass, og har sammen med Wichulla (G 143, 9/13) i Schlesien og Witaszewice (G 63, 7/8) i Polen større mengder import enn noen andre nordeuropeiske graver innenfor denne perioden. Kostolna (G 45, 4/11) er den eneste slovakiske branngraven, og inneholder mer beskjedne mengder import, men har i likhet med Dobrichov I,4 i Böhmen enkelte våpenelementer deponert i graven. Hagenow (G 77, 6/13) i Mecklenburg er definert som skjelettgrav, men bryter med det nevnte bildet ved å inneholde tilnærmet samme våpenkombinasjon som Kostolna, lanse, spyd og skjold. Det er derimot noe tvil om funnomstendighetene i Hagenow, og hvilke gjenstander som opprinnelig hører med. Eggens (1950:90) poengterte at gjenstandene fra funnet kom inn til museet i tre omganger, og at muligheten for sammenblanding var til stede. Han hevdet at bronsekjelen og våpnene derfor kunne stamme fra en egen branngrav, men dette kan ikke sies sikkert. Med B1b ser man fremveksten av såkalte sentre i Mecklenburg og Leg Piekarski, samt Zohor ved Slovakias Donau-grense, mens Böhmen blir mer anonymt og nærmest forsvinner fra fyrstegravssjiktet i B2.

B2 omfatter 18 graver, med en styrking av sentrene i Lübsow, Mecklenburg, Leg Piekarski og Zohor. I Tyskland spres gravene både mot Polens grense og mot sentrale Tyskland, med fire graver i Niedersachsen. To graver i Mecklenburg er begge kremasjonsgraver, mens to kremasjons- og to inhumasjonsgraver forekommer i Niedersachsen. De sachsiske og mecklenburgske gravene ligger på begge sider av Elben, i et område som defineres som skillet mellom de vestlige våpengravene og det østlige gravkomplekset, hvilket også inkluderer Midt- og Syd-Jylland (Hachmann 1954/55:17; Hedeager og Kristiansen 1981:129-131; Jensen 2003:319). Dette har igjen vært satt i sammenheng med skillet mellom det nordvestgermanske og svebiske stammeforbund i B1a, eksemplifisert med Arminius og Maroboduus (Hedeager og Kristiansen 1981:138). Lund Hansen angir kun fem graver med våpen i ERJ som fyrstegraver, og tre av disse ligger i Mecklenburg. Fire av de fem gravene er kremasjonsgraver. Hun angir også åtte graver med sporer, hvorav fem ligger i Niedersachsen og Mecklenburg. De øvrige gravene med våpen og sporer ligger spredt fra Böhmen og Slovakia til Pommern. Gebühr (1974:91) har også påvist at våpen forekommer tre ganger så ofte i kremasjonsgraver enn hva tilfellet er i inhumasjonsgravene, hva angår Fyn, Langeland, Vorpommern, Mecklenburg og Brandenburg.

Figur 13: Kvantitativ fordeling av fyrstegravskriteriene blant kontinentale graver, med parvise forekommende romerske drikkebegeter/skåler. Analysen er kvantitativ, og inhumasjon og våpenløshet er hver for seg gitt verdien 1.

I Leg Piekarski og Pommern fortsettes skjelettgravskikken i B2, men med tydeligere innslag av branngraver i begge områder. De øvrige polske graver er branngraver, og kun en skjelettgrav inneholder sporer, mens ingen har våpen. I Slovakia dukker ytterligere en grav opp ved Donau, skjelettgraven Zohor 5 (G 14, 10/10), som står blant de aller rikeste gravene nord for *limes* i ERJ. I alt er seks graver med romersk import dokumentert ved Zohor (Eggers 1951:149; Kunow 1983:148), hvorav fire er skjelettgraver, en er mulig branngrav og en er ikke definert. Dette forholdet gjør Zohor til et senter på linje med både Lübsow og Leg Piekarski, men også spesiell i det henseende at området ligger tett opp til den romerske grense. Langs *limes'* øvrige strekning langs germanske områder er forekomsten av romersk bronse og glass minimal, og såkalte fyrstegraver forekommer ikke (Hedeager 1978a).

I likhet med forholdene i Danmark kan våpen kombinert med rike importvarer i første rekke knyttes til branngravskikken. I tillegg synes kombinasjonen å være fremtredende i de tyske områdene rundt Elben. Dette bildet står også i forhold til den generelle mangelen på våpen i skjelettgraver i samme periode (Steuer 1982:198-200). Fremveksten av de ulike sentrene skjer i områder med tilknytning til de store elvene Elben, Donau og Oder, og Oders sideelv Warla. Det er tydelig at skjelettgraver gjør seg gjeldende ved sentrenes fremvekst, selv om dette bildet blir mer diffust i B2. Rike inhumasjonsgraver forekommer oftere enn

kremasjonsgraver i B1, mens fordelingen er jevnere i B2. En rekke graver inneholder komplette drikkesett og har et forholdsvis uniformt uttrykk, ved at de aller fleste inneholder bronsekjeler, kasseroller, drikkehorn eller romerske drikkebegre/skåler i kombinasjon med enten vinøse med sil eller *patera* og bronsekanne. Seks av åtte graver med åtte eller flere importvarer er skjelettgraver, og forekomsten av romerske drikkebegre/skåler er generelt vanligere blant skjelettgravene. Av 17 graver med begre/skåler, er kun fem branngraver. Slike produkter forekommer kun også i våpenløse graver. Bortsett fra disse aspektene er den øvrige kombinasjonen av romerske importvarer forholdsvis lik i begge kategorier. En kombinasjon av begre/skåler og sporer forekommer kun i to tilfeller i Niedersachsen i B2. I danske kontekst forekommer denne kombinasjonen kun i Midt- og Syd-Jylland i samme periode, noe som knytter disse gravene sterkere til hverandre.

I likhet med de danske gravene er gravgavene i stor grad kjønnsnøytrale, og det er vanskelig å skille manns- og kvinnegraver. Gullfingerringe forekommer sjeldnere i de kontinentale gravene, og berlokker er helt fraværende. Smykkematerialet er i det hele tatt generelt rikere i de danske gravene, mens bredden av romersk import er større i de kontinentale gravene. Parvis forekommende romerske drikkebegre/skåler er i begge områder vanligst blant de rikeste gravene. Tolv kontinentale graver har to eller flere romerske drikkebegre/skåler, og i ni av tilfellene inneholder disse gravene syv eller flere importvarer (fig. 13). Blant disse har fem graver også drikkehorn. I ti av tolv tilfeller dreier det seg om skjelettgraver.

Til tross for visse forskjeller mellom de danske og kontinentale fyrstegravene, er det likevel tydelig at en rekke trekk som forener dem over store avstander. Skjelettgravene gjør seg i begge tilfeller sterkest gjeldende blant de graver hvor størst innsats er lagt ned i gravmaterialet, og parvise romerske drikkebegre og skåler kan i stor grad knyttes til de samme gravene. De parvise forekomstene underbygger også bildet av at begrene og skålene var gjenstand for personlig gaveutveksling (Friis Johansen 1923:158; Broholm 1960:205). Fra Zohor ved Donau til Byrsted Mark på Jylland fremheves et gjenstandsmateriale som kan knyttes til drikkegildenes betydning, samtidig som krigerske aspekter er så godt som fraværende. Et skille mellom Vest- og Øst-Germania kan spores i både de kontinentale og danske gravene, men de kontinentale gravene har likevel en mer enhetlig komposisjon av drikkesettene på tvers av dette skillet. Gravmaterialets sammensetning, med artikler som dekker ulike funksjoner ved romerske drikkegilder, indikerer også en viss kjennskap til romersk sedvane blant den germanske eliten.

Gravmaterialet representerer med andre ord et omfattende overregionalt kontaktnett, hvor et rituelt formspråk har spredd seg over store avstander på relativt kort tid, samtidig som det reflekterer omfattende kontakter med den romerske verden, enten gjennom personlige forbindelser, handelsmenn eller germansk deltagelse i den romerske hær. Både Lübsow I (G 142) og Bendstrup Mark (G 106) inneholder romerske fibulaer, samtidig som Lübsow I inneholder to sølvnåler hvis type har sin opprinnelse i Böhmen og Markomannerriket (Eggers 1950:95). Gjenstandsmaterialet indikerer også at dette kan dreie seg om to kvinnegraver. Dobrichov I,4 i Böhmen inneholder også kistebeslag fra den romerske provinsen Noricum, som ble okkupert under Augustus (se kap. 3.4.3). Gravenes plassering innenfor B1a gjør dem også til tydelige eksponenter for de tidlige impulsene som gjør seg gjeldende i disse områdene, og understreker de langtrekkende nettverkens betydning ved spredningen av disse idékonseptene.

7 Trådene nøstes opp – indre dynamikk og ekstern impuls

Materialgjennomgangen har påvist et skille mellom to ulike gravkonsepter, som rent geografisk skiller øst- og vestgermansk gravskikk fra hverandre. Dette skillet deler også det danske formspråket i to kategorier, og kontrasterer det midt- og sydjyske materialet med det nord- og østjyske og østdanske. Dette samsvarer med tidligere forskning på området (Hachmann 1954/55:17; Hedeager og Kristiansen 1981:129-131; Steuer 1982:186; Jensen 2003:319). De kulturelle og historiske årsakene til dette skillet er sannsynligvis forskjellige, og knyttet til ulike situasjoner i disse to områdene. De bør derfor også forstås som to forskjellige prosesser, selv om flere faktorer kan være beslektede. Begrepet *Fyrstegraver av Lübsow-typen* kan dermed hovedsakelig knyttes til områdene øst for Elben og Moldau, Nord- og Øst-Jylland og Øst-Danmark. Enkelte graver i det vestgermanske komplekset har imidlertid utover ERJ samme formspråk som de øvrige fyrstegravene. De ulike fyrstegravene deler en felles ideologisk uttrykksform og har i det store og hele samme gjenstandskombinasjoner i gravene. Analyser av det danske materialet viser også at denne uttrykksformen kan knyttes til periodens rikeste graver. Mindre rike graver i samme områder tar også opp i seg flere eller enkelte aspekter ved det samme formspråket, men en sammenblanding av ulike elementer er sterkere blant disse gravene.

Gjenstandskombinasjonen i fyrstegravene er symptomatisk for kjennskap til romersk sedvane. De inneholder ofte et bredt utvalg av gravgaver, som samlet sett også inkorporerer aspekter ved romerske måltider og drikkegilder. Det er ikke gitt at gjenstander har hatt tilsvarende bruk i germanske kontekster, som i de opprinnelige romerske, men den enhetlige komposisjonen av spesielt drikkesettene indikerer at en helhetlig idé ligger bak. Det er ikke gjenstandens status som import som alene skapte dets verdi, men tilsynelatende var *typen* gjenstand også av avgjørende betydning. De enkelte gjenstandskategoriene, som siler, øser, bronsekjeler, bekken, begre og kanner, hadde ulike praktiske funksjoner ved gildene. At man i fyrstegravene har søkt å inkorporere alle elementene indikerer at man har kjent til bruken av disse, og gitt det en tilsvarende funksjon. Dette kan defineres som en etterligning av livsførselen til den romerske eliten, slik Leube (1976:189) har hevdet, men er neppe noen passiv adopsjon av fremmede impulser.

I germansk kontekst har drikkegildene sannsynligvis representert en langt mer institusjonalisert praksis, og vært tettere knyttet opp mot en rituell og ideologisk sfære. Som jeg har diskutert i kapitlene 3.5.5-3.5.8, er importvarenes grenseoverskridende egenskap et element som bidrar til en sakralisering av gjenstandene. Det er også nærliggende å betrakte sølvbegrene som knyttet til lederverdigheten. De kosmologiske forestillingene som tillegges importvarene knytter dem dermed til en religiøs sfære. Den eksklusive sedvanen som kan knyttes til bruken av gjenstanden, innebærer også en ritualisering av både begivenhetene og gjenstandene, slik jeg har forsøkt å vise i kapittel 4.1.1 og 4.1.6. Disse mekanismene setter importvarene inn i en videre kontekst, og gjør dem til viktige komponenter for samfunnets reproduksjon. Drikkegildene blir slik ritualiserte begivenheter og er i seg selv ekskluderende handlinger, som synliggjør skillet mellom de innvidde og uinnvidde. Det fremhever de innviddes status, og sakraliserer deres rolle og sosiale egenskaper.

Endringen av dødsritualene i B1a, spesielt blant eliten, indikerer likeledes at konkrete ideer ligger bak, som skiller dette fra eldre idékonsepter. Som diskutert i kapittel 4.1.6 kan elitens oppfatning av seg selv ha vært i endring, ved at de tillat seg selv en annen betydning og rolle enn tidligere. Dette aspektet ser også ut til å komme til uttrykk i forhold til dødebehandlingen. Bruddet med den rituelle sedvanen med å brenne den døde, markerer i seg selv et ønske om å skille seg ut og markere en eksklusiv status. Evnen til å endre ritualene demonstrerer den innflytelsen som er nødvendig for dette, og dermed elitens vilje og makt til å definere samfunnsforholdene og samfunnets verdensforståelse. Man demonstrerer sin evne til å definere verden, makt til å bryte gammel sedvane og vilje til å skape en ny praksis. Endringen vil slik, i seg selv, være et effektivt virkemiddel for å understreke elitens potens og kulturelle styrke. Den vil også signalisere elitens selvbevissthet, og det ideologiske rammeverket vil bli assosiert med elitens praksis. Slik sett vil den nye gravskikken bli et symbol på elitens ideer, i tillegg til at den i seg selv er en mekanisme for å naturalisere disse ideene (kap. 4.1.5). I kapittel 4.3.3 og 4.3.4 har jeg forsøkt å vise hvordan inhumasjon i seg selv kan tolkes i retning av endret fokus på individet og individets rolle i dødsriket. Avdødes identitet og kropp er ikke gjenstand for samme fysiske transformasjon som ved kremasjonsskikken, men er ført tilbake til samfunnet som et intakt individ ved reintegrasjonsriten. Dette kan innebære en økt vektleggelse av individets spesielle betydning som et medlem av samfunnets ledersjikt, hvorpå avdødes kraft kan være forsøkt preservert gjennom de jordiske levningene.

Den markante endringen i gravmaterialet er likevel ikke ensbetydende med et brudd, men som vist i kapittel 5.2 og 5.3 gir den inntrykk av å være en forsterkning av de prosesser som kan spores i sen FRJ. Bosetningsmaterialet fra perioden er likeledes preget av en langvarig utvikling, som ikke kulminerer før overgangen til YRJ (kap. 5.1). Materialet, sett under ett, indikerer med andre ord ikke gjennomgripende samfunnsendringer ved overgangen til ERJ, men at nye impulser gjør seg gjeldende på ulike områder. Den sterke materielle akkumulasjonen i gravene i ERJ tyder også på at den rituelle legitimeringen har endret seg. Dette innebærer ikke nødvendigvis at samfunnet i FRJ var et egalitært samfunn, men at det ideologiske språket materialiserte seg ved andre mekanismer. I sen FRJ og ERJ har imidlertid eliten i ulike regioner til ulik tid, ubevisst eller bevisst, oppfattet det som nødvendig å endre de sosiale strategiene som ivaretok deres interesser. Dette aspektet vil jeg komme tilbake til mot slutten av kapitlet.

Det at kvinnegravene deler samme formspråk som mannsgravene, indikerer også at gruppens ideologiske legitimering ikke var knyttet til mannens status alene. Legitimeringen er heller ikke knyttet til krigerske sfærer, men er snarere relatert til en ritualisert og eksklusiv sedvane. Man understreket med andre ord gruppens distingverte posisjon, der kvinnene innehadde høy status som medlemmer av gruppen. Gruppen kan med andre ord være knyttet til avstamning og slekt, der alle medlemmer fyller en spesiell rolle. De rikt utsmykkede kvinnegravene kan symbolisere et slikt aspekt, der man ønsker å vektlegge slekten, og man blir avhengig av den rette slektstilhørigheten for å gjøre krav på sosiale privilegier og makt. Det er også i dette perspektivet man bør forstå de sporadiske rikt utsmykkede barnegravene i ERJ, som på Hedegård og Juellinge deler formspråk med eldre individer på samme gravfelt (kap. 6.3.1 og 6.3.5). De unges status er med andre ord nedarvet, ved at man fødes inn i et konkret sosialt sjikt, og tillegges egenskaper etter dette. Impulsene fra lederskapsideologien i den gresk-romerske verdenen (kap. 3.2) kan ha forsterket disse trekkene i Germania, og bidratt til en økt vektleggelse av disse egenskapene. Betydningen av nedarvet autentisitet i forbindelse med eksklusive sosiale grupperinger har også blitt fremhevet i kapittel 4.1.1.

Importvarene kan settes i sammenheng med en gavebytteøkonomi, som innebærer at personer knyttes til hverandre gjennom gaveutvekslingen (kap. 3.5.5). Gjennom denne prosessen skapes et avhengighetsforhold, som sentrerer makt og innflytelse i enkelte slekter. Gjenstandenes symbolspråk kan imidlertid oppfattes forskjellig av ulike grupperinger. For å kunne forstå symbolspråket fullt ut, er man avhengig av selv å kunne ta del i de kulturelle

fortolkningene av disse, man må med andre ord være innviet i gruppen (kap. 4.1.1). En importgjenstand som overføres fra eliten til et medlem av et lavere sosialt sjikt, vil dermed tillegges ulike egenskaper av giver og mottager. For mottakeren vil importvaren inneha symbolske assosiasjoner til elitens sedvane, hvilket innebærer at den enkelte gjenstand representerer helheten. Den enkelte gjenstand blir for mottageren en representant for et vidt spekter av assosiasjoner. For det øverste sjiktet er gjenstanden imidlertid kun et aspekt innenfor en større helhet, hvor alle gjenstander er like påkrevd for at helheten i sedvanen skal kunne være til stede. De representerer ulike enkeltelementer innenfor en større helhet, hvor de alle spiller en rolle for å fullbyrde alle aspektene ved drikkegildene. Her er det helhetlige symbolspråket av betydning, hvorpå det komplette oppsettet av gjenstander utviser en fullverdig innsikt i fremmed sedvane. Medlemmer av de lavere sosiale sjiktene, som aspirerer til å rykke opp i hierarkiet, vil kunne forsøke å etterligne elitens symbolspråk. Å inneha slike gjenstander blir ensbetydende med å rykke opp i hierarkiet, og tilsynelatende øke sin innsikt i elitens fortolkning av verden. Disse menneskene vil likevel ikke disponere hele spekteret av kulturelle koder, i tillegg til at noe også vil kunne misforstås, undervurderes eller tillegges andre egenskaper. Dette skjæringspunktet mellom innsikt og manglende innsikt, kan kanskje forklare fragmenteringen av gravskikken i B2.

Sosial mobilitet, kombinert med økende tilgang til importvarer gjennom profesjonelle romerske handelsmenn, kan dermed ha utvannet det ideologiske formspråket. Importvarens betydning for maktrelasjonene har også gjort dem nødvendige for at de herskende slekter skal kunne legitimere sin posisjon. De er både insignier på deres makt og nødvendige i gavebytteøkonomien som er fundamentet i deres maktutøvelse. Systemets irreversibilitet fordrer også en kontinuerlig sirkulasjon av gjenstander og tilsvarende tilgang på nye gjenstander. Den økende tilgangen til import har også gjort det mulig for aspirerende slekter å benytte seg av det samme formspråket, samtidig som det vil kombineres med deres egen forståelse og kulturelle bakgrunn. Et selvbevisst herskersjikt vil tvert om søke å konservere sitt formspråk, og slik heve seg over de øvrige sjiktens vulgarisering. Denne prosessen kan eventuelt forklare at de rikeste danske gravene i hele ERJ har et identisk formspråk, uavhengig av region og variasjoner blant de øvrige graver over tid.

Årsaken til elitens formspråk i ERJ er ikke et tilfeldig utslag av kontakten med Romerriket. Selve behovet for en endring av den ideologiske legitimeringen krever en årsak, som må være knyttet til en konkret situasjon. Kontakten med Romerriket foregikk ikke kun blant det

øverste sjikt, men også blant medlemmer av de lavere sjiktene som tok tjeneste i romerske hærer. Disse menneskene ble profesjonelle krigere med en unik kompetanse ingen kunne bestride. Deres innsikt i militær organisering, disiplin og våpenbruk var verdifull kunnskap, noe de germanske hærene fort erfarte i stridigheter med romerske hærer. Den romerske metodikken nødvendiggjorde endringer i den germanske militære strukturen. Ifølge Tacitus organiserte både Arminius og Maroboduus sine hærer etter romersk mønster (*Annales* 2:45). Leiesoldatenes innsikt i den romerske hær gjorde deres kunnskap uvurderlig i møte med den samme fiende. Som jeg har presentert det i kapittel 3.4.2, kan Arminius betraktes som et godt eksempel på slik lærdom. Hans erfaringer fra den romerske hæren ga ham en innsikt i systemets styrker og svakheter. Selv om han ikke evnet å beseire romerne i regulære slag, maktet han å slå dem ved bakhold i Teutoburgerskogen. Ifølge Dio Cassius (*Roman History* 56:20-21) valgte Arminius ut et landskap som vanskeliggjorde effektiv bruk av de romerske enhetene, og slo til på et tidspunkt hvor trenet og sivilister skapte ytterligere uorden. Denne kompetansen var uvurderlig i germanske kontekster, noe som gjorde det presserende for det øverste sjiktet å knytte disse grupperingene til seg. Dette gjelder ikke kun medlemmer av de øverste sjiktene, som kommanderte egne enheter i den romerske hæren, men også fotsoldater og offiserer av lavere rang. Disse gruppene utgjorde imidlertid en mulig trussel mot den etablerte ordenen, ettersom de i perioder av sosial ustabilitet og krig hadde kompetanse og mulighet til å endre på den sosiale strukturen.

Elitens strategi, slik den er tolket på grunnlag av gravmaterialet, indikerer to aspekter. På den ene siden har den spilt på et symbolspråk som leiesoldatene vil ha gjenkjent og anerkjent. De vil også ha gjenkjent et herskerideal som trekker vekslers på det romerske lederskapsidealet og keiserkulten. De herskende slekter kunne gjennom dette ideologiske uttrykket knytte til seg ønskede grupperinger. På den andre siden har ikke fyrstegravene et militært formspråk, og man har tilsynelatende unnlatt å spille på en rolle som militære ledere. Snarere oppstår fyrstegravene samtidig som våpengravene når sitt høydepunkt (Hedeager 1992:112-114; Watt 2003:180), og kan være en reaksjon på dette. Elitens legitimitet som herskere var med andre ord ikke fundert i militær kyndighet, men i nedarvet økonomisk og rituell makt. Gravenes formspråk henspiller på økonomisk potens og ritualiserte sedvaner. Vektleggelsen av den rituelle sfæren vil kunne underbygge et inntrykk av herskerslektene som avgjørende komponenter i en kosmologisk helhet, hvor de har utgjort et bindeledd mellom guder og mennesker. Deres posisjon som ledere var fremstilt som betinget av nedarvede kvaliteter, slik at de var uerstattelige. Deres funksjon kan ikke erstattes av andre som ikke innehar de samme

forutsetningene for å fylle denne, noe som innebærer en sakralisering av avstamning og slekt. Dette ideologiske aspektet er en redefinisjon av herskerslektenes sosiale rolle. De har forsøkt å orientere seg innenfor en ny situasjon, som den direkte og indirekte kontakten med Roma skapte, og bidratt til å forme denne. Man forsøkte med andre ord å gi inntrykk av at deres funksjon ikke kunne erstattes av aspirerende slekter eller krigsledere, men at de var et nødvendig komponent for samfunnets opprettholdelse og velferd. Motsetningsforholdet mellom de etablerte slektene og krigergrupperingene har med andre ord resultert i en tosidig strategi. De sakraliserte sin egen funksjon i møtet med fremvoksende og ressurssterke grupperinger, samtidig som de ønsket å knytte grupperingenes kompetanse til seg.

Fyrstegravene dukker opp over hele Øst-Germania samtidig, noe som tyder på en felles impuls. Dette kan tentativt knyttes til den nye grensen som ble etablert 50-70 år tidligere, og de kontaktflatene dette skapte. Mange av gravene er spredd over områder som kan settes i sammenheng med ravhandelen, noe som kan ha vært en medvirkende årsak til konsentrasjonen av import på disse stedene. Som diskutert i kapittel 3.5, kan en kombinasjon av strategiske og økonomiske motiver ligge til grunn for romernes interesse for de østeuropeiske elveleiene og stammene bakenfor Elben. Forekomsten av provinsialromerske fibulaer og bøhmiske smykker i enkelte graver, kan også indikere at impulsene har spredd seg med direkte og langtrekkende nettverk mellom elitene. Det er heller ikke utenkelig at beseirede grupperinger i Noricum, Rhaetia og Pannonia har søkt nordover. Det er tilsvarende sannsynlig at ledersjiktet i bøhmiske områder har forsøkt å skape allianser gjennom ekteskapsinngåelser med germanske stammer lenger nord, under trussel om romersk ekspansjon. Det er nærliggende å betrakte konsentrasjonen av fyrstegraver i Böhmen i B1a i forbindelse med de historiske begivenhetene, som er beskrevet i forbindelse med Markomannerrikets posisjon i det 1. århundre e. Kr. (kapittel 3.4). Fyrstegravene bør likevel ikke forstås ut ifra dette aspektet alene, ettersom situasjonen i de bakenforliggende områdene ikke i like stor grad har vært preget av direkte kontakt med den romerske verdenen. Kremasjon, våpenelementer og sporer forekommer dessuten i bøhmiske fyrstegraver i B1a, i motsetning til de øvrige fyrstegravene i Øst-Germania i samme periode. Fyrstegravens formspråk har med andre ord ikke nødvendigvis oppstått i Böhmen, og deretter vært overført på øvrige deler av Germania. Det er snarere et produkt av en rekke prosesser, som har sitt felles utgangspunkt i Romerrikets ekspansjon og innflytelse på de germanske områdene.

Direkte kjennskap til det romerske riket kan også påvises gjennom de skriftlige kildene. Ideer knyttet til keiserkulten og romersk organisering kan ha spredd seg med medlemmer av den germanske eliten, og med germanske leiesoldater. Fyrstegravene er likevel ikke uttrykk for en adopsjon av romersk sedvane og idealer, men representerer et skjæringspunkt mellom dette og den indre dynamikken og kulturelle bakgrunnen i germansk kontekst. Fyrstegravene er derfor ikke et speilbilde av romersk gravskikk, noe en enerådende kremasjonsskikk i Romerriket på dette tidspunktet viser (jf. Morris 1992:31-70). Germanerne har ikke uten forbehold adoptert et romersk idékonsept, men endret sitt selvilde i møtet med dette. Gravene er uttrykk for en endring av elitens oppfatning av seg selv, enten gjennom direkte deltagelse i det romerske samfunnet eller indirekte gjennom de interregionale, militære, politiske og kulturelle prosesser kulturmøtet iverksatte, og dermed en redefinering av egen rolle og ideologiske uttrykk. Det ideologiske uttrykket kan knyttes til elitens ambisjoner om å oppnå samme sakraliserte status som sine sørlige kolleger. Det er imidlertid også et uttrykk for en indre konflikt i samfunnet, hvorpå de tilegnet seg et prestisjefylt formspråk for å oppnå et symbolsk grep om situasjonen (jf. Bourdieu 1995:240-241).

8 Litteraturliste

Albrechtsen, Erling

- 1956 *Fynske Jernaldergrave II. Ældre romersk jernalder*. Ejnar Munksgaard, København.
- 1971 *Fynske Jernaldergrave IV. Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm*. Fynske Studier IX. Odense Bys Museer, Odense.
- 1974 *Fyn i Oldtiden*. Odense University Studies in History and Social Sciences, Vol. 20. Odense Universitetsforlag, Odense.

Allison, Penelope M.

- 2004 *Pompeian Households. An Analysis of Material Culture*. Monograph 42. The Cotsen Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles.

Andersson, Kent og Frands Herschend

- 1997 *Germanerna och Rom*. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala Universitet, Uppsala.

Artelius, Tore

- 1991 Gravar sedda från väster – aspekter på västsvenska gravar ur kunskaps- och kulturminnesvårdssynpunkt. I *Gravfältsundersökningar och gravarkeologi. Rapport från riksantikvarieämbetets seminarium om "Gravmaterialet som källa för kunskap om människans livsvilkor, religiösa och sociala värderingar"* 26-27 oktober 1988, redigerat av Agneta Lagerlöf, s. 22-28. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- 2000 *Bortglömda föreställningar. Begravningsritual och begravningsplats i halländsk yngre järnålder*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar skrifter 36, Gotarc. Series B, Gothenburg Archaeological Theses 15. Göteborgs Universitet, Göteborg.

van Baaren, Theodorus Petrus

- 1987 Death. I *The Encyclopedia of Religion*, Vol. 4, redigerat av Mircea Eliade, s. 251-259. Macmillan Publishing Company, New York.

Becker, C. J.

1987 Farms and Villages in Denmark from the Late Bronze Age to the Viking Period. I *Proceedings of the British Academy*, 73 (1987):69-97. Oxford.

Bergquist, Lars-Göran

2005 *En enkel til Himlingøje. Dödens mode: ett virrvarr av varianter*. Aun 32. Department of Archaeology Uppsala, Uppsala.

Binford, Lewis

1971 Mortuary practices: their study and their potential. I *Approaches to the social dimensions of mortuary practices*, redigert av James A. Brown, s. 6-25. Society for American Archaeology Memoir 25, Washington D.C.

Bourdieu, Pierre

1995 *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt til norsk av Annick Prieur. Pax forlag, Oslo.

1996 *Symbolisk makt. Artikler i utvalg*. Oversatt til norsk av Annick Prieur. Pax forlag, Oslo.

2000 *Outline of a Theory of Practice*. Oversatt til engelsk av Richard Nice. Cambridge University Press, Cambridge.

Bringmann, Klaus

1989 Topoi in der taciteischen Germania. I *Beiträge zum Verständnis der Germania des Tacitus. Teil I: Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Nord- und Mitteleuropas im Jahr 1986*, redigert av Herbert Jankuhn og Dieter Timpe, s. 59-79. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Broholm, Hans Christian

1960 *Kulturforbindelser i ældre Jernalder*. Nyt Nordisk Forlag, København.

Brush, Karen

1988 Gender and Mortuary Analysis in Pagan Anglo-Saxon Archaeology. I *Women and Archaeology*, redigert av Karen Arnold og Pam Graves, s. 76-89. Archaeological

Review from Cambridge, Vol. 7:1. Department of Archaeology, Cambridge University, Cambridge.

Brøndsted, Johannes

1940 *Danmarks Oldtid – Jernalderen*. Gyldendal Nordisk Forlag, København.

Childe, Gordon

1945 Directional changes in funerary practices during 50,000 years. *Man. The Journal of the Royal Anthropological Institute* 4:13-19.

Ciarallo, Annamaria og Ernesto De Carolis (redigert av)

1999 *Pompeii – Life in a Roman Town*. Electa, Milan.

Dokumentasjonsprosjektet

2007 *Dokumentasjonsprosjektet for de norske regionsmuseene*. [online database]. Tilgjengelig fra <http://www.dokpro.uio.no/Arkeologi.html> [Besøkt 9. januar, 2007]. Oldsaksamlingen i Oslo.

Duff, Timothy E.

2003 *The Greek and Roman Historians*. Classical World Series. Bristol Classical Press, London.

Earle, Timothy

1997 The evolution of chiefdoms. I *Chiefdoms: Power, Economy, and Ideology*, redigert av Timothy Earle, s. 1-16. Cambridge University Press, Cambridge.

Eggers, Hans Jürgen

1950 Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit. *Praehistorische Zeitschrift* 34/35 (1949-50):58-107.

1951 *Der Römische Import im freien Germanien*. Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte, Hamburg.

Ekholm, Gunnar

1974 [1934] Om romarnas handel på Nordeuropa. I *Romersk Import i Norden* (opprett fra Fornvännen 29 (1934):349-365). Jämte Bibliografi 1910-1971. Institutionen för Nordeuropeisk Arkeologi vid Uppsala Universitet, Uppsala.

Eliade, Mircea

1958 *Patterns in comparative religion*. Sheed and Ward, London.

2002 *Det hellige og det profane*. Oversatt til norsk av Trond Berg Eriksen. Gyldendal, Oslo.

Enright, M. J.

1996 *Lady with a Mead Cup. Ritual, Prophecy and Lordship in the European Warband from La Tène to the Viking Age*. Four Courts Press, Dublin.

Fabech, Charlotte

1999 Centrality in sites and landscapes. I *Settlement and Landscape*. Redigert av Charlotte Fabech og Jytte Ringtved, s. 455-472. Jutland Archaeological Society, Højbjerg.

Fabech, Charlotte og Jytte Ringtved

1995 Magtens geografi i Sydsandinavien – om kulturlandskap, produksjon og bebyggelsesmønster. I *Produksjon og samfunn. Om erverv, spesialisering og bosetning i Norden i 1. årtusen e. Kr.*, redigert av Heid Gjøstein Resi, s. 11-39. Varia 30. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Fishwick, Duncan

1987 *The Imperial Cult in the Latin West. Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire*. Brill, Leiden.

Flach, Dieter

1989 Die Germania des Tacitus in ihrem literaturgeschichtlichen Zusammenhang. I *Beiträge zum Verständnis der Germania des Tacitus. Teil I: Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Nord- und Mitteleuropas im Jahr 1986*, redigert av Herbert Jankuhn og Dieter Timpe, s. 27-59. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.

Fredriksen, Per Ditlef

2002 *Karet/kroppen/identiteten. Spannforma leirkar i graver*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen, Bergen

Friis Johansen, Knud

1923 Hoby-Fundet. I *Nordiske Fortidsminder*, Andet Bind (1911-1935):119-165. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskap, København.

Fuglestad, Ingrid

1997 Mellom hedendom og kristendom – mellom ættesamfunn og kongerike. Bruken av monumentale anlegg i en brytningstid. I *Konflikt i forhistorien*, redigert av Ingrid Fuglestad og Bjørn Myhre, s. 41-57. AmS-Varia 30. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

Fulford, Michael G.

1985 Roman material in barbarian society c. 200 B.C.-c. A.D. 400. I *Settlement and Society. Aspects of West European prehistory in the first millennium B.C.*, redigert av T.C. Champion og J.V.S. Megaw, s. 91-108. Leicester University Press, Leicester.

Fund og Fortidsminder

2007 *Fund og Fortidsminder. Det Kulturhistoriske Centralregister*. [online database]. <http://www.dkconline.dk/> [Besøkt 9. januar 2007]. Kulturarvstyrelsen.

Gansum, Terje

1997 Jernaldermonumenter og maktstrukturer. Vestfold som konfliktarena. I *Konflikt i forhistorien*, redigert av Ingrid Fuglestad og Bjørn Myhre, s. 27-41. AmS-Varia 30. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

1999 Mythos, logos, ritus. Symbolisme og gravskikk i lys av gudediktene i den eldre Edda. I *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*, redigert av Ingrid Fuglestad, Terje Gansum og Arnfrid Opedal, s. 441-483. AmS-Rapport 11A. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

2004 *Hauger som konstruksjoner – arkeologiske forventninger gjennom 200 år*. Gotarc. Series B, Gothenburg Archaeological Theses 33. Göteborgs Universitet, Göteborg.

Gebühr, Michael

- 1974 Zur Definiton älterkaiserzeitlicher Fürstengräber vom Lübsow-Typ. *Praehistorische Zeitschrift* 49:82-128.
- 1998 Fürstengräber. I *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 10:185-195. Walter de Gruyter, Berlin.

van Gennep, Arnold

- 1999 [1909] *Rites de Passage. Overgangsriter*. Oversatt til norsk av Erik Ringen. Pax Forlag, Oslo.

Giddens, Anthony

- 1984 *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity press, Cambridge.
- 1993 *New Rules of Sociological Method. A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. 2. utgave. Polity Press, Cambridge.
- 1995 *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. 2. utgave. Macmillan, Basingstoke.

Gilman, Antonio

- 1995 Prehistoric European Chiefdoms: Rethinking "Germanic" Societies. I *Foundations of Social Inequality*, redigert av T. Douglas Price og Gary M. Feinman, s. 235-251. Plenum Press, New York.
- 1997 Trajectories towards social complexity in the later prehistory of the Mediterranean. I *Chiefdoms: Power, Economy, and Ideology*, redigert av Timothy Earle, s. 146-169. Cambridge University Press, Cambridge.

Grane, Thomas

- 2003 Romerske kilder til Germaniens geografi og etnografi. I *Sejrens triumf – Norden i skyggen af det romerske Imperium*, redigert av Lars Jørgensen, Birger Storgaard og Lone Gebauer Thomsen, s. 126-147. Nationalmuseet, København.

Hachmann, Rolf

- 1954/55 Zur Gesellschaftsordnung der Germanen in der Zeit um Christi Geburt. *Archaeologica Geographica* 1954/55:7-24, Hamburg.

Hansen, Henrik Jarl

1988/89 Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-1970. *KUML* 1988/89:195-241.

Haselgrove, Colin

1987 Culture process on the periphery: Belgic Gaul and Rome during the late Republic and early Empire. I *Centre and Periphery in the Ancient World*, redigert av Michael Rowlands, Mogens Larsen og Kristian Kristiansen, s. 104-123. Cambridge University Press, Cambridge.

Hedeager, Lotte

1978a A Quantitative Analysis of Roman Imports in Europe North of the Limes (0-400 A.D.), and the Question of Roman-Germanic Exchange. I *New Directions in Scandinavian Archaeology*, redigert av Kristian Kristiansen og Carsten Paludan-Müller, s. 191-216. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History, Vol. 1. The National Museum of Denmark, København.

1978b Processes towards State Formation in Early Iron Age Denmark. I *New Directions in Scandinavian Archaeology*, redigert av Kristian Kristiansen og Carsten Paludan-Müller, s. 217-223. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History, Vol. 1. The National Museum of Denmark, København.

1980 Besiedlung, soziale Struktur und politische Organisation in der älteren und jüngeren römischen Kaiserzeit Ostänemarks. *Praehistorische Zeitschrift* 55 (1):38-109.

1988 Pengeøkonomi og prestisjeøkonomi i romersk jernalder. I *Fra Stamme til Stat i Danmark, Vol. 1: Jernalderens Stammesamfund*, redigert av Peder Mortensen og Birgit M. Rasmussen, s. 117-122. Jysk Arkæologisk Selskaps Skrifter 22. Aarhus Universitetsforlag, Højbjerg.

1992 *Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.

Hedeager, Lotte og Kristian Kristiansen

1981 Bendstrup – en fyrstegrav fra ældre romersk jernalder, dens sociale og historiske miljø. *KUML* 1981:1-163.

Hedeager, Lotte og Henrik Tvarnø

2001 *Tusen års europahistorie. Romere, germanere og nordboere*. Pax Forlag, Oslo.

Helms, Mary

1993 *Craft and the Kingly Ideal. Art, trade, and power.* University of Texas Press, Austin.

Hjørungdal, Tove

1999 Kremering och dekonstruktion/rekonstruktion av identitet. Vilka är representerade i brandgraver med Vestlandskittel? I *Han hon den det. Att integrera genus och kön i arkeologi*, redigert av Camilla Caesar, s. 81-95. Arkeologiska institutionen, Lunds Universitet, Lund.

Hodder, Ian

1982 *Symbols in action. Ethnoarchaeological studies of material culture.* Cambridge University Press, Cambridge.

1986 *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology.* Cambridge University Press, Cambridge.

Holand, Ingegerd

2001 *Sustaining Life. Vessel import to Norway in the first millennium AD.* AmS-Skrifter 17. Arkeologisk Museum i Stavanger, Stavanger.

Hvass, Steen

1988 Jernalderens bebyggelse. *Fra Stamme til Stat i Danmark, Vol. 1: Jernalderens Stammesamfund*, redigert av Peder Mortensen og Birgit M. Rasmussen, s. 53-91. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22. Aarhus Universitetsforlag, Højbjerg.

Härke, Heinrich

1997 The Nature of Burial Data. I *Burial and Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, redigert av Claus Kjeld Jensen og Karen Høilund Nielsen, s.19-27. Aarhus University Press, Århus.

Høilund Nilsen, Karen

1997 From Society to Burial and from Burial to Society? – Some modern analogies. I *Burial and Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, redigert av Claus Kjeld Jensen og Karen Høilund Nielsen, s.103-110. Aarhus University Press, Århus.

Isings, Clasina

1957 *Roman Glass from Dated Finds*. Archaeologica Traiectina. Academia Rheno-Traiectinae Instituto Archeologico, J. B. Wolters, Groningen.

Jensen, Jørgen

1982 *The Prehistory of Denmark*. Routledge, London og New York.

2003 *Danmarks Oldtid – Ældre Jernalder 500 f. Kr.-400 e. Kr.* Gyldendal, København.

Johanssen, Jakob, M. Nygaard og E. Schreiner

1965 *Latinsk Ordbok*. Tredje reviderte opplag, ved Henning Mørland. J. W. Cappelens Forlag, Oslo.

Jørgensen, Lars, Birger Storgaard og Lone Gebauer Thomsen (redigert av)

2003 *Sejrens triumf – Norden i skyggen af det romerske Imperium*. Nationalmuseet, København.

Kaliff, Anders

1997 *Grav och kultplats. Eskatologiska föreställningar under yngre bronsålder och äldre järnålder i Östergötland*. Aun 24. Department of Archaeology Uppsala, Uppsala.

1998 Grave Structures and Eschatological Concepts. I *The Kaleidoscopic Past. Proceedings of the 5th Nordic TAG Conference, Göteborg, 2-5 April 1997*, redigert av Anna-Carin Andersson, s. 450-461. Gotarc Serie C, Arkeologiska Skrifter 16. Institutionen för arkeologi, Göteborgs Universitet, Göteborg.

2004 Offerritual och gravplatser – några kommentarer kring sambandet mellan arkeologisk terminology och tolkning. I *Mellom himmel og jord*, redigert av Anne Lene Melheim, Lotte Hedeager og Kristin Oma, s. 18-32. Oslo Arkeologiske Serie, Vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo, Oslo.

Kaul, Flemming og Jes Martens

1995 Southeast European influences in the early iron age of southern Scandinavia. *Acta Archaeologica* 66:111-161.

Klindt-Jensen, Ole

1950 *Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age*. Acta Archaeologica 20. Mungsgaard, København.

Kopytoff, Igor

1986 The cultural being of things. I *The social life of things. Commodities in cultural perspectives*, redigert av Arjun Appadurai, s. 64-91. Cambridge University Press, Cambridge.

Korsnes, Olav, Heine Andersen og Thomas Brante (redigert av)

1997 *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget, Oslo.

Kristiansen, Kristian

1997 Chiefdoms, states, and systems of social evolution. I *Chiefdoms: Power, Economy, and Ideology*, redigert av Timothy Earle, s. 16-43. Cambridge University Press, Cambridge.

Kristoffersen, Kari Klæboe

1991 *Transition rites in western Norway during the early Iron Age – a study of mortuary treatment and behaviour*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen, Bergen.

Kunow, Jürgen

1983 *Der römische Import in der Germania Libera bis zu den Markomannerkriegen. Studien zu Bronze- und Glasgefäßen*. Karl Wachholtz Verlag, Neumünster.

Lagerlöf, Agneta

1991 Gravmaterialet som källa för kunskap om människans livsvilkor, religiösa och sociala värderingar – en fråga om flera perspektiv. I *Gravfältundersökningar och gravarkeologi. Rapport från riksantikvarieämbetets seminarium om "Gravmaterialet som källa för kunskap om människans livsvilkor, religiösa och sociala värderingar" 26-27 oktober 1988*, redigert av Agneta Lagerlöf, s. 14-21. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Leube, Achim

- 1976 Probleme germanischer Adelsentwicklung im 1. und 2. Jh. Unter dem Aspekt der römischen Beeinflussung. I *Römer und Germanen in Mitteleuropa*, redigert av Heinz Grünert og Hans-Joachim Dölle, s. 179 – 195. Akademien Verlag, Berlin.

Lund, Allan A.

- 1978 *Cæsar som etnograf*. Gyldendal, København.
- 1985 Zur Schilderung der germanischen Gesellschaft bei Caesar und Tacitus. *Classica et Mediaevalia. Revue danoise de philologie et d'histoire* 36:177-199.
- 1993 *De etnografiske kilder til Nordens tidlige historie*. Aarhus University Press, Århus.

Lund Hansen, Ulla

- 1987 *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- 1995 *Himlingøje – Seeland – Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationale Beziehungen*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- 2001 The nature of centres. I *Military Aspects of the Aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration Periods*, redigert av Birger Storgaard, s. 113-118. Studies in Archaeology & History, Vol.5. The National Museum, København.

Luttwak, Edward N.

- 1976 *The Grand Strategy of the Roman Empire. From the First Century A.D. to the Third*. The John Hopkins University Press, Baltimore og London.

Løken, Trond

- 2005 Hva antikvar Nicolay Nicolaysen ikke fant på Opstad i Tune, Østfold. *Viking* 68:195-218.

Madsen, Orla

- 1999 Hedegård. I *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 14:99-101. Walter de Gruyter, Berlin.

Malinowski, Bronislaw

1922 *Argonauts of the Western Pacific. An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea.* Routledge & Kegan Paul, London.

Mauss, Marcel

1979 *Sociology and Psychology.* Oversatt til engelsk av Ben Brewster. Routledge & Kegan Paul, London.

2004 *Gaven: utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn.* Oversatt til norsk av Thomas Hylland Eriksen. Cappelen, Oslo

Melheim, Anne Lene

2004 I mørket er alle katter grå. Om overgangen til branngravskikk i bronsealderen. I *Mellom himmel og jord*, redigert av Anne Lene Melheim, Lotte Hedeager og Kristin Oma, s. 392-422. Oslo Arkeologiske Serie, Vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering. Universitetet i Oslo, Oslo.

2006 Gjennom ild og vann. Graver og depoter som kilde til kosmologi i bronsealderen i Øst-Norge. I *Myter og religion i bronsealderen: studier med utgangspunkt i helleristninger, graver og depoter i Sør-Norge og Bohuslän*, redigert av Christopher Prescott, s. 17-139. Oslo Arkeologiske Serie, Vol. 5. Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier. Universitetet i Oslo, Oslo.

Morris, Ian

1992 *Death-ritual and social structure in classical antiquity.* Cambridge University Press, Cambridge.

Müller, Klaus E.

1980 *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoriebildung. Von den Anfängen bis auf die byzantinischen Historiographen*, del/bd. 2. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

Müller, Sophus

1911 Juellinge-Fundet og den romerske Periode. I *Nordiske Fortidsminder*, Andet Bind (1911-1935):1-55. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskap, København.

Mørland, Henning

1988 Innledning. I *Tacitus' Årbøkene (Annales)*, s. 11-26. Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Aschehoug, Oslo.

Myhre, Bjørn

1992 Borre – et merovingertidssenter i Øst-Norge. I *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca 400 – 1000 e. Kr.*, redigert av Egil Mikkelsen og Jan Henning Larsen, s. 155-179. Universitetets Oldsaksamling Skrifter. Ny rekke, nr. 13. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Nordberg, Andreas

2003 *Krigarna i Odins hall. Dödsföreställningar och krigarkult i fornnordisk religion*. Stockholms Universitet, Stockholm.

Norden, Eduard

1922 *Die Germanische Urgeschichten in Tacitus Germania*. Verlag von B. G. Teubner, Berlin.

Norr, Svante

1998 *To Rede and to Rown. Expressions of Early Scandinavian Kingship in Written Sources*. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Uppsala.

Nylén, Erik

1955 *Die jüngere vorrömische Eisenzeit Gotlands. Funde, Chronologie, Formenkunde*. Almqvist & Wiksell, Uppsala.

Näsman, Ulf

1988 Analogislutning i nordisk Jernalderarkæologi. Et bidrag til udviklingen af en nordisk historisk etnografi. *Fra Stamme til Stat i Danmark, Vol. 1: Jernalderens Stammesamfund*, redigert av Peder Mortensen og Birgit M. Rasmussen, s. 123-136. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22. Aarhus Universitetsforlag, Højbjerg.

Oestigaard, Terje [Østigård]

2000 Sacrifices of Raw, Cooked and Burnt Humans. *Norwegian Archaeological Review* 33 (1): 41-58.

Olsen, Bjørnar

1997 *Fra ting til tekst*. Universitetsforlaget, Oslo.

dell'Orto, Luisa Franchi (redigert av)

1996 *Roman Reflections in Scandinavia*. «L'erma» di Bretschneider, Roma.

Parry, Jonathan og Maurice Bloch

2001 Introduction: Money and the Morality of Exchange. I *Money and the Morality of Exchange*, redigert av Jonathan Parry, Thomas Hylland Eriksen og Maurice Bloch, s. 455-487. Cambridge University Press, Cambridge.

Pearson, Michael Parker

1999 *The Archaeology of Death and Burial*. Sutton Publishing, Stroud.

Pfaffenberger, Bryan

1988 Fetishized Objects and Humanized Nature: Towards an Anthropology of Technology. *Man. The Journal of the Royal Anthropological Institute* 23 (2):236-245.

Polanyi, Karl

1968 The Economy as Instituted Process. I *Economic Anthropology. Readings in Theory and Analysis*, redigert av Edward E. LeClair junior og Harold K. Schneider, s. 122-143. Holt, Rinehart and Winston, New York.

Potts, Daniel T.

1990 *The Arabian Gulf in Antiquity. Volume II: From Alexander the Great to the Coming of Islam*. Clarendon Press, Oxford.

Prestvold, Kristin

- 1999 Maktens ideologi og ideologiens makt. Konflikt og stabilitet, maktkamp og konsolidering belyst gjennom gravmaterialet fra Inntrøndelag i eldre jernalder. I: *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*. Redigert av Ingrid Fuglestvedt, Terje Gansum og Arnfrid Opedal, s. 175-199. AmS-Rapport 11A. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

Pydyn, Andrzej

- 1998 Universal or relative? Social, economic and symbolic values in central Europe in the transition from the Bronze Age to the Iron Age. I *The Archaeology of Value. Essays on prestige and the process of valuation*, redigert av Douglas Bailey, s. 97-104. BAR International Series 730. British Archaeological Reports, Oxford.

Randsborg, Klavs

- 1988 Byen, Magten og Jorden: Europa i det første årtusind. I *Fra Stamme til Stat i Danmark, Vol. 1: Jernalderens Stammesamfund*, redigert av Peder Mortensen og Birgit M. Rasmussen, s. 9-18. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22. Aarhus Universitetsforlag, Højbjerg.

Rausing, Gad

- 1987 Barbarian Mercenaries or Roman Citizens? *Fornvännen* 82:126-132.
- 1996 Roman Reflections. I *Roman Reflections in Scandinavia*, redigert av Luisa Franchi dell'Orto, s.21-25. «L'erma» di Bretschneider, Roma.

Rindel, Per Ole

- 1999 Development of the village community 500 BC-100 AD in west Jutland, Denmark. I *Settlement and Landscape*, redigert av Charlotte Fabech og Jytte Ringtved, s.79-100. Jutland Archaeological Society, Højbjerg.

Rødsrud, Christian Løchsen

- 2003 *Fattige graver – komplekse ritualer? Rituelle uttrykk og endringsaspekter i jernalderens begynnelse belyst gjennom graver i Østfold*. Upublisert hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo, Oslo

- 2004 Gravfelt fra førromersk jernalder og overgangen til romertid. I *Mellom himmel og jord*, redigert av Anne Lene Melheim, Lotte Hedeager og Kristin Oma, s. 274-290. Oslo Arkeologiske Serie vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering. Universitetet i Oslo, Oslo.
- 2005 En grav er en grav, eller? *Nicolay* 94:12-20.

Santosuosso, Antonio

- 2004 *Storming the Heavens. Soldiers, Emperors and Civilians in the Roman Empire*. Pimlico, London.

Selinge, Klas-Göran

- 1991 Gravar som källmaterial. Synspunkter på forskningsbehov. I *Gravfältundersökningar och gravarkeologi. Rapport från riksantikvarieämbetets seminarium om "Gravmaterialet som källa för kunskap om människans livsvilkor, religiösa och sociala värderingar" 26-27 oktober 1988*, redigert av Agneta Lagerlöf, s. 116-129. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Sellebold, Berit J., Ulla Lund Hansen og Jørgen Balslev Jørgensen

- 1984 *Iron Age Man in Denmark. Prehistoric Man in Denmark*, Vol. 3. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.

Steuer, Heiko

- 1982 *Frühgeschichtlichen Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Storgaard, Birger

- 2001 Himlingøje – Barbarian empire or Roman implantation? I *Military Aspects of the Aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration Periods*, redigert av Birger Storgaard, s. 95-113. Studies in Archaeology & History, Vol. 5. The National Museum, København.
- 2003 Kosmopolitiske Aristokrater. I *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske Imperium*, redigert av Lars Jørgensen, Birger Storgaard og Lone Gebauer, s. 106-126. Nationalmuseet, København.

Stupperich, Reinhard

1997 Export oder Technologietransfer? Beobachtungen zu römischen Metallarbeiten in Germania. I *Römer und Germanen – Nachbarn über Jahrhunderte. Beiträge der gemeinsamen Sitzung der Arbeitsgemeinschaften 'Römische Archäologie' und 'Römische Kaiserzeit im Barbaricum' auf dem 2. Deutschen Archäologen-Kongress, Leipzig, 30.09.-4.10.1996*, redigert av Clive Bridger og Claus von Carnap-Bornheim, s. 19-24. BAR International Series 678. British Archaeological Reports, Archaeopress, Oxford.

Stylegar, Frans-Arne

1995 *Dialoger med de døde. Arkeologien og gravskikken*. Upublisert hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo, Oslo

Toynbee, J. M. C.

1971 *Death and Burial in the Roman World*. London.

Tsigaridas, Zanette

1996 *Grav – Symbol – Samfunn. En analyse av langhauger fra eldre jernalder i Vest-Agder*. Upublisert hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo, Oslo

1998 Fra gård til grav. Langhauger, kvinneroller og reproduksjon av samfunnet. *Primitive tider* 1:1-20.

Turner, Victor W.

1999 Midt imellom. Liminalfasen i overgangsriter. I Arnold van Genneps *Rites de Passage. Overgangsriter*, s. 131-145. Oversatt til norsk av Erik Ringen. Pax Forlag, Oslo.

Urbanczyk, Przemyslaw

2001 The lower Vistula area as a 'Region of power'. I *Topographies of Power in the Early Middle Ages*, redigert av Mayke de Jong, Frans Theuws og Carine van Rhijn, s. 509-532. Brill, Leiden.

Wangen, Vivian

1998 Gravfeltet på Gunnarstorp. Et monument over dødsriter og kultutøvelse i 1200 år. I *Fra Østfolds oldtid. Foredrag ved 25-årsjubileet for Universitetets arkeologiske*

stasjon Isengran, redigert av Einar Østmo, s. 153-173. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke, nr. 21. Oslo.

1999 *Gravfeltet på Gunnarstorp. 1. Et monument over dødsriter og kultutøvelse*. Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo, Oslo

Watt, Margrethe

2003 *Våbengravene – regionale forskelle inden for våbentyper og gravskik i Danmark, 100 f. Kr.-400 e. Kr. I Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske Imperium*, redigert av Lars Jørgensen, Birger Storgaard og Lone Gebauer, s. 180-194. Nationalmuseet, København.

Weiner, Annette

1992 *Inalienable Possessions. The Paradox of Keeping-While-Giving*. University of California Press, Los Angeles.

Width, Trygve

1997 *Cornelius Tacitus' Agricola og Germania*. Oversatt til norsk og med innledning av Trygve Width. Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Aschehoug, Oslo.

Wielowiejski, Jerzy

1976 *Die Kontakte Noricums und Pannoniens mit den nördlichen Völkern im Lichte der römischen Importe. I Römer und Germanen in Mitteleuropa*, redigert av Heinz Grünert og Hans-Joachim Dölle, s. 69-86. Akademie Verlag, Berlin.

Østerberg, Dag

1995 *Innledning. I Distinksjonen*, av Pierre Bourdieu, s. 11-30. Pax Forlag, Oslo.

2003 *Sosiologiens nøkkelbegreper*. Cappelen, Oslo.

Østigård, se Oestigaard

Primærkilder:

Der Periplus des Erythräischen Meeres von einem unbekanntem

1883 Oversatt av B. Fabricius. Verlag von Veit & Comp, Leipzig.

Cassius Dio Cocceianus

1924 *Roman History*. Oversatt til engelsk av Earnest Cary. Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Cornelius Tacitus

1988 *Årbøkene (Annales)*. Oversatt til norsk av Henning Mørland. Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug, Oslo.

1997 *Agricola og Germania*. Oversatt til norsk av Trygve Width. Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug, Oslo.

Gajus Plinius Secundus

1962 *Natural History*. Oversatt til engelsk av D. E. Eichholz. Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Gajus Julius Cæsar

1967 *Gallerkrigen*. Oversatt til dansk av Bo Grønbech. Borgens billigbøger 55, København.

1994 *Borgerkrigen*. Oversatt til norsk av Oskar Fjeld. Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug, Gjøvik.

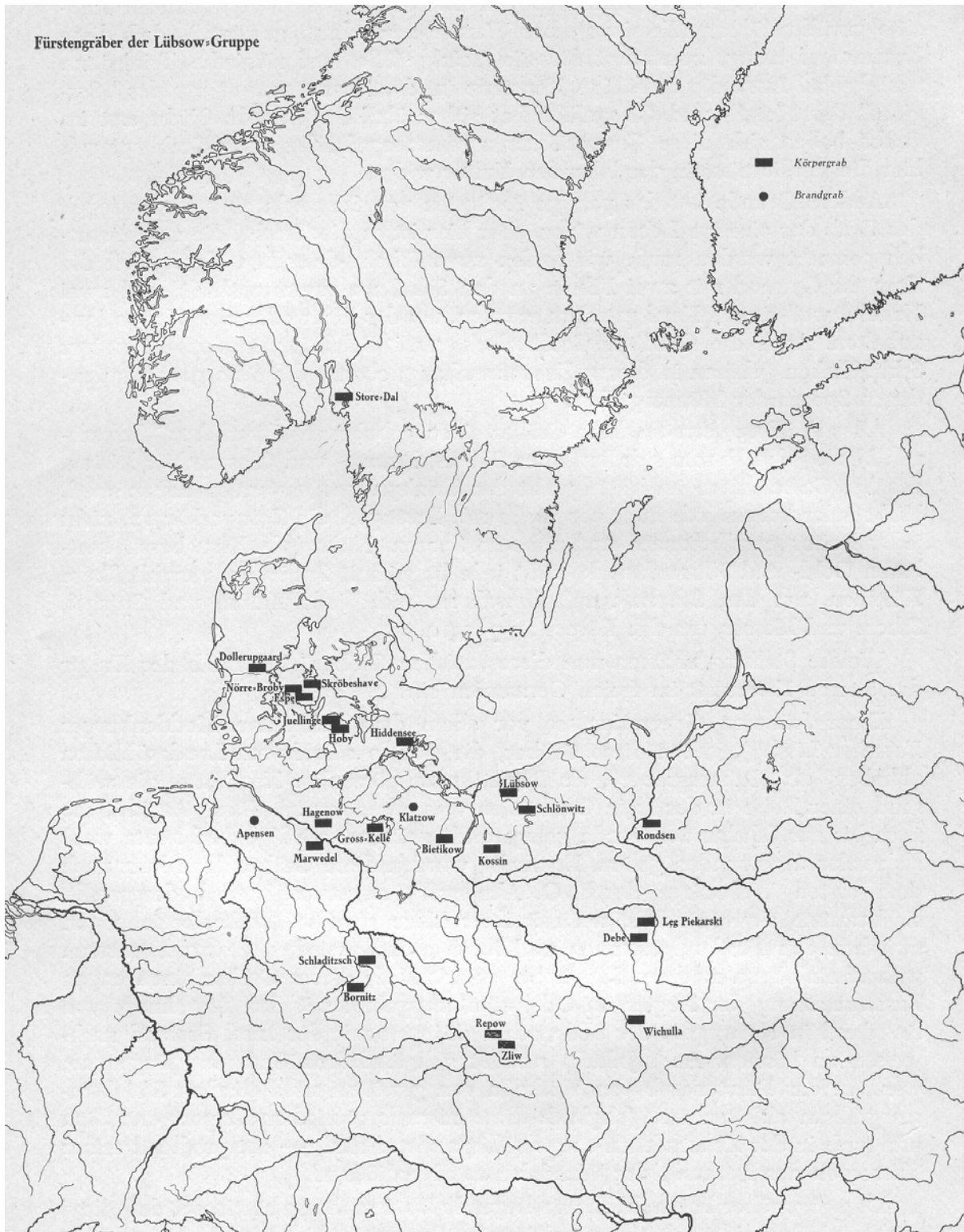
Strabon

1923 *The Geography of Strabo*. Oversatt til engelsk av Horace Leonard Jones. Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Titus Livius

1919 *Ab Urbe Condita*. Oversatt til engelsk av B. O. Foster. Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Illustrasjoner

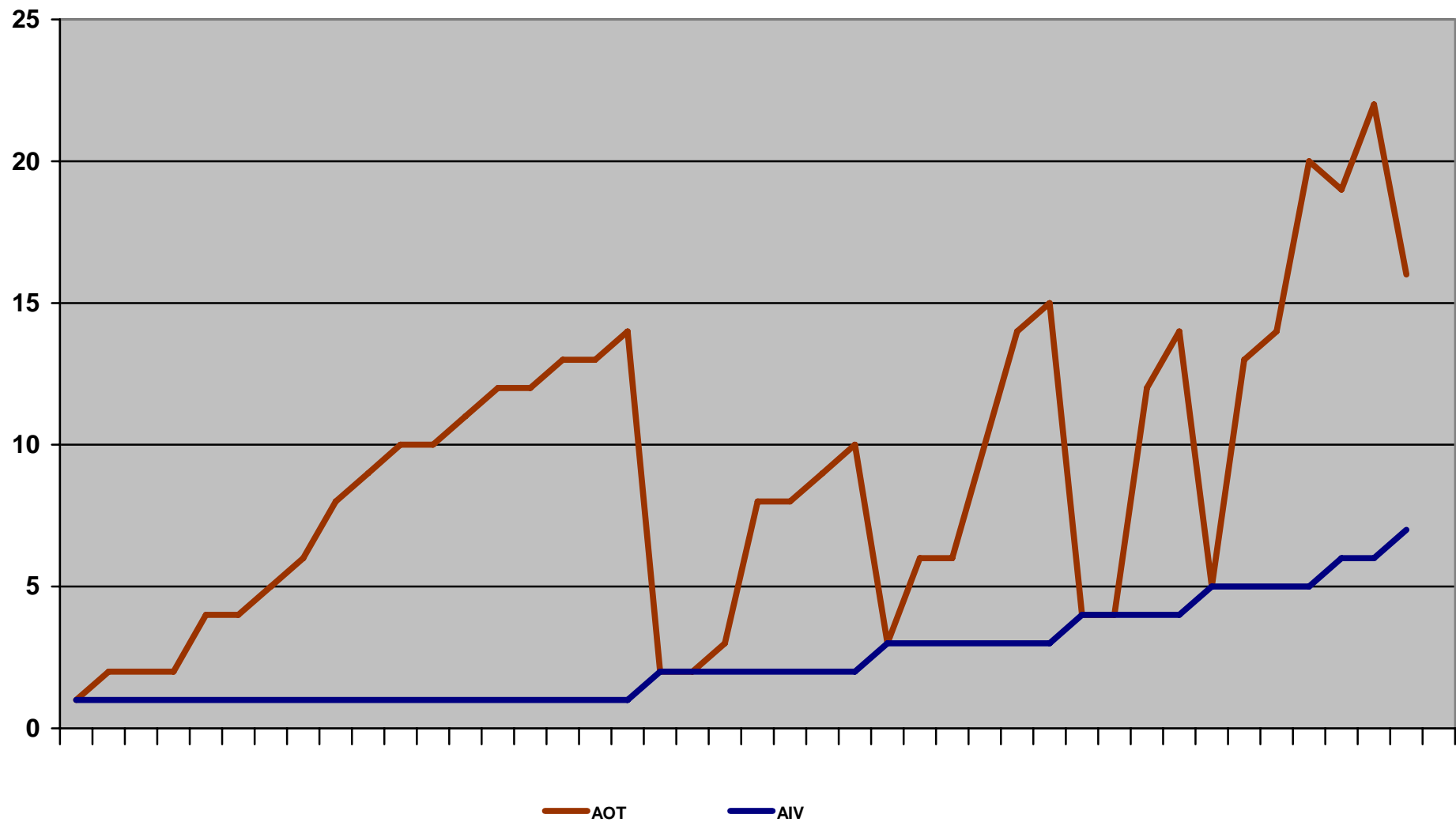
Pl. I: Fyrstegraver av Lübsow-typen (Eggers 1950:106).

Pl. II: Danmarks amter frem til 1970.

Pl. III: Regionsbenedvnelser benyttet i teksten.

Pl. IV: Forholdet mellom antall importvarer (AIV) og antall objekttyper (AOT) i danske graver fra B2. De enkelte utslagene med identisk AOT/AIV representerer graver utgravd ved private foretak mellom 1843-1881, og har mangelfull dokumentasjon. Nærmest samtlige graver med lav AIV og høy AOT er utgravd etter 1900.

Pl. V: Sølvbeger fra Hoby-graven (Friis Johansen 1923: Pl. VIII).

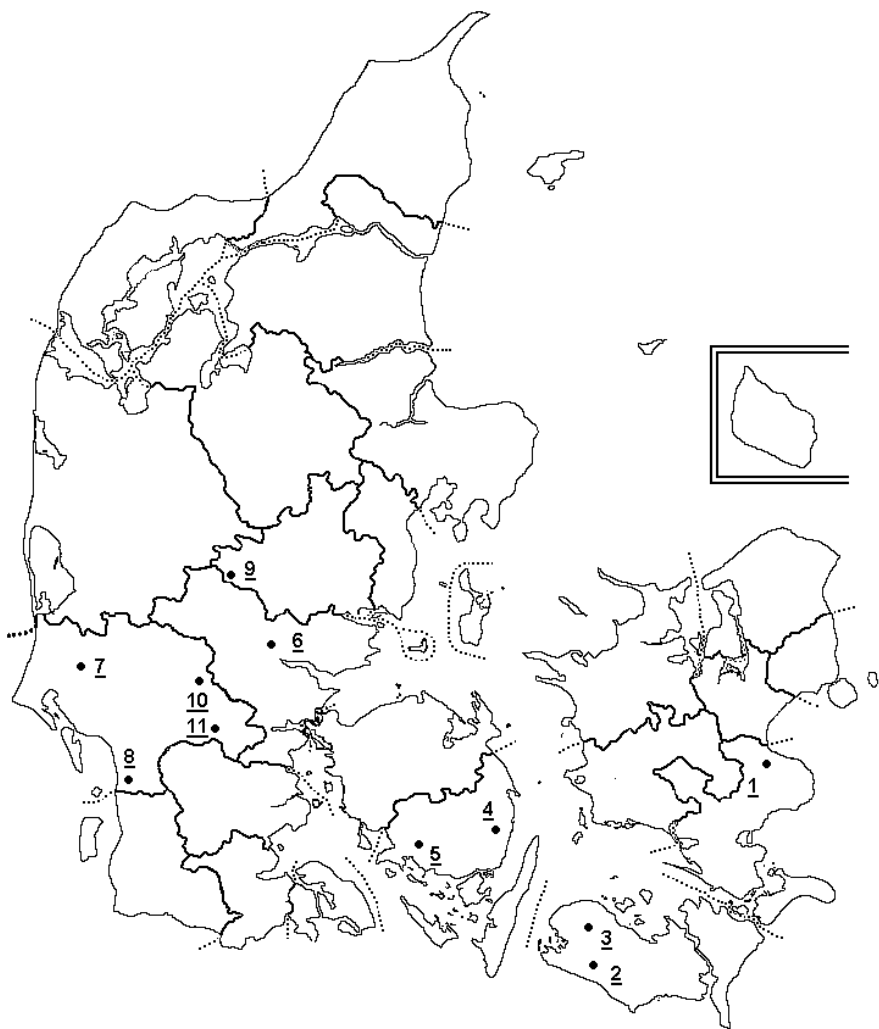
Pl. VI: Sølvbeger fra Hoby-graven (Friis Johansen 1923: Pl. IX).

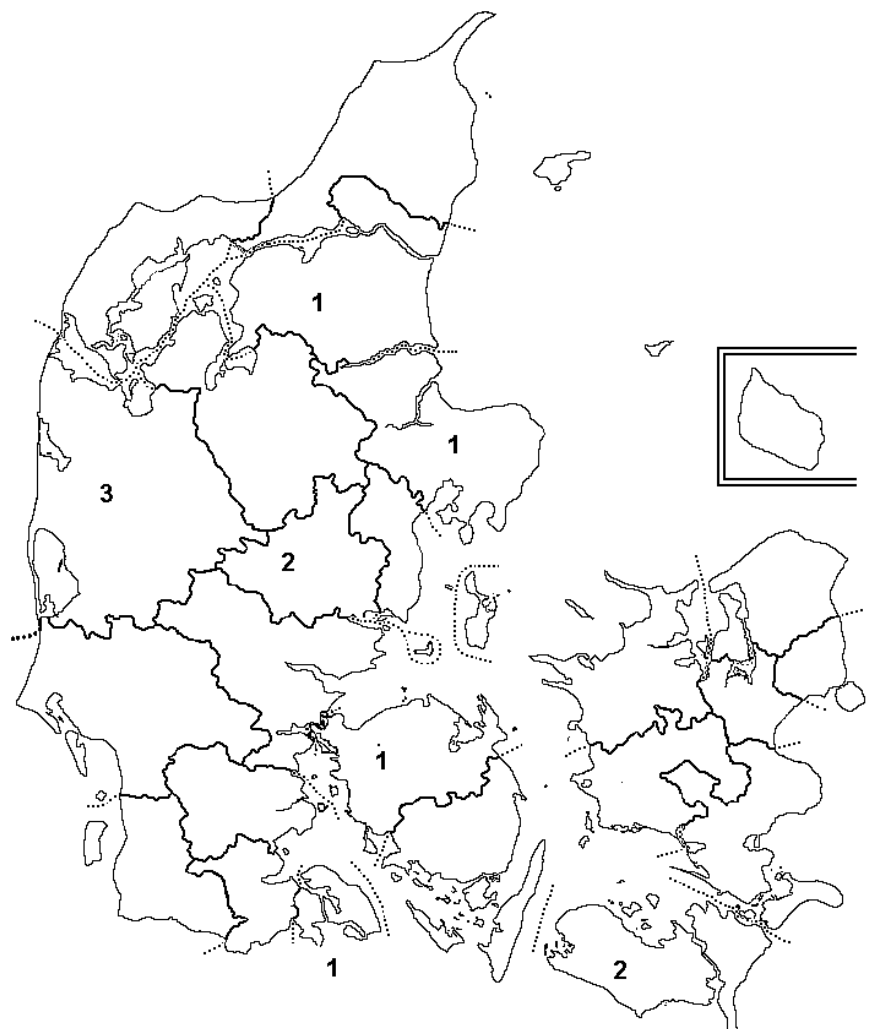
Pl. VII: Romersk bronseservise fra Hoby-graven: Bekken, kasserolle og kanne (dell' Orto *et al.* 1996:97).

Pl. VIII: Romersk drikkesett fra Juellinge-gravene (øverst fra venstre): Kasserolle, glassbeget, to glasskåler og vinøse med sil (Müller 1911:Pl. II).

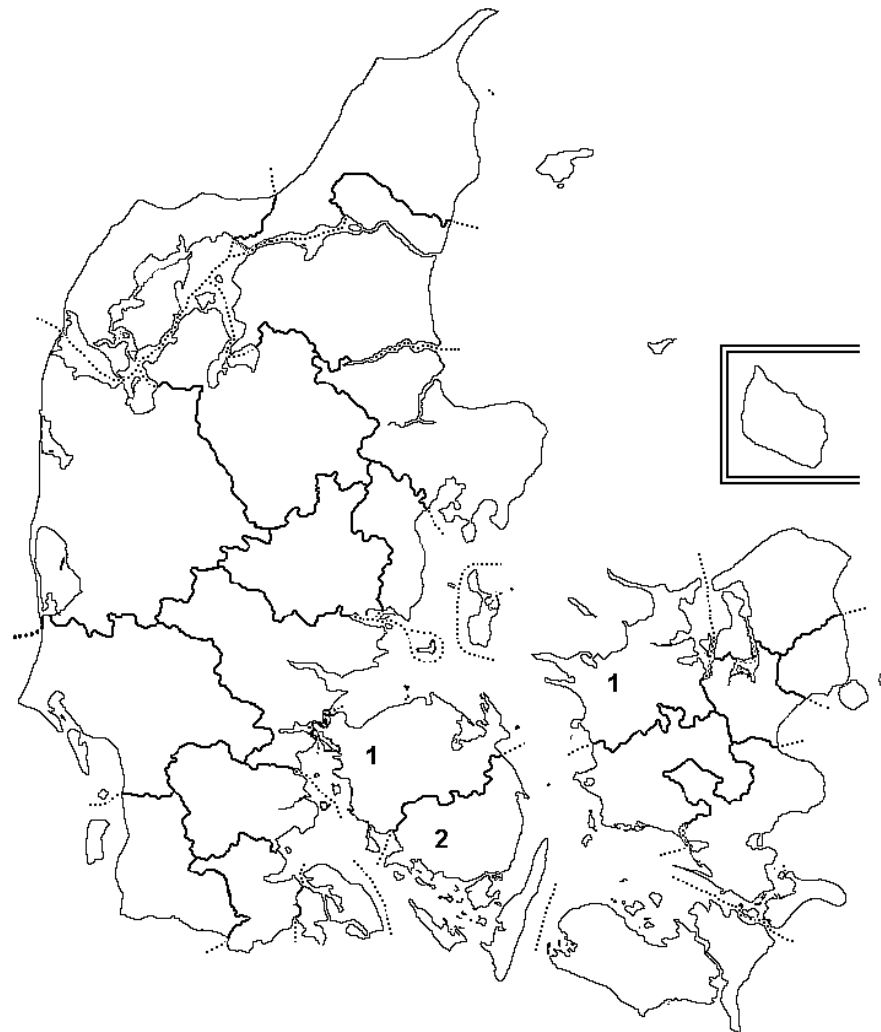
Pl. IX: Sentrale bosetnings- og gravfund i romersk jernalder. 1: Himlingøje, 2: Hoby, 3: Juellinge, 4: Gudme, 5: Espe, 6: Jelling, 7: Hodde, 8: Dankirke, 9: Hedegård, 10: Vorbasse, 11: Dollerupgård.

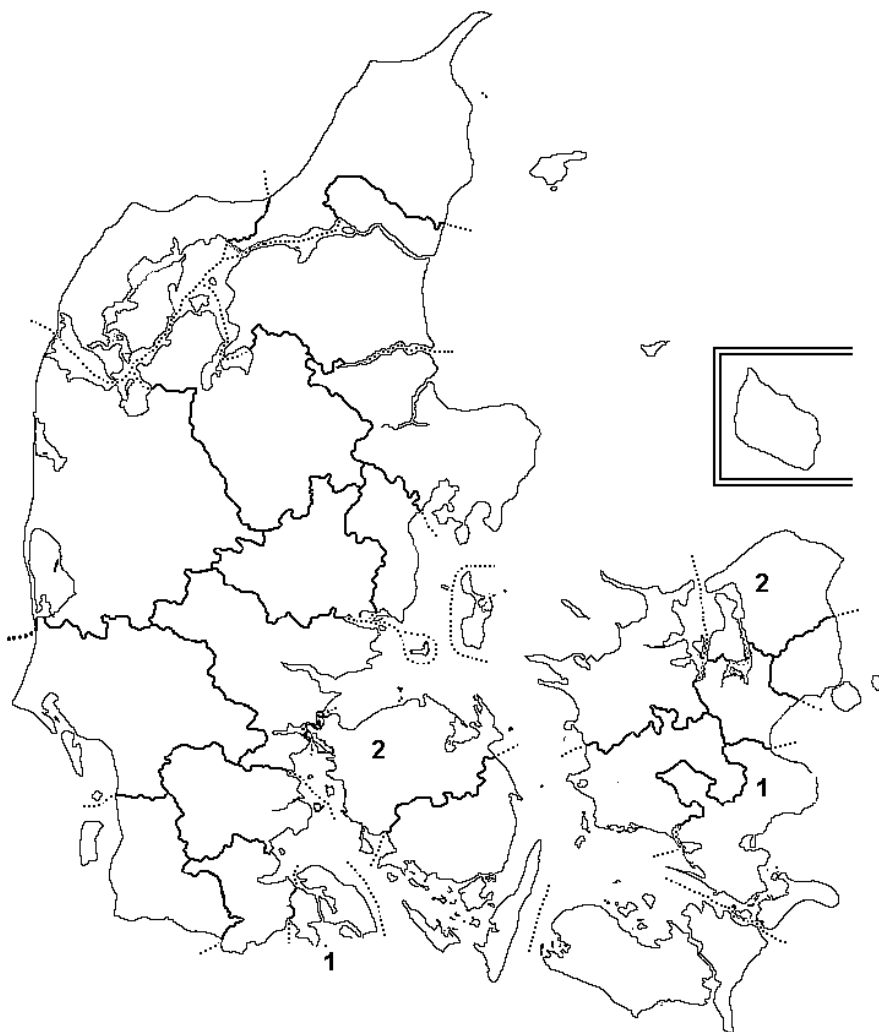
Pl. X: Den geografiske fordelingen av importgraver i B1a pr. amt.

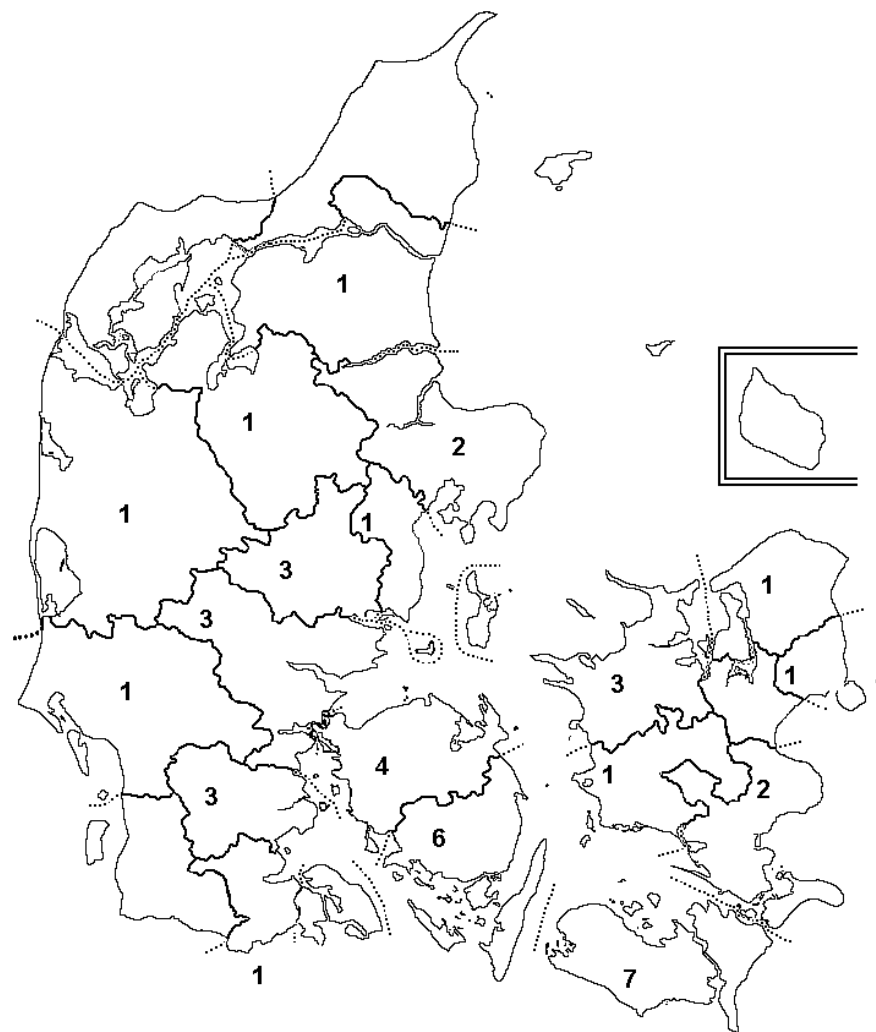
Pl. XI: Hedegård A4103 (Jørgensen *et al.* 2003:387).

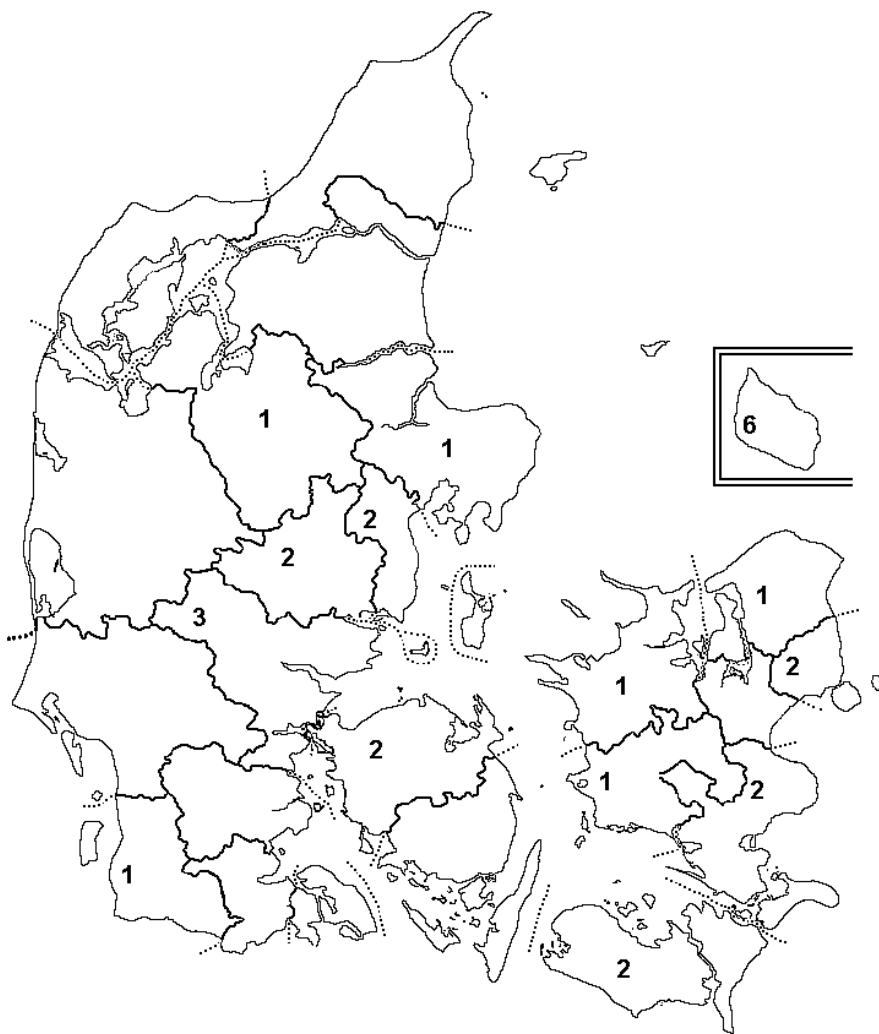
Pl. XII: Den geografiske fordelingen av importgraver i B1b pr. amt.

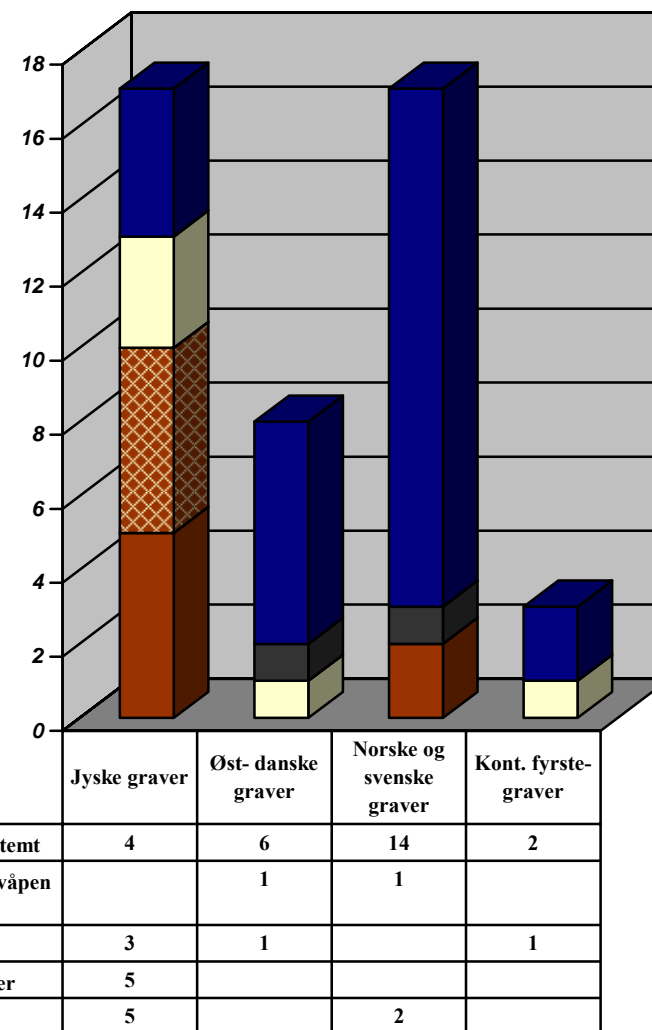
Pl. XIII: Den geografiske fordelingen av importgraver i B1 pr. amt.

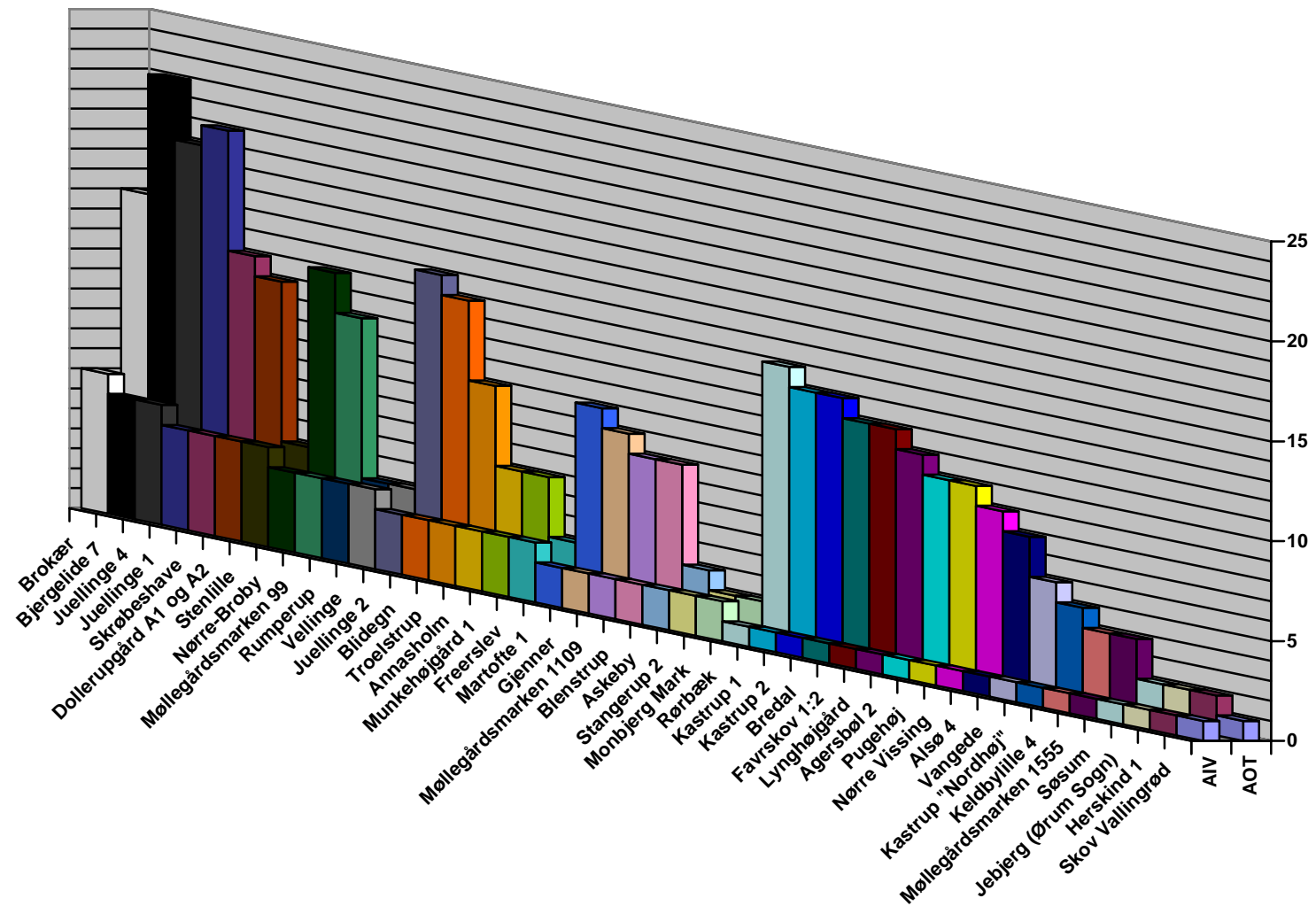
Pl. XIV: Den geografiske fordelingen av importgraver i B2 pr. amt.

Pl. XV: Den geografiske fordelingen av graver med import i B pr. amt.

Pl. XVI: Fordelingen av våpen og sporer blant graver med gullfingerringe og romersk import i ERJ.

Pl. XVII: Danske graver med import i B2. Søylene i forgrunden angir mengde import i gravene (AIV), mens den bakre søylene angir bredden i gjenstandsmaterialet (AOT).

Pl. XVIII: De romerske provinsene. (www.unrv.com/province-large.php).

Appendiks

Katalog

DANMARK

Nord-Jylland

Byrsted Mark

NM I 9370-75, 9816

Inhumasjonsgrav i haug *B1a*

Privat gravning 1846-47

To sølvbeger (E173), fotbekken (E92), gullring, sølvfibula, syv sølvnåler, to gullperler, hengesmykke av gull.

G 134; Lund Hansen 1987:405

Midt-Jylland

Brokær

NM I C 2773-2813

Kremasjonsgrav *B2*

Mulig dobbeltgrav

Privat gravning 1877

Tre bronsekjeler (E40, E40, E37-43), glassbeger, beslag til drikkehorn, kasserolle (E142-143), vinøse med sil (E160), to gullringer, flere leirkar, sverd, jernøks, to spyd (?), skjoldbule av jern, seks sporer, halv-måneformet jernkniv, kniv, saks.

G 86; Lund Hansen 1987:407

Bendstrup Mark

NM I J.Nr 1824-76

Inhumasjonsgrav i haug med gravkammer *B1a*

Privat gravning 1869

To sølvfibulaer, fire løveføtter av bronse, "fat" av bronse med hull i midten (sannsynligvis til bronsekrater), fossiler av blekksprut og skjell, to valnøttskjerner, ravperle.

G 106; Lund Hansen 1987:406

Syd-Jylland

Dollerupgård A1 og A2

NM I C 23861-912

Inhumasjonsgrav i kammer *B2*
Dobbeltgrav 1947

To bronsesitulaer (E26), to sølvbeger (E170), beslag til fire drikkehorn, bronsefotbekken (E99-100), tre gullringer, sølvfibula, to jernkniver, jernfibula,

sølvperle, seks sølvbeslag, jernspenne, to sporer, ti leirkar.

G 166; Lund Hansen 1987:407

Bjergelide 7

NM I C 1825-26, C 1906-23

Urnebranngrav *B2*

Privat gravning 1874

Bronsekjele (E7), glassbeger, beslag til drikkehorn, kasserolle (E142-143), bronsefat, vinøse med sil (E162), to gullringer, to bronsefibulaer, sverd, lanse, spyd, skjoldbule av bronse, skjoldfeste av jern, skjoldrandbeslag, to jernsporer, dolk/kniv med bronsebeslag på skaftet, jernsaks, kniv, spenne, skje, sølvblekk, bronsebeslag, smeltet bronse og jern.

G 179; Lund Hansen 1987:407

Fyn

Møllegårdsmarken 99

NM I C 1602-03

Urnebranngrav *B2*
1873

Bronsekjele (E8), beslag til drikkehorn, kasserolle (E139), vinøse med sil (E160-162), gullring, gullberlokk, smeltet sølv, jernfibula, fossilt skjell, beinnåler, spinnehjul av glass.

G 25; Lund Hansen 1987:404

Kærumgårde

NM I 11110-12, 11240-43

Inhumasjonsgrav *B1*

Privat gravning 1850

Beslag til to drikkehorn, kasserolle (E136), bronsekanne, (E122), bronsespeil, to leirkar.

G 26; Lund Hansen 1987:404

Skrobeshave

FSM B 422

Inhumasjonsgrav i kammer

Kvinne 60+ *B2*
1932

Bronsesitula (E25), beslag til to drikkehorn, bronsefotbekken (E101), kasserolle (E142),

vinøse med sil (E162), to sølvfibulaer, tre leirkar, beinkam med futteral, beinnål, bronsekniv, to sølvnåler med gullbeslag, bronsespenne, knokkel av storfe.

G 28; Lund Hansen 1987:405

Nørre-Broby

NM I 5224-40

Inhumasjonsgrav i haug *B2*

Kvinne

Privat gravning 1839

Bronsefotbekken (E99), kasserolle (E140), sil (E160), to sølvfibulaer, bronsespeil, gullberlokk, sølvnål med gullhode, to sølvnåler, ni gullblekkperler, gullspiral, fem glassperler på tvinnet tråd av gull, to spinnehjul av glass, to bronsesbissel til vogn, fugleformet bronsestykke til vogn, gullfjær.

G 29; Lund Hansen 1987:405

Espe

NM I C 1307-31, C 1791-93

Inhumasjonsgrav *B1b*

Privat gravning 1871

To glasskåler (E181), beslag til to drikkehorn, kasserolle (E140), vinøse (E162), romerske spillebrikker av glass, tre bronsefibulaer, sølvfibula, gullberlokk, to leirkar, bronsebeslag, fossil av skjell innfattet i bronse, 2 massive bronsringer.

G 38; Lund Hansen 1987:405

Rynkeby 1:1

NM I 18895-98

Inhumasjonsgrav *B1b*

Privat gravning 1859

Kasserolle (E144), vinøse med sil (E162), gullfingerring, sølvfibula, tekstiler, skinn.

G 40; Lund Hansen 1987:404

Faurskov 1:1

NM I C 22367-70

Inhumasjonsgrav *B1b*

1932

Tre kasseroller (E144, E146, E146), vinøse (E162), leirkar, kam av bein eller horn, brente knokler, beger av tre.

G 41; Lund Hansen 1987:403

Lolland-Falster

Stangerup 1

NM I C 4396-99

Inhumasjonsgrav

Mann 35-55 *B1a*

Privat gravning 1881

Fotbekken (E92), kasserolle (E140), bronsesaks (E125).

G 65; Lund Hansen 1987:402

Hoby

NM I C 17946-64 Df. 2/20-11/20

Inhumasjonsgrav i kammer

Mann 20-35 *B1a*

Privat gravning 1920

Bronsesitula (E24), to sølvbeger (E168), beslag til to drikkehorn, fotbekken (E97), kasserolle (E140), bronsesaks (E126), bronsesaks (E115), sølvkopp (E166), to gullringer, to bronsesaks, fem sølvfibulaer, tre leirkar, nøkkel, beltespenne og kniv av bronse, beslag til kiste/skrin.

G 73; Lund Hansen 1987:403

Juellinge 4

NM I C 13835-53

Inhumasjonsgrav i kammer

Voksen kvinne *B2*

Forstyrret ved gravearbeider

Arkeologisk utgravning 1909

Bronsekjele (E40), to glassbeger (E184), beslag til to drikkehorn, kasserolle (E142), vinøse med sil (E162), fire sølvfibulaer, gullberlokk, to leirkar, bronsesaks, bronsekjiv, to spinnehjul av glass, beinkam, glassperler, beinnål, S-formet gullhekte, to gullperler, dyreknokler, tekstilrester, beslag til kiste/skrin.

G 74; Lund Hansen 1987:403

Juellinge 1

NM I C 13881-99

Inhumasjonsgrav i kammer

Kvinne 20-35 *B2*

Arkeologisk utgravning 1909

Bronsekjele (E40), to glassbeger (E185), beslag til to drikkehorn, vinøse med sil (E162), gullfingerring, fire sølvfibulaer, gullberlokk, bronsenål, beinkam, bronsesaks, bronsekjiv, trekasse med låsdeksel og bronsesaks, nøkkel, glassperle, ravperle, to sølvnåler med berlokkformet hode, S-formet sølvhekte, to

gullperler, bein av okse, får og svin.

G 75; Lund Hansen 1987:402

Sjælland

Stenlille

NM I C 16396-16400

Inhumasjonsgrav

Mann 35-55 *B2*

Privat gravning 1914

Bronsekjele (E40), to glassbeger (E187), vinøse med sil (E162), knokkel av sau eller geit.

G 146; Lund Hansen 1987:401

Lille Knabstrup

NO1 19471 - 72

Inhumasjonsgrav i haug

Privat gravning 1861 *B1b*

Bronsekjele (E32), vinøse med sil (E162).

G 159; Lund Hansen 1987:401

Stenløse

NM I C 21874-80

Inhumasjonsgrav i haug *B1*

Privat gravning 1929

Bronsesitula (E19), beslag til to drikkehorn, to kasseroller (E140-141).

G 160; Lund Hansen 1987:400

TYSKLAND

Brandenburg

Bietikow

E 804

Inhumasjonsgrav *B2*

Bronsekjele (E25), to glasskåler (E183), vinøse med sil (E162), bronsesaks, beinnål, bronsespenne.

G 12

Niedersachsen

Apensen

E 951

Kremasjonsgrav *B2*

Bronsekjele (E25), to sølvbeger (E170), beslag til drikkehorn, to bekkene (E102), to vinøser med sil (E160), sølvfibula,

sporer, leirskår, kistebeslag av bronse, remendebeslag av bronse.

G 129

Marmstorf

E 1055

Kremasjonsgrav *B2*

Bronsekjele (E40), kasserolle (E142), vinøse med sil (E160), jernfibula med sølvfiligran, bronsenål, bronsenagle, bronsesaksfragment.

G 130

Marwedel 2 1944

E 1058

Inhumasjonsgrav *B2*

Bronsekjele (E40), sølvbeger (E174), glassbeger (E185), beslag til to drikkehorn, to kasseroller (E142, E 153), vinøse med sil (E162), gullfingerring, sølvfibula, sporer, fire ringspinner av sølv.

G 131

Marwedel 1

E 1057

Inhumasjonsgrav *B2*

Bronsekjele (E39), beslag til to drikkehorn, bekkene (E99-100), kasserolle (E142-144), vinøse

med sil (E162), to leirkar, sporer, bronsekniv, sigdformet kniv, bronsesaks, fibula A II. 28, fibula A IV. 92, ringspenne, beinnål, to remendebeslag av sølv, bronse- og sølvbeslag.

G 132

Mecklenburg

Körchow

E 915

Kremasjonsgrav *B2*
Beslag til drikkehorn, kasserolle (E142-143), to vinøser med sil (E160), sporer, urne, kniv, saks, bronsenål, bronsespenne, sverd, lanse,

skjoldbule, skjoldfeste, skjoldrandbeslag, bryne, ildstein.

G 76

Hagenow 1841

E 868

Inhumasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele (E4-E7), sølvbeslag til drikkehorn, kasserolle (E137 eller E154), bronsekanne (E124), bronsefat (E115), vinøse med sil (E159), to bronsefibulaer, sporer, bronsesaks, lanse, spyd, skjoldfeste.

G 77

Hagenow 2 1899

E 870

Kremasjonsgrav *B2*
To bronsekjeler (E25-26, E37-43), beslag til drikkehorn, kasserolle (E142-143), vinøse med sil (E160), glassgjenstand, sverd, lanse, spyd, skjoldbule, hjelm, ringbrynje, ildstein.

G 78

TSJEKKIA/SLOVAKIA

Bratislava

Vysoka Pri Morave

K 271

Inhumasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele, beslag til drikkehorn, bekken, tre kasseroller, *patera*, bronsekanne, vinøse, to glassgjenstander (glassbeger?), bronsespenne.

G 13

Böhmen

Holubice

E 1776

Kremasjonsgrav *B1b*
To bronsekjeler (E18, E33), sølvbeger (E170), beslag til drikkehorn, to bekken (E67, E96), kasserolle (E131), to bronsefibulaer.

G 17

kasserolle, bronsekanne (E124), *patera*, sporer, bronsekniv, sigdformet bronsekniv, tre fibulaer (A II.26), fibula A IV.67, to spenner, remendebeslag, bronsering, bronsebeslag.

G 20

Zohor 5

K 278

Inhumasjonsgrav *B2*
To bronsekjeler, to sølvbeger, bekken, *patera*, bronsekanne, vinøse med sil, to sølvfibulaer, "Radnóti Typ 77", saks.

G 14

Repow

E 1829

Inhumasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele (E40), beslag til drikkehorn, bekken (E70), kasserolle (E142), vinøse med sil (E162), halvmåneformet kniv, bronsesaks.

G 18

Dobrichov I,4

E 1735

Kremasjonsgrav *B1a*
Bronsekjele (E38), beslag til drikkehorn, bronsekanne (E125), vinøse med sil (E159), to bronsefibulaer, kistebeslag fra Noricum, kniv, to bronsenåler, spenne og remendebeslag, skjoldfeste, bronsefragment.

G 21

Zohor 3

K 276

Inhumasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele, fire glasskåler, kasserolle, vinøse med sil.

G 15

Prag-Bubenec 1948

K 229

Inhumasjonsgrav *B1a*
Bekken, kasserolle, *patera*, bronsekanne, leirkar, sporer, to fibulaer A IV. 67, bronsering, beltedel.

G 19

Dobrichov I,2

E 1733

Kremasjonsgrav *B1a*
Bronsekjele (E18), beslag til drikkehorn, to bekken (E92, E 99-100), kasserolle (E154-155), *patera*, bronsekanne (E125), kniv, saks, to romerske fibulaer, germanske fibulaer (A II. 24, III. 45, IV. 67), bronsenål, spenne, remendebeslag.

G 22

Zohor 4

K277

Inhumasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele, glasskål, kasserolle, vinøse med sil.

G 16

Zliw

E 1894

Gravfunn *B1a*
To bronsekjeler (E24, E30), beslag til drikkehorn, bekken,

Mähren

Velatice

K 265
Kremasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele, glasskål, beslag til drikkehorn, kasserolle, vinøse med sil, fibula A II 26, to fibulaer A IV, bronsefinger-ring, nål, saks, kniv.

G 120

Velatice 2

K 264
Kremasjonsgrav *B2*
Bronsekjele, vinøse med sil, sil, fibula A I 15.

G 121

Nove Zamky

Besenov

K 155
Urnebranngrav *B2*
Bronsekjele, glasskål, vinøse med sil, leirkar, urne.

G 136

POLEN

Gledzlanowek

K 283
Kremasjonsgrav *B2*
Bronsekjele, beslag til to drikkehorn, bekken, bronsekanne, sil, tre leirkar, spenne, kniv, fibula A II. 3, fibularest.

G 139

Kietrz

K 287
Kremasjonsgrav *B2*
Bronsekjele, vinøse med sil, rester av flere importerte glassgjenstander, fibula A V 123, beinkam, profilert nål, nøkkel.

G 46

Kostolna

K 181
Kremasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele, kasserolle, *patera*, vinøse, leirkar, to *skyphoi* i keramikk, spenne, skjold, lanse, fibula A II, barberkniv.

G 45

Witaszewice

Gravfunn *B1b*
Bronsesitula, bronsekjele, bekken, kasserolle, vinøse, *terra sigillata*, importert sølv-gjenstand, fragment av en bronsegjenstand.

G 63; Lund Hansen 1987:197

Pommern

Klatzow

E 680
Kremasjonsgrav *B2*

Fire bronsekjeler (E25, E40, E40, E40), beslag til drikkehorn, to kasseroller (E142-143), vinøse med sil (E162), to gullringer, bronsespenne og remendebeslag, spillebrikker av bein.

G 140

Groß-Grünow

E 672
Inhumasjonsgrav *B2*
Bronsekanne (E125), vinøse med sil (E160), to tallerkener i *terra sigillata*, bronsespenne, sporer, leirkar, og remendebeslag, bronsepinsett.

G 141

Lübsow 2 1925

E 692
Inhumasjonsgrav *B2*
To bronsekjeler (E40), to sølvbeger (E171), to malte glassbeger (E186), vinøse (E162), to gullfingerringe, tre sølvfibulaer, tre leirkar, mulig drikkehorn.

G 142

Lübsow I 1908

E 688
Inhumasjonsgrav *B1a*
Bronsekjele (E24), to sølvbeger (E170), to glasskåler (E182), beslag til to drikkehorn, bekken (E100), to kasseroller (E131, E138), bronsekanne (E123), tre sølvfibulaer, gullbelagt romersk sølvfibula, bronsespeil, bronsesaks, to sølvnåler,

bronsefragment, beltefeste av sølv, leirkar.

G 143

Sentrale Polen

Dembe

E 2025
Inhumasjonsgrav *B1a*
Glasskål (E181), kasserolle av sølv (E151), to leirkar.

G 60

Giebultow

Gravfunn *B1b*
Patera (E155), to bronsekanner (E 124-125, en uspesifisert), bronsefragmenter fra tre gjenstander, bronsegjenstand (uspesifisert).

G 61; Lund Hansen 1987:197

Giebultow

E 2038
Kremasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele (E24), to bekken (E97), bronsekanne (E125), fem leirkar, to romerske leirkar.

G 62

Leg Piekarski 2 1936

E 2094
Inhumasjonsgrav *B2*
Bronsekjele (E24), to sølvbeger (E170), beslag til drikkehorn, bekken (E99-100), kasserolle (E141), *patera* (E155), bronsekanne (E125), vinøse med sil (E162), sølvfibula, bronsekniv, halvmåneformet kniv, saks, beltebeslag, bronseringer og

bronsebeslag, 34 spillebrikker
av glass.

G 137

Leg Piekarski 3 1947

K 296

Kremasjonsgrav *B2*
Bronsekjele, to sølvbeger,
glasskål, kasserolle, vinøse
med sil, syv leirkar, urne, saks.

G 138

Leg Piekarski I 1933

E 2093

Inhumasjonsgrav *B1b*
Bronsekjele (E24-25), to sølv-
beger, kasserolle, flere
uspesifiserte gjenstander.

G 205

Syd-Polen

Wichulla

E 781

Inhumasjonsgrav *B1b*

To bronsekjeler (E24), sølv-
beger (E170), to glasskåler
(E182), beslag til to drikke-
horn, bekken (E100), kasserolle
(E140), vinøse med sil (E160),
åtte leirkar, bronsekniv, bronse-
saks, remendebeslag, bronse-
beslag.

G 144

ØSTERRIKE

Mistelbach

Neuruppersdorf

K151

Inhumasjonsgrav *B2*
Bronsekjele, to glasskåler,
patra, bronsekanne, leirkar,
bronsering.

G 119